

PIYA

Pêserokê Zıwan u Kûlturê Zaza
Zaza Dili ve Kûltürü Dergisi
Journal of Zaza Language and Culture

- 0 gorani and zaza / goranca ve zazaca
- 0 zazaer / zazaca
- 0 derbara zimanê kurdî de / kûrt dili hakkında
- 0 kurden / kûrtler
- 0 kûrtler ve zazalar
- 0 zaza yerleşim bölgesinin en eski zamanları -hurriler-
- 0 çeviri ve dil
- 0 zazaca'da genus / genus in zazaish
- 0 dersim'de devlet terörü

PİYA

Payızopeyên 1989, amor 9

Serredaktor
Ebubekir Pamukcu

Redaksiyon
Ardwan
Ç. Soy
Elişer
Hese
Korca Mirseydan
Soşen Bıra

Adres
Box 265
127 25 Skärholmen
SVERIGE

Telefon
08-710 21 83

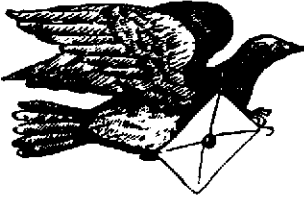
Postgiro
492 79 06-0

Abone
1 amor: İsveç: 20 kr.; Almanya: 5 DM; Fransa: 17 F; İsviçre: 4 F;
İngiltere: 1,5 £; Danimarka: 20 kr. Norveç: 16 kr. Belçika: 120 F.
(Aboneyê 1 ser, 6 amorandê pêseroki sero hesabbeno.)

İlan
Rıpero bitım 1500 kr
Rıpero nime 800 kr
Rıpero 1/4 400 kr

TEYESTEY / İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Mektubê Wendoxan / Okuyucu Mektupları / Letters to the Editor.....	2
Gorani and Zaza / Goranca ve Zazaca. Prof. W. B. Lockwood.....	3
Enver Gökçe'ra Dı Kılami. <i>td. Soşen Bıra</i>	4
Zazaer / Zazalar. <i>Ingvar Svanberg</i>	5
Gula Kiraze. <i>Astare</i>	6
Kalkî u Pirkê Ma. <i>Astare</i>	6
Zere Pır, Sere Tol. <i>Astare</i>	6
Xortê Ma. <i>Astare</i>	6
Derbara Zimanê Kurdî de / Kùrt Dili Hakkında. Prof. Dr. K. A. Bedirxan...	7
Ceddê Mı. <i>Usxan</i>	8
Zazao. <i>Usxan</i>	8
Kurden / Kùrtler. V. <i>Minorsky</i>	9
Kùrtler ve Zazalar. <i>Garò Sasuni</i>	9
Senaryoyê Qesa. <i>Cemal Süreya. td. Cano, Aydın</i>	10
Zaza Yerleşim Bölgesinin En Eski Zamanları -Hurriler-. <i>Ebubekir Pamukcu</i>	11
Peyeyê Piya. M. <i>Çermug</i>	32
Zerejê Keyi. M. <i>Çermug</i>	32
Cemaatê Dewe. <i>Hese</i>	33
Dawa Kena. <i>Hese</i>	34
Felestin. M. <i>Çermug</i>	34
Zurker. M. <i>Çermug</i>	34
M. Areyiz'i Va kı.....	35
Zaza. <i>Usxan</i>	36
Çeviri ve Dil. Prof. Dr. <i>Akşit Göktürk</i>	37
Kani Wayêrê Welati. <i>Zerweş Serhad</i>	41
Xortanê Piya'y Fahmbıki. <i>Zerweş Serhad</i>	41
Zazaca'da Genus / Genus in Zazaish. <i>Ebubekir Pamukcu</i>	42
Mesela Dimli wu Kurdasi. <i>ar. Mihamed</i>	45
Mışore / Tartışma / Discussion.....	46
Zıwanoxanê Xeribandı Zazaki / Yabancı Dilcilerde Zazaca / Foreign Linguist on Zazaish, "Oskar Mann".....	48
Dersim'de Devlet Terörü.....	76
Qesebend.....	79

MEKTUBÊ

WENDOXAN

OKUYUCU MEKTUPLARI

LETTERS TO THE EDITOR

ZAZA OLDUĞUM İÇİN GURUR DUYUYORUM

Ben Tuncelili bir Zaza'yım. Ve Zaza olduğum için gurur duyuyorum.

İsterdim ki bizim de bir yurdumuz, bir kültürümüz olsun. Ama yine de sizin sayenizde kendi özümü, varlığımı hatırladım. Bir yıl öncesine kadar Türkiye'deydim. Şimdi Almanya'dayım ve ancak burada kendi dilimi tanımaya başladım.

Piya dergisinin hiçbir sayısını kaçırmamaya dikkat ediyorum, bu konuda arkadaşlarımdan da yardım alıyorum. Belki ileride Zazaca (Dumilice) size şiirler, yazılar yollarım.

Sevgilerimle, başarılarınızın devamını dilerim.

Vorede Gule
Almanya

UYANIK VE DİKKATLİ OLMAK DA YETMEZ

Sınıfsız ve sömürsüz bir toplum yaratmak için ezilen ilerici, demokrat ve bütün yurt

severler birleşin! Zaza halkının varlığını inkar ederek gelişmesine engel olmak isteyen kurum ve kuruluşların yanında yer alan çıkarıcı unsurları uyuyoruz: İnsanların insanca yaşayabilmeleri için her şeyden önce birbirlerine karşı insanca davranmaları gerektiğine inanıyoruz. Dürüst çalışan insanların işlerine burunlarını sokup ortalığı karıştırmak yerine düzenli ve dürüst bir gayretle devrim saflarına gerçek birer devrimci olarak katılmaları amacıyla kendilerini geliştirmelerini ve haksızlıklardan kaçınmalarını istiyoruz. Herkesin ırkçılığı ve şovenizmi teşhir ve tecrit etmesi gerektiğine inanıyoruz. Devrim saflarında birleşerek sınıfsız bir dünya yaratmak isteyen ve yaratacak olanlara yoldaşça ve binlerce selam olsun! Bir takım kurum ve kuruluşlar adına ve uğruna hiçbir halkın varlığı inkar edilemez. Bir halkın varlığını bile bile inkar etmek ihanettir, ihanetin cezası da çok ağırdır.

Bir Zaza genci
Almanya

Piya'yı oku,
okut
ve
memlekete gönder!

(*W. B. Lockwood, A Panorama of Indo-European Languages,
London, 1972, s. 243-244*)

Gorani and Zaza

Prof. W. B. LOCKWOOD

The area of the north-western dialects of Iranian was largely overrun by Turkic, subsequently known as Azeri or Azerbaijani, introduced in the eleventh century. By the sixteenth century, this language had ousted the indigenous Iranian except from the peripheral area along the Caspian coast. Two of these north-western dialects, however, survive outside the area; they are Gorani and Zaza. The Gorans moved south, but their language, now much declined, survives only in the neighbourhood of Kermanshah. As the language of an obscure sect, Gorani became the vehicle of a considerable literature, but is no more than a patois today. The Zaza people, living in some small communities among the Kurds of Eastern Turkey, are descended from immigrants from Dailam on the southern shore of the Caspian and have in part retained the language of their ancestors, which they themselves call Dimli. It is an almost unwritten language.

Goranca ve Zazaca

Prof. W. B. LOCKWOOD

İrancanın kuzeybatı dialektlerinin büyük bir kısmı, XI. yüzyılda bu bölgeye akın eden Azeri veya Azerbeycani denilen bir nevi Türk dili tarafından kuşatıldılar. Bu dil, XVI. yüzyıla değin yerli İran dillerini etkisi altına alarak geriletti. Hazar Denizi kıyılarının çok az bir bölümü bu etkinin dışında kaldı. Bu kuzeybatı dialektlerinin iki tanesi bugün o eski bölgelerinin dışında varlıklarını sürdürmektedirler: Goranca ve Zazaca. Goranlar güneye göçttiler. Dilleri, epeyce azalmış konuşmacı sayısına rağmen Kirmanşah yakınlarında bugün hala konuşulmaktadır. Bir gizli tarikatin dili olarak, Goranca bir zamanlar oldukça yaygın bir edebiyat dili durumuna gelmişti. Oysa bugün bir dialekt düzeyine düşmüştür... Doğu Türkiye'de Kürtler arasında küçük topluluklar halinde yaşayan Zazalar, Hazar Denizinin güney kıyılarındaki Deylemistan'dan göçedenlerin devamındılar ve bunların bir bölümü atalarının dilini günümüze kadar koruyabilmişlerdir. Kendileri bu dile Dimli demektedirler. Bu dil nerdeyse tamamıyla yazısızdır.

Enver Gökçe'ra dı kılami

Tırkkira tadayox:

Soşen Bıra

**Wuyi Zuze
Bıra Zuze**

Zerê baxçê xaşde
Lızgêde kiraze
Bariyu, sur u bulışkaye
Gızgıjiya ra heve ve heve
Çiçege ho rısnay ro.
Bakır amero hêrs bi çot va ke:
"Ostomol bırıjiyo, İzmir bırıjiyo.
Nêro nonê mı kuyo,
Nu senê qedero ciyino
Hardê mı çino, hêgayê mı çino.
Hala çıxa hard esto dinade!
Pılra ve qiji her keşirê beso.

Çemi sera bêlê verdra, surê, neqêşayi
Gumano ke zarancıye
Hawara sonê
Hawara hewr, hewara qılancıke
Yê qılancıke nıkliya hu esta, zonê hu çino
Qılancıke va ke: çino
Yê Hemed'i ki çino
Komıro osnên vilesneno ru,
Karê dinawo cenci vilesneno ro
Tu ke vaze ez bımırine, nêmorena ke!
Dinawa ke tu vana, çıka?
Tu nişkına ayera parçede kelpiçi raqılaynê
Xali wu kilimê dina zofiyê.

Hêgayê Bekır'i çino.
Zu zuze vejıya wertê teliyê hora
Rıyê hu je rıyê veyvıke
Wuyi zuze bıra zu ze

Hêgayê Bekır'i çino!
Zuji va ke: çino
Yê Memed'ki ki çino
Sarê koyê Muzur'i vora, dumano
Cigeram! ez ve na hali şerti çevere kami
Mı deste çino, mı lopedo çino.
Zu çekçeki cıngda
Eve peyeke çote
Fekê çekçeki esto, zonê hu çino.
Hêgayê Bekır'i çino!
Çekçeki va ke: çino
Yê Zeynepe ki çino.

Gok Mistefa

Wuşeni qeseykerdênê,
Zu cenderme amo dewa ma
Keska arda ver, niwerda
- Sıra has nikerdo -
Hemgen ardo ver, bêçıke kerdo
- Cıra has nikerdo -
Zu Gok Mistefa biyo,
- Nizu weso, merdo -
Xo xode huyuyo, cendermira vato:
"Axa, axa
Torê haku bısıkınime, sebıkeme?"

Zazaer

Ingvar SVANBERG

Zaza är ett litet nordvästiranskt språk som förekommer som spridda öar inom det kurdiska området i östra Turkiet. Majoriteten av de zazatalande är ortodoxa sunni-muslimar, men det finns också alevitiska grupper bland dem. De zazatalande i Dersim kallar språket för *dimili*. Kurdiska nationalister i Västeuropa brukar framhålla att zaza är en kurdisk dialekt - som det dock inte finns något som helst språkvetenskapligt stöd för. Däremot tillhör de zazatalande olika tribala grupper som traditionellt brukar räknas som kurdiska. Zazaspråket är föga utforskat och skulle absolut förtjäna en mera ingående dokumentation innan det försvinner. Det finns zazatalande bland turkiska invandrare i Stockholm.

Zazalar

Ingvar SVANBERG

Zazaca, Türkiye'nin doğusunda küçük adacıklara yayılmış olarak görülen küçük bir Kuzey-İran dilidir. Zazaca konuşanların çoğu gelenekçi sunni müslümanlardır, ama bunların arasında alevi gruplar da vardır. Dersim'de Zazaca konuşanlar, dillerini "Dımılce" olarak anarlar. Avrupa'daki Kürt milliyetçileri Zazaca'nın Kürtçe'nin bir lehçesi olduğunu ileri sürerler, ki bu iddianın dilbilimsel hiçbir dayanağı yoktur. Bununla birlikte Zazaca konuşanlar, geleneksel bir yaklaşımla Kürt sayılan çeşitli tribal gruplara bağlıdır. Çok az araştırılmış alan Zazaca, kaybolmadan önce kesinlikle daha fazla derinlemesine belgelenmelidir. Stockholm'daki Türkiyeli göçmenler arasında Zazaca konuşanlar da vardır.

Gula Kiraze

ASTARE

Mı gula kirazrê vat ke:
Tu çira hande rew mirena?

Gula kiraze:
Goniya mı cencina mîde girina.

Kalîki u Pirkê Ma

ASTARE

Çewres noni werde
Çewres hazar qesey vate
Hawt hardi şîye cêr, hawt hewri şîyê cor
Lewra siren, mezgra fahm kerdê

Dez u dirbetiyera bînde mende
Hire melem vete weşiyera
Gul u çiçegura qesey vatê
Oxtê verên rînd biyo wunca

Do pêro, voremiye dîsmon ser
Bêzar nêbiye, nêqefeliye baxê gulude
Hata ke fiştra dare, wunca nemerdi
Çewres çeber kenmêra, kalîk u pirki ma
[vir yenê.

Zere Pîr, Sere Tol

ASTARE

Rindekiya ke tu vana
serê torê şawa,
Mordemina ke tu vana
Zere torê kulo...
Zerweşiya ke tu vana
Hirê torê hewawa,

Pize tu çiton beno mîrd?

Haçe vana
hetê kamrawa?
Qusxane hazna girino
Hêsa tu cîxawa?
Weşiyê wacimê
na çi dewawa gurona?

Goylê tu kam haskeno?

Xortê Ma

ASTARE

Î zalimrê zolimê
.....
.....
Î zûvinrê heyro bi, qurbo bi.

Derbara Zimanê Kurdî de

Prof. Dr. K. A. BEDÎRXAN

Lêhûrnêrîna ziman û çandê kurdî, yekitiya netewê wî derdixe ronahiyê. Kurdî, teve koma zimanê Bakur-Rojavayê îranî dibe. Sê tun kurdî henin:

A- Kurmancî: Ji 2/3 yî Kurdan bi vî zaravayî dipeyivin.

- a) Kurdên Bakur (Türkiye)
- b) Kurdên li Azerbeycan (Iran)
- c) Kurdên li Sovyetistanê
- d) Kurdên li Iraq ên Musul û Hewlêr
- e) Kurdên li Suriyê

B- Soranî: Zaravayê ku li Nivro tê peyivîn.

- a) Kurdên Iraqê li Silêmanî (Kakan, Zanganeban û Bajilan)
- b) Kurdên Iranê li Kermanshah û Mehabat

C- Lori-Feylî: Zaravakî li Soranî cê ye. Lori û Baxtiyarî vî zaravayî dipeyivin.

Kürt Dili Hakkında

Prof. Dr. K. A. BEDÎRXAN

Kürt dili ve kültürünün tetkiki, ulusun birliğini aydınlığa çıkarır. Kürtçe Kuzey-Batı İnan dilleri grubuna girer. Üç çeşit Kürtçe vardır:

A- Kürmancî: Kürtlerin 2/3'ü bu lehçeyi konuşur.

- a) Kuzey Kürtleri (Türkiye)
- b) Azerbeycan Kürtleri (Iran)
- c) Sovyetler Birliği Kürtleri
- d) Irak'ta Musul ve Hewlêr Kürtleri
- e) Suriye Kürtleri

B- Soranî: Nivro'da konuşulan lehçeler.

- a) Süleymaniye'deki Irak Kürtleri (Kakan, Zanganeban ve Bajilan)
- b) Kermanshah ve Mehabat'taki İnan Kürtleri

C- Lori-Faylî: Soranî'den ayrı lehçelerdir. Lorlar ve Bahtiyarlar bu lehçeyi konuşurlar.

Ceddê Mı

USXAN

Sey Momudê mı,
Eve mordemura berde,
Çeverê Estambol'de kerde zere,
Vete cêmalê Sultan Mecit'i.
Sultan Mecit tosê eve axui
Dave Sey Momud'i
Tosê sarav u axui sımıto,
Nêmerdo Sey Mamudê mı.
Sultan Mecit tersu ver,
Dı sey pero zernu do ci.
Sey Momud'i zern qedene,
Nameê xo, axui sımıtox mendo.

Dewres Cemal'o Xozat'de ništo ro,
Niştanê Hacı Bektaş Weli'yo beçıkede.
Serura uwe arda mare, sukunê Zazaura kerda

[bare,

Dewres Hacı Bektaş Weli.

Sultan Xıdır garbe Dersim Zara
Seyid verdera Dara Paçıkine dara
Taye pers kene are nameê Seyid ira,
Ewliya Xıdır dewa Zive'de rehetiyede,
Ne cem giredane, ne vênda Haq'i dane.
Ronıştena xo, raustena xo: Haq u
[comerdiya.

Dara Paçıkine, Koyê Bud'i, Kemero Sıpe,
Golê Çetu, Mezela Seyid'i, Ana Isme:
[Teverikê mao.

Kalıkê mı Kures, Verê Sultan Murat'ide
Xo esto lozine, wertê kileda ništo ro,
Sultanra ferman gureto.
Wetera şeri verdera,
Kalıkê mı Kures bojiyê xo biyê hira,
Tu vana ju aşira.
Tırkki qesey nêkene, duayê xo eve Zazaki.
Wahtde verva dısmeni vînetê.
Dirveti dêve Tırk'iro, çarckerde.
Mordemo Kures fetelino dewe u dewe,
Duay dano, nasihat vano eve Zazaki.

Sey Mansur dūrira amo,
Noro ve dêsê xıravê fetelno,
Moxondiye'de goç noro,
Pulêmuriye'de Text'de ništo ro.
Gersinon'ra kote raye
Domonê Saverdi şıye Zara, Marbut,
Zazaunê Qoçgiri're piriye, bavayiye;
Jê kalikê mı Kureşi
Duay dê, nasihat vato eve Zazaki.
Ceddê mı niaro,
Gosde brayê mîno axrete, mısayiv.

Zazao

USXAN

Vênda mı dano,
xo çarnen, vengdan.
Ey dımera niyadan,
verê xo çarneno, sono.
Mıra vano, kuz bije, su uwa,
Su rayera kuz bısıkine
Binê na hewrunê şıyawude.
Ez, tu zu ki o.
Tu mı xapnena, o pê destê mı cêno,
Mı sintro erzeno, pêsa mı kunara eyi dest.
Wertê made fıızleni kena,
Dı brau verdanave pê.
Tu çıxa gonira haskena,
Dost u dısmenê xo nasnêkena.
Vejiye wertê dı braura!
Nêvejına tu piz keme.
Kermu verdamera tu ser.
Ne qesê tore xapime,
ne ki kuzê uwe sıkname.
Çar metreyi vorede çixır kerdo ra,
Pê destunê zumin ceme, piya some,
Va tu hurenda xode kemera huske ve!
Lao şıya vîle tu kerime, çeverê sukede

[ra verdime!

Kurden

V. MINORSKY

Im XX. Jahrhundert hat man die Tatsache feststellen können, dass unter den Kurden ein nicht-kurdisches, iranisches Element vorhanden ist (die Gruppe Guran-Zaza); in mehreren Ortschaften hat man eine soziale Schichtung bei den Kurden beobachten können, die auf die politische Herrschaft Neu-Hinzugekommener zurückgeht (in Sulaimaniya, in Sawdj-bulak, in Kotur, wo man Reste der Küresinli (?) den Shakak unterworfen sieht). Planmässiges Nachforschen wird Spuren der alten Völkerschaften, die in der einheitlichen Kurdenmasse aufgegangen sind, wieder ans Licht fördern können.

Kürtler

V. MINORSKY

XX. Yüzyılda, Kürtler arasında, bu kavme mensup olmayan bir irani unsurun (Guran-Zaza grubu) varlığı ortaya çıkarılmıştır; Kürtler içinde, birçok yerde sırası ile yeni gelenlerin siyasi egemenliğine müstenit sosyal tabakalar görülmüştür (Süleymaniye'de Savc-Bulak'ta ve şakaklara boyun eğmiş Küresinlilerin (?) görüldüğü Kotur'da). Sistemli tetkikler "Kürt" adı ile örtülen bu tabaka altında birçok eski kavmin varlığını ortaya çıkaracaktır.

(Garo Sasuni, Kürt Ulusal Hareketleri ve Ermeni - Kürt İlişkileri,
çv. Bedros Zartaryan - Memo Yetkin, Stockholm 1986, s. 29)

Kürtler ve Zazalar

Garo SASUNİ

Her ne kadar Kürtler ve Zazalar büyük İran kökeninden gelmiş olsalar da yukarıdaki notların ışığında Kürt diye kendini bilen Zazaların çok eski devirlerde başka bir kavim oldukları anlaşılır. Çok derinlerde kalan bu farklılık bilhassa orta çağlarda ve bu çağları takip eden devrelerde geçmiş bütün olaylar süresinde izlerini taşımıştır.

Zê Merih'i

Cemal SÜREYA

Tırkki'ra tadayoxi:

**CANO,
AYDIN**

(ZIYA GOKALP, koto bojiyê MUAZZEZ ABACI'ê, sonê. Ez vajne ke qurçık erzenora ci. ABACI ki tever nêdana. Hona ke werte sahnera nim metro esto, dest keno qeso.)

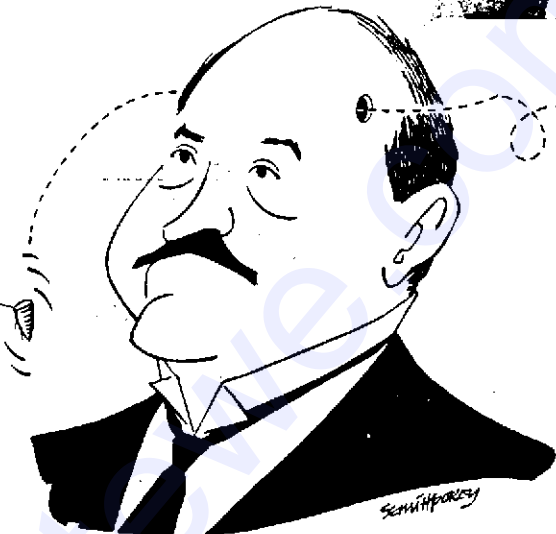
ZIYA GOKALP- Ero, hen saybeno ke, milliyeteyna Tırko mı sana pê. Hama ni Zazay estê ya, illalah! Zonê biaxki çutir ki rew musenê? Mı seveva nay zu neşte hode vatevi. Kulturê nine sıfiro. Cokawo ke kulturonê biaxkide rew yenê hure. Na rıvatra ki werte zonê biaxkide benê vind.

MUAZZAZ ABACI- (Boziyê ho oncena we finara hawa) Ziya'wo delal, çı sarede tuyo heyvetun esto! (Mezgê Gokalp'ide qersune esta ya.)

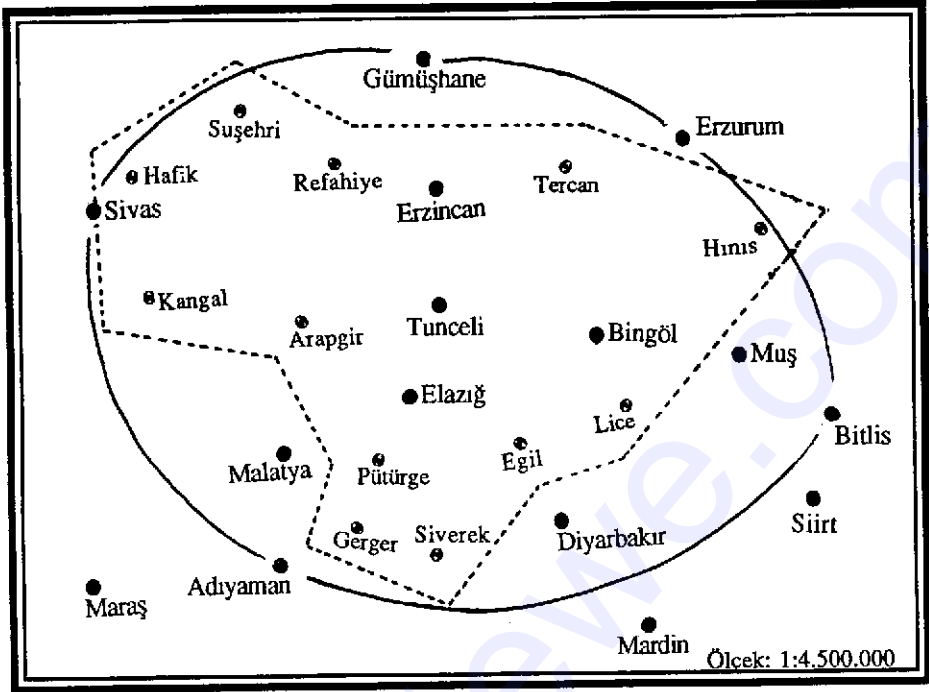
Werte vindarode qesey benê têwertera.

- Zu resmede Ziya Gokalp'i ke papurede ontbi, rast ki zof rındekbi. Zu resme Yahya Kemal eve Şefik Hüsni'ra ki Paris'de onciya esto. Şefik Hüsni hora heniyo, hama Yahya Kemal zof semt vejıyo. Tenekê şio ro sare Ewropa. Mı o resm pêserokê Meydan'ra birna.

- Vesanên, türban dê kistene.
- Turgut Ozal canê ho rosneno.
- Koti?
- Her caede... Telewizyonede, maqame arabeskide, koa Cudi'de, ordiede, rakerdaên ve guretaêne sindoride...
- Qeçurê qazanci ki merd.

- Nıka ki wazenê can biderê ci.
(.....)
- Qeçurê boni ponc qurus.
- Vanê Bülent Ersoy pêserokê vezeno.
Name ho: Camêrdode zara çenayın.
- Sendiqaê nuştoxi zu zuqaqede cemat kerdo.
- Sendiqa, seweta heqê nuştoxi rınd niya. Nuştoxi qarsuyê kamide grew bikerê? Hama name ho weso.
- Ma hona seniko?
- Zê vatna tuya.
- Ziya Gokalp sate virên qesey kerdo ya, mı va, ma ça hande senık aver şime? "Maqaley"ê Gokalp'i cilt ve cilt vejıya, mı wend. Tava filozofeyde rınd mı nêdi. Mıra gore Ewliya Çelebi rındo, hama Gokalp rınd niyo.
- Çıkas ke Rıza Tewfik filozofu, Gokalp ki honde sosyoloxo.
- Honde ki nê canım, Ziya Gokalp se ke nêbo, tene sosyoloxo.
(.....)

ZAZA YERLEŞİM BÖLGESİNİN EN ESKİ ZAMANLARI

-2-

-Hurriler-

Ebubekir PAMUKCU

Konuya giriş

Bölgemizin bilinen en eski yerlileri Hurrilerdir. Fakat bölgede egemen oldukları dö-

nemde yazılı bir kültüre ulaşamamış olmalarından ötürü günümüzde bizi Hurrilerin tarihi konusunda aydınlatabilecek Hurri

kaynaklı belgelerden ne yazık ki yoksunuz. Bu nedenle Hurri tarihine ulaşabilmek için en yaygın olarak izlenen yol, kah Hurrilerle komşuluk etmiş, kah onları ege-menliği altına almış olan halkların tarih-leri içinde Hurrilerin izlerini takibetmek-tir. Bu çalışmada biz de öyle yaptık; yani Hitit, Mitanni, Akkad, Asur ve Babil ta-rihleri içinde Hurrileri bulmaya çalıştık.

Günümüze döyle bir çalışmayı olanaklı kılacak çok miktarda malzemenin bulun-duğunu da hemen belirtmeliyiz. Özellikle Boğazköy (Hattusa, Hattusas, Khattusa, Hattus, Khattus) kazılarında ortaya çıkarı-lan yazılı tabletler, Hurrilerin dini, mitol-ojisi, gelenek ve görenekleri konusunda bizi aydınlatabilecek zengin bilgileri ihtiva etmektedirler. Bu tabletlerdeki metinler, Hurrilerin Hititler üzerindeki kültürel etkil-erini açıkça gösteriyor olmaları bakımın-dan da ayrıca İlkçağ tarihi araştırmalarında büyük bir öneme sahiptirler. Bu tabletler-deki dinsel metinlerin çok azının Hurri di-liyle yazılmış olması da Hurri dili ile az da olsa doğrudan karşılaşmamıza olanak tanı-maktadır.

Ama bu büyük değerine rağmen, Hattusa arşivindeki belgelerle Hurri tarihine ulaş-mamız mümkün olamıyor. Belirtildiği gibi bu vesikaların ağırlık noktası Hurrilerin dini ve mitolojisi üzerinedir. Aynı şekilde Akdeniz'in doğu kıyısında yapılan Ugarit kazılarında² ortaya çıkarılan çok miktarda tablet de Hurri dili ve edebiyatı konusunda paha biçilmez bir değerde olmalarına rağmen Hurrilerin tarihi konusunda ne yazık ki gereksinen bilgileri ihtiva etmemekte-dirler.

Tarihsel süreç içinde büyük bir uygarlık kurmuş bir halk olarak Hurrileri tarihsel gerçekliğiyle tanıyabilmemiz ise ancak Kerkük'ün güneybatısında bulunan ve bir zamanlar Hurri devletine başkentlik etmiş olan Nuzi³ kentindeki kazılarda ortaya çı-

karılan bir Hurri ailesinin özel arşivi, bu-günkü Hatay yakınlarındaki Açana mevki-nde yapılan Alalah⁴, Habur üçgeni içinde-ki Tell-Brak ve orta Fırat kıyısındaki Mari kazılarında elde edilen belgeler sayesinde mümkün olabilmiştir.

Nuzi'de, bugünkü Yorgantepe mevkiinde 1925-1931 yılları arasında Amerikalı arke-ologlarca yapılan kazılarda, Hurri aile hu-kuku, Hurrilerin toplumsal yapısı ve Hurri sanatı konusunda ipuçları verebilecek ö-nemli buluntulara ulaşıldı. Sayıları 4 000'i aşan Akkadca tabletler, içindeki tarihsel bilgilerin yanı sıra, metinlerde geçen kişi adlarının çoğunun Hurrice olması bakımın-dan da ilginçtirler. Kazılarda bulunan, Hur-rilere ait sanat yapıtlarının en ünlüleri de kuşkusuz "Nuzi seramiği" diye adlandırılan çanak çömleklerdir.

Bunlardan ayrı olarak Meliddu (Melid, Mil-id, Melita, Melida, Melide, Melitea, günü-müzde "Eski Malatya" denen yer) ve çevre-sinde yapılan kazılarda bulunan Hitit Hiye-roglifleriyle yazılmış tabletler de Hurrile-rin Geç Hititler dönemindeki durumuna i-lişkin önemli ipuçları vermektedirler.

Köken sorunu

Hurrilerin kökeni konusu halen bilim çev-relerinde tartışmalı olan bir konudur. De-nebilir ki, gelinen bu noktada Hurrilerin kökeniyle ilgili olarak kesin bir şekilde üzerinde anlaşmaya varılabilen tek husus, Hurrilerin Kuzey Mezopotamya'ya dışarıdan geldikleridir. Fakat nereden geldikleri kon-usunda kesin bir anlaşma sağlanabilmiş değildir. Ama şu var ki, Hurrilerin anava-tanına ilişkin varsayımlar birbirlerinden pek fazla uzak da değildirler. Bu konudaki en yaygın kanı, Hurrilerin Kafkasyalı bir halk oldukları⁵ yolundadır. Ama bu öneri üzerinde de kesin bir anlaşma henüz sağla-

namamış olduğundan, biz, ileri sürülen tüm görüşleri hesaba katmak zorundayız. Bu nedenle, bu konuda, Hurrilerin anavatanının Kafkaslar, Aral gölünün batısı, Deylem ve Ağrı dağı dörtgeni içinde aranması gerektiğini söylemekle yetineceğiz...⁶ Hurriler büyük bir olasılıkla kuzeyden bölgeye sarkan Hint-Avrupalı kavimlerin itmesi sonucu⁷ ya da muhtemel Hint-Ari göçünde onları izleyerek⁸ İ.Ö. III. bin yılda memleketlerini terkedip güneybatı yönünde göçtüler. Daha sonra İ.Ö. III. bin yılın sonlarında Dicle ve Fırat'ın yukarı havzalarına yerleştiler.

"Hurri" adının anlamı ve kaynağı konusunda kesin bir bilgimiz yok. Bu ada ilk kez Tevrat'ta "hori(m)" şeklinde rastlanmaktaysa da, bu sözcük, Tevrat'ta bir halk ya da devlet adı olarak geçmekten uzaktır. Kuran'da da rastlanan "huri" sözcüğü⁹ bir halk adı olmayıp, İslami inanca göre cenetteki beyaz tenli, siyah gözlü güzel kızlara verilen addır. Ayrıca bu isimle ilgili olarak "Hurra" adlı bir Hurri kentinden de söz edilebilir. Bu arada Hurrilerin dinine ilişkin çalışmalarımızda baştanrı Teşşup'un boğalarından birinin de "Hurriş" adıyla anıldığını görüyoruz. Ama gerek dilbilimsel ve gerekse tarihsel araştırmalar yeterli bir düzeye ulaşmadığından burada sözü edilen adlarla bir halk adı olarak "Hurri" sözcüğü arasındaki ilintiyi, ve net olarak "Hurri" sözcüğünün anlamını ve kaynağını tespit edebilmemiz mümkün olamıyor. bu nedenle Hurrilerin bölgemize gelmeden önceki adları konusunda da bir şey söyleyebilmemiz mümkün değil. Bu konuda bilgimizin ulaştığı tarih İ.Ö. 2350-2150 dönemidir. Hurriler bu dönemde batıdan gelip günümüzdeki Zaza yerleşim bölgesine yerleşerek Hattilere komşu olur ve o tarihten sonra "Hurriler" diye anılmaya başlarlar.

Hurrilerin kökenine ilişkin olarak çözüm bekleyen konulardan biri de Hurri-Subartu

ilişkisidir.

Hurri-Subartu konusundaki görüşlerden biri kaynağını Arthur Ungnad'dan alır. Arthur Ungnad, Hurrileri Mezopotamya'nın en eski halklarından biri ve Neolithikum kültürünün en önemli taşıyıcısı olarak görür.¹⁰ Bu görüşe göre Hurrilerle Subartular aynı halk olarak görülüyor ve Hurri dili "Subartuca" olarak anılıyordu. Fakat bu görüş gerekli dayanaklardan yoksun olduğundan bilim çevrelerinde kabul görmedi... "Pan Subartizm" şeklinde formüle edilebilecek olan E. A. Speiser'in görüşü de başlangıçta Hurrilerin Mezopotamya'nın en eski halklarından olduğu şeklindeydi.¹¹ Fakat daha sonraki kazılarda ulaşılan zengin buluntular, Speiser'in konuyla ilgili olarak görüş değiştirmesine yolaçtı. Speiser bu aşamadayken, I. J. Gelb, Hurrilerle Subartular arasında açık fark bulunduğu şeklinde yeni bir öneriyle gelir.¹² Gelb'e göre, Subartular, Mezopotamya'nın en eski halklarındandırlar; fakat Hurriler ise bölgeye dışarıdan gelmişlerdi. Gelb'in, inandırıcı kanıtlara dayanan görüşü, başta Speiser olmak üzere bilim çevrelerinin önemli bir kesiminde büyük ilgi gördü... Öte yandan kimi tarihçiler de "Subartu" sözcüğünün bir coğrafik bölge adı olduğu şeklinde daha değişik bir görüşle geldiler. Bunlardan Jacob Finkelstein'e göre, Sumer dilinde "Su-bir" olarak geçen "Subartu", Babil'in kuzeyinde coğrafik bir bölge adıydı.¹³

Bizce gelinen bu aşamada Hurri-Subartu ilişkisi de halen çözüm bekleyen bir konu durumundadır. Bu nedenle, bu aşamada Hurrilerin kökenine ilişkin olarak aşağıdaki üç varsayımın da doğru olabilme olasılığının mevcut bulunduğunu kabul etmek durumundayız. Söyle ki:

1- Hurriler, Subartuların devamdırlar. Subartular, İ.Ö. III. bin yılda, önce Babil'in kuzeyine, oradan da Fırat'ın kuzey havza-

larına doğru yayıldılar. Bugünkü Zaza yerleşim bölgesini kendilerine yurt edindikleri dönemde de "Hurri" adıyla anılmaya başlandılar.

2- Hurriler ve Subartular iki ayrı birer halklardır. İ.Ö. III. bin yılda Hurriler dışarıdan gelip, o zamanlar Babil'in kuzeyinde yerleşik bulunan Subartulara baş eğdirerek onların memleketlerine yerleştiler. O tarihten, bugünkü Zaza yerleşim bölgesini yurt edindikleri tarihe dek "Subartular" diye anılıp, o tarihten sonra da "Hurriler" diye anılmaya başlandılar.

3- "Subartu" adı, Babil'in kuzeyinde bir coğrafik bölge adıdır. Hurriler İ.Ö. III. bin yılda dışarıdan gelip bu bölgeye yerleştikten sonra "Subartular" diye anılırlar. Bu durum, Hurrilerin bugünkü Zaza yerleşim bölgesini yurt edindikleri tarihe dek sürer, o tarihten sonra da "Hurriler" diye anılırlar.

Tarih

Böylece köken sorununu bir yana bırakıp Hurrilerin tarihine döndüğümüzde, bir politik güç olarak Hurrileri İ.Ö. III. bin yılın sonlarında bugünkü Zaza yerleşim bölgesinde görüyoruz. Akkadların son dönemlerine rastlayan bu tarih diliminde, Hurriler çevre halkaların (Gaskalılar, Arzavalar, Hattiler, Akkadlar) sınırlarını zorlayarak Fırat nehri ile Van gölü arasındaki bölgeye yayılırlar. Akkad Krallığı'nın yıkılışının bölgede yarattığı iktidar boşluğundan yararlanarak¹⁴ kendi devletlerini kurarlar.

Bilebildiğimiz ilk Hurri kralı Şatar-mat'tır. Şatar-mat'tan sonra yerine oğlu Atal-şen (ya da Ari-şen) geçer. Atal-şen, Akkadlar döneminden kalma bir tablette kendisini "Urkeş ve Nawar'ın kralı" olarak ilan eder.¹⁵ Tarihsel sıralama gözönünde bulun-

durulursa, Hattusa arşivindeki tabletlerde adı geçen Kiklip-atal'ın da üçüncü Hurri kralı olması gerekiyor. Tukriş kentinin sahibi olarak adı geçen bu kralın Akkad ve Gutiler döneminde aktif durumda olduğu anlaşılıyor. Tabletlerde Atal-şen ve Kiklip-atal'la ilgili olarak verilen bu bilgiler, Hurri memleketinin İ.Ö. III. bin yılın sonlarındaki genişliğini göstermesi bakımından tarih çalışmalarında büyük bir öneme sahiptirler.

Aşağı Mezopotamya'yı kendi yönetimlerinde birleştirip kendilerini "Sumer ve Akkad kralları" olarak ilan eden III. Ur Hanedanlığı kralları¹⁶ döneminde Hurri devleti alabildiğine genişler. Bu dönemden kalma kayıtlara göre Fırat ve Dicle'nin kuzey ve doğu bölgeleri Hurriler tarafından işgal edilmişti. Ayrıca Hurriler Dicle'den Diyala'nın kuzeyine dek olan bölgeye de hükmediyorlardı. Bölgede, Hurri hakimiyetinin dışında kalan bir takım küçük kentler de Ur hanedanları tarafından kontrol edilmekle beraber, bu kentlerde de nüfusun çoğunluğu yine Hurrilerden oluşuyordu.

III. Ur Hanedanlığı'nın ikinci kralı Şulgi (İ.Ö. 2029-1982), Dicle'nin kuzeydoğusunda Hurri hakimiyetini kırmak için Hurriler üzerine üç büyük sefer düzenler. Fakat her seferinde güçlü bir mukavemetle karşılaşarak geri döner. Şulgi'nin bu seferleri sözkonusu bölgede Hurri etkinliğini zayıflatmak yerine daha da güçlendirir, ama bu savaşlar Şulgi'ye de çok sayıda savaş tutsağıyla memleketine geri dönme imkanı verir, ki daha sonra zorunlu çalışmaya tabi tutulan bu tutsaklar aracılığıyla Hurrice adlar ve Hurri kültürü Mezopotamya'nın çeşitli yerlerine yayılır.

Bilebildiğimiz diğer bir Hurri kralı I. Tiş-atal'dır. Bir kitabede "Ninua adamı" adıyla geçen bu kral döneminde, İ.Ö. 1970'lerde Hurriler, Asur memleketinin kuzeyini ve bu arada Hurri tanrıçalarından Şawuşka'nın

tapınak kentini fethederler. Daha sonraları, tabletlerde "Karahar kralı" olarak adı geçen II. Tiş-atal da Nergial(?)'da bir Hurri tapınağı yaptırır.

Kültepe kazılarında, İ.Ö. XVIII. yüzyılda Asur tüccarlarından kalma tabletlerde de tek tük Hurrice adlara rastlanması, bu bölgede de sözkonusu dönemde bir Hurri varlığına kanıt olarak gösterilebilir. Fakat bu Hurri varlığı bölgenin sosyal yapısına etki edecek bir yoğunlukta değildir. Hatta bu adlar, Asurlu tüccarların ilişkide buldukları Hurrili tüccarlara ait isimler de olabilir. Her halukarda, İ.Ö. XVIII. yüzyılda Fırat'ın batısında bir Hurri varlığından söz etmek, tarihsel verilerin ışığında mümkün olamamaktadır.

Orta-Fırat bölgesinde, Mari'de yapılan kazılarda ulaşılan verilerden de İ.Ö. XVIII. yüzyılda Kuzey Suriye'den Kuzey Mezopotamya'ya ve Batı Dicle'den Zagros dağlarına kadar uzanan geniş alanda birçok Hurri kentinin varlığını öğreniyoruz. Ayrıca tabletlerde bulunan isimlerin yüzde ellisinin Hurrice olması da, bu geniş alanın etnik bileşimi konusunda bize önemli ipuçları vermektedir.

İ.Ö. II. bin yılın ilk çeyreğinde Hurriler yalnız Fırat ve Van gölü arasındaki alanda değil, Eski Babil zamanında Batı Züla'lelerin egemen oldukları Kuzey Suriye'ye de yayılarak özellikle dinleriyle Halep'teki devlet kültürünü etkileri altına alırlar.

Yazılı kültüre geçmemiş olmakla birlikte, Hurriler ve batı komşuları Hattiler bölgede gelişkin iki büyük uygarlığı temsil ederler. "Yakın doğunun bu iki uygarlığı, dünyanın o karanlık gecesinde, parlak iki yıldız gibiydi."¹⁷ Uygarlıktaki bu gelişmişlik, süreç içinde iki halk arasındaki ilişkilerde bir istikrar unsuru olamaya başlar. Fakat İ.Ö. 1800'lerde Anadolu'da büyük bir göç dalgasına tanık olunur. Kafkaslar üze-

rinden bu yeni gelenler, Hin-Avrupalı bir kavim olan Nesiler (Nesalar(?))'dir. Nesiler uygarlıktan yoksun, savaşçı bir halk olarak büyük dalgalar halinde Hatti ülkesinin kent devletçiklerini bir bir işgal ederler. Fakat işgal sonrasında Nesilerin, Hint-Avrupalı olmayan Hattilerle ilişkileri düşmanca olmaktan çok dostanedir. Bu ilişkiler içinde Hattilerden çok şey öğrenene Nesiler, zamanla büyük bir güç durumuna gelerek, ülkenin yönetimini tamamen ele geçirirler. Ve o tarihten sonra da ülkeleri "Hatti ülkesi", kendileri de "Hititler" olarak anılmaya başlarlar. Böylece Hurrilerin batısında, uygar bir toplum olan Hattilerin yerini uygarlıkla savaşçılığı birleştirmiş olan güçlü Hititler almıştır.

Hititler güçlü bir topluluk olarak Hurrilerin batısında Fırat'a kadar olan bölgede hakiyetlerini sağlamlaştırdıncı, Hurrilerin batıya doğru olan yayılmaları durur. Hatta giderek, Hititler Hurriler için bir tehdit unsuru durumuna gelmeye başlarlar. Ama bu Hitit setine ve tehdidine rağmen İ.Ö. 1700'lere gelindiğinde Hurri devleti bölgede en büyük güç durumundadır. I. Şemsi-Adad (İ.Ö. 1750) ve I. İşane Dagan yönetimindeki Asur beyliklerini devirerek Tur-'Abidin ve Jazirah mıntikasına hakim olurlar. Ardından Mari üzerine yürüten Hurriler, büyük bir hızla Balih¹⁸ ve Orta-Fırat vadilerine ve Oronte'ye¹⁹ yayılırlar. Oradan Hurrilerin Filistin'e dek yayıldıklarını gös teren belirttiler vardır. Tarih sıralamasına göre Hurrilerin bu yayılma dönemiyle çakışan bir zaman dilimi içinde bölgenin en önemli sanat merkezi durumunda olan Ugarit'in Hyksos sülalesini elinde olduğu biliniyor. Bu arada Hyksos'un Hurrili bir kural olduğu²⁰ yolunda da bazı görüşler var. Eğer bu görüş doğruysa, Syksos'un aynı zamanda Mısır kralı da olduğu gözönünde bulundurulunca Hurrilerin Mısır'a dek yayılmış oldukları gibi bir sonuçla karşılaşılır. Ama şu

var ki, milliyetiyle ilgili burada sözünü ettiğimiz iddia şimdilik inandırıcı tarihsel dayanaklardan yoksundur. Bu nedenle Hyksos'un Hurrili bir kral oldu-ğu, ve dolayısıyla Hurrilerin Mısır'a da e-gemen oldukları şeklindeki görüşe, en a-zından şimdilik kuşkuyla bakmak gerekmektedir.

Böylece, Hurriler bölgenin en güçlüsü olmanın insiyatifini kullanarak, asıl mekanları bugünkü Zaza yerleşim bölgesi olmak üzere Filistin'e kadar yayılarak geniş bir alanda hegemonyalarını kurarlar.

Hattusa arşivindeki belgelerden anlaşıldığına göre, İ.Ö. 1600'lerde kral I. Hattusilis (Hattusili, Labarna) zamanında Hatti ülkesi kendi iç sorunlarını büyük ölçüde çözümlemiş, istikrarlı bir ülke durumundaydı. I. Hattusilis, ülke sınırlarını genişletmek üzere Güneybatı Anadolu seferine çıkar. Onun, ordusuyla batıda seferde oluşunu fırsat bilen Hurriler, Hititlerin sınır kentlerine saldırırlar. I. Hattusilis bu saldırıyı haber alınca, Güneybatı Anadolu seferini yarıda bırakarak Hurriler üzerine yürür. Bu harekatta Aruvar, Kargamış (Cera-blus) ve Urşu (Urfa (?)) kentlerini zapt ederek Hurri ülkesinin varlığını ilk kez olarak ciddi bir şekilde tehdit etmeye başlar.

Ama Hurriler halen bölgede en yaygın ve en etkin bir halk durumundadırlar... Alalah kazılarında çıkan metinlerde birçok Hurrice ad mevcuttur. Folke Josephson, kazılarda elde edilen metinlerdeki isimlere bakarak, İ.Ö. 1650-1560 yılları arasında Alalah'ta kullanılan şahıs isimlerinin %50'sinin Hurrice olduğunu söyler.²¹ VII. Level (İ.Ö. 1560 dolayları) dönemine ait tabletlerdeki isimlerin hemen hemen yarısı Hurricedir. Chagar Bazer (Aşnakkum (?))'da çıkan kil tabletlerdeki isimlerin de %20'si Hurrice'dir. Eski Babil dönemine ait olarak Tell al-Rimah (Karana ya da Qatara)'da çıkarılan tabletlerde de Hurrice adlara rastlanmaktadır.

Doğu Akdeniz, Zagros dağları, Van gölü ve Kültepe arasında kalan bölgede kazılarda rastlanan Hurrice adların çokluğu, yükseliş döneminde Hurri yayılmacılığının boyutlarını göstermesi bakımından ilginçtir. Fakat bu adlara bakıp, Hurri devletinin sınırlarını batıda Kanış'e, güneyde Fırat ve Dicle'nin güney havzalarına dek uzatmak yanıltıcı olur. Çünkü, yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi, III. Ur Hanedanlığı krallarından Şulgi dönemini kapsayan elli yıla yakın²² uzun bir zaman dilimi içinde Kuzey Mezopotamya ve Kuzeydoğu Dicle bölgesinde köle ticareti alabildiğine yaygındı. Bu dönemde Dicle'nin doğusundaki Aşuh ve Lubdi kentleriyle Hurri memleketinin güney sınırı Hurrili kölelerin açık pazarı durumundaydı.²³ Buralardan toplanan köleler, Babil içlerinde pazarlanıyordu. Babil'in her yanında bedava işgücü olarak kullanılan bu köleler, Hurri dili ve kültürünün çok geniş bir alana yayılmasına vesile oldular. Bugün çok geniş bir alanda yapılan kazılarda rastlanan Hurri dili ve kültürü kalıntılarının tarihsel dayanakları araştırılırken bu yaygın köle ticaretinin de hesaba katılmasının gerektiği kanısındayız.

I. Hattusilis'in yukarıda sözünü ettiğimiz seferiyle başlayan dönem Hurrilerin çözülmeye baladığı dönemdir. Taht kavgaları, merkezi otoritenin gündün güne zayıflaması sonucunu getirir. Ve derken, Hurri soyluları birbiri ardınca merkezi otoriteye karşı başkaldırarak kendi bağımsız kent devletlerini kurarlar. Bağımsız kent devletlerinin ortaya çıkmaya başlaması, büyük ve güçlü Hurri devletinin de sonu olur. Zaten çok geçmeden de, ileride görüleceği gibi, Mitanniler (Maiteni, Hanigalbet), bu kendi başına buyruk kent devletlerinin çoğunu bir bir yenip kendi egemenlikleri altına alarak bölgede kendi devletlerini kurmakta gecikmezler.

I. Hattusilis'in ölümünden sonra yerine

oğlu I. Mursilis (Mursili) kral olur. Mursilis zamanında Hayaşalılar²⁴ ve Alzililer²⁵ ayaklanırlar.²⁶ O sıralar Asurlar da Kargamış'ı zaptetmiş durumdaydılar. Bu nedenle Mursilis'in kendisi Asurlar üzerine yürürken kumandanlarından Nuvanzaş'ı da Hayaşa ve Alzi üzerine gönderir. Nuvanzaş, her iki ayaklanmayı da bastırır.

I. Mursilis'in ölümünden sonra ise Hatti ülkesinde yeteneksiz krallar dönemi başlar. Hurriler bu durumu değerlendirmek isterler. Hayaşalılar batıya doğru saldırırken, daha güneydekiler Kizzuwatna'yı (Antik Klikiya, bugünkü Çukurova) ele geçirerek orada bir Hurri Krallığı kurarlar.

Bu krallığın kuruluşunu ilk kez Hitit kralı I. Zidanta (Zidanza) ile Kizzuwatna kralı Pillia arasında imzalanan bir antlaşmadan öğreniyoruz. Daha sonraki dönemde de Hitit Krallığı ile Kizzuwatna Hurri Krallığı arasında birçok antlaşma imzalanır.

Burada sözkonusu Kizzuwatna Krallığı'nın bundan sonraki dönemi hakkında bizi aydınlayabilecek belgelerden yoksunuz. Ancak, yukarıda sözü edilen antlaşmaların sonuncusunun da (I. Suppiluliumma ile II. Şunaşşura arasında imzalanan antlaşma), Kizzuwatna'nın sözkonusu tarihten daha önceki bir tarihte, Kuzey Mezopotamya'da o dönem daha yeni yeni kurulmakta olan Mitanni Krallığı'yla bağımlılık ilişkileri içine girdiğini öğreniyoruz. Ayrıca bu antlaşmada Kizzuwatna'nın Hitit Krallığı lehine toprak kaybına uğramakta olduğu yolunda ibareler de vardır.

Bundan sonra Kizzuwatna tarihinde yine karanlık bir dönem başlıyor. Ancak daha sonraki tarihsel olayları konu edinen vesikalarda Hurrilerin Kizzuwatna'ya karşı seferlerinin yeniden sözkonusu edilmesi, Kizzuwatna'nın Hititlerin eline geçmiş olduğunu gösteriyor. Fakat ne var ki, kral II.

Hattusilis'ten sonra başa geçen III. Tuthalaya (Tudhalia) zamanında Hitit devleti yeniden buhranlı bir döneme girer. Hurriler bu buhranı da değerlendirmekte gecikmezler. Birer Hurri kent devletleri olan İşuva (bugünkü Dersim yöresi) ve Armatanalılar, Hititler karşısında büyük başarılar elde ederler. İşuvahılar Tegarama'ya (Tilgarimmu, bugünkü Gürün), Armatanalılar da Kizzuwatna'ya kadar ilerlerler.

Suppilulima döneminde (İ.Ö. 1390 dolayları) Kizzuwatna'ya egemen olan Hurri sülalesi tasfiye edilir. Hitit kralının oğlu Telipinu, Hurri tanrılar üçlüsü Teşşup, Hebat ve Şaruma temsilcisi olur. Daha sonra da Telipinu, Hitit İmparatorluğu'nun yayılma döneminde Halep'e kral naibi olarak atanır. Böylece Kizzuwatna en sonunda Hitit İmparatorluğu'nun bir eyaleti durumuna gelir.

I.Ö. XVI. yüzyılda kuzeydoğudan gelen büyük bir Hint-Arı göç dalgası ile bölgede denge alt üst olur. "Hint-Arı kavimlerin İ-ran platosu üzerinden Önasya memleketlerine doğru yapmış oldukları büyük göçün sebep olduğu bu karışıklık devri XVI. asrın ortalarından XV. asrın yarısına kadar devam etmiştir. Bu istilanın sebep olduğu buhran, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'daki medeniyet merkezlerinde bütün kültür hareketlerini felce uğratmıştı. Bu yüzden vesikasız, kaynaksız olan bu asra, gerek objektif manada kültürün gerilemesi, gerekse subjektif anlamda bilgimizin azlığı sebebiyle "Karanlık Çağ" denilmektedir. Bu devrin süresi muhtelif memleketlere göre değişir. Bu devre Avrupa tarihinin Ortaçağ'ına kıyasen "Eski Şarkın Ortaçağı" da denilir. Zira tıpkı orada olduğu gibi, burada da ilk defa bu zamanda bir feodalizm sistemi ortaya çıkar. Ortaçağın şövalyelerine tekabül eden ve "Mirianni" denilen Hindli harb arabaları cenkçileri vardır. Bunların at koşulu harb arabalarının savaş usullerinde yarattığı sür'at ve korku taktiği

sayesinde Hindliler Önyasya memleketlerine süratle yayılarak bilhassa "Münbit Hilâl" bölgesinde kuvvetli bir Mitanni devleti²⁷ kurmağa muvaffak olurlar.

Bölgede bir Mitanni devletinin kuruluşu, kuşkusuz Hurri devletinin sonunu haber verir. Fakat Hurri dili, kültürü, sanatı ve dini ise Anadolu, Mezopotamya ve Doğu Akdeniz halkları arasında yaşamasını sürdürür. Hatta Mitanni, Geç Hitit ve daha sonra da Urartularda devlet desteğiyle varlığını ve etkinliğini hissettirir. Hurri kültürünün, Hurrileri egemenlikleri altına almış güçlerce de korunması, ve hatta önemli ölçüde benimsenmesi, İlkçağ toplumlarındaki toplumsal ilişkilerin özelliğinden kaynaklanmaktadır. İlkçağda haklar üzerindeki yabancı egemenlikler, halkların kültürlerini tehdit edici birer faktör olmaktan uzaktı. Tam tersine, bir bölgede silah gücüne dayalı olarak egemenlik kuran bir güç, bölge halkının kültürel değerlerini koruyarak, hatta çok kez benimseyerek bölge halkı üzerindeki etkinliğini kolaylaştırma yoluna giderdi. Bu yüzden Hurriler bölgede egemen güç olmamakla birlikte, yüzyıllarca bölgenin egemen halklarını dilleriyle, kültürleriyle, sanatlarıyla, dinleriyle etkilemeye devam etmişlerdir.

Kaldı ki, özel olarak Mitanni devleti oldukça ilginç bir yapıya sahipti. Devlet, "Mitanni devleti" diye anılmakla beraber, devletin asıl nüfusu Hurrilerden oluşuyordu. Mitanniler ise dağıntık durumda olan küçük Hurri kent devletçiklerini silah zoruyla egemenlikleri altına almış Hint-Arili savaşçılardan ibarettirler. Ve zaten bu nedenledir ki, Mitanni tarihini Hurri tarihi diye ele alma, tarihçiler arasında genel bir tutumdur. Bizce de doğru olan budur. Ama böyle olmakla birlikte, Mitanni öncesi Hurrileri ve Mitanniler döneminde de zaman zaman bağımsızlıklarını koruyan Hurri kent devletlerini, Mitannilerden bağımsız olarak ayrıca ele almayı da önemli bir çalışma ol-

arak görüyoruz. Bu yazıda bizim gerçekleştirmeye çalıştığımız da budur.

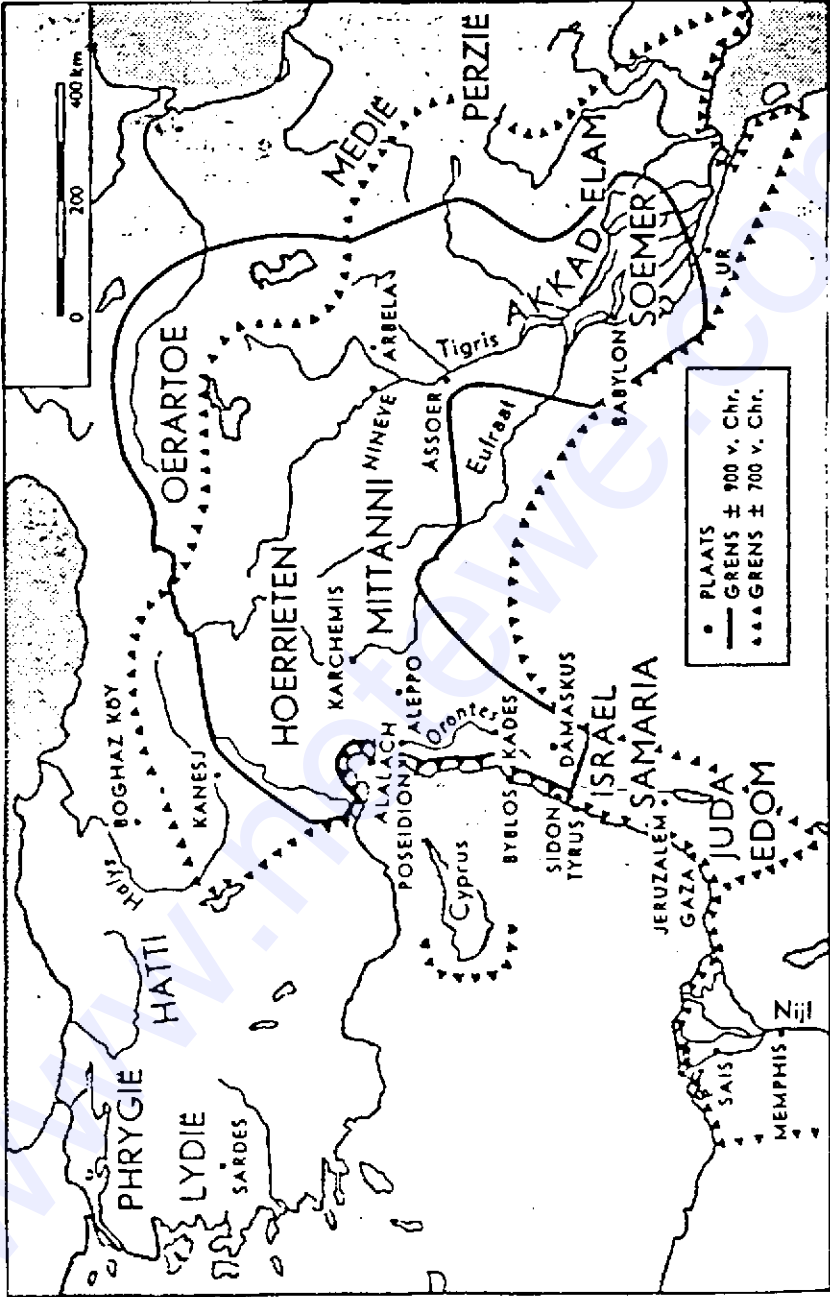
Mitanniler, Kuzey Suriye'ye kadar hemen hemen tüm Hurri kent devletlerini egemenlikleri altına alırken, oradan güneye doğru, Sihem, Taannak ve Filistin'de oturan Hurriler de Mısır firavunlarına tabi olarak varlıklarını uzunca bir süre sürdürdüler.

Bölgemizin bundan sonraki sahipleri Mitannilerdir. Ama Hititler, Hurri mirasını büsbütün Mitannilere bırakma niyetinde değildiler. Bu nedenle Hurri kent devletleri üzerindeki egemenlik savaşı yıllarca sürer. Bu arada Mitanni kralı II. Suttarna'nın büyük oğlu II. Artamama bölgemizdeki Hurri sülaleleri Hititlere karşı birleştirerek bir Hurri Krallığı teşkil eder. Görünürde bağımsız, ama aslında Mitannilere bağımlı bir devlet olarak kurulan bu krallık, Hititler tarafından da kabul edilir. Böylece Hitit kralı Suppiluliuma ile Mitanni kralı II. Artatama arasında, Hurri Krallığı'nı iki tarafın da tanıdığına ilişkin bir antlaşma imzalanır. Bu antlaşmanın doğal sonucu olarak İşuva memleketleri de Mitanni devletinin eline geçer. Fakat daha sonra, Suppiluliuma İşuva üzerine sefer düzenleyerek İşuva, Alzi ve Suta memleketlerini Mitannilerden geri alır.

I.Ö. 1200'e dek süren dönem, Mitanni-Hitit-Asur çatışmalarının yoğun olarak hüküm sürdüğü buhranlı bir dönemdir.

Bu tarihlerde Hititler en parlak dönemlerini yaşarlar. Devlet artık büyük bir imparatorluğa dönüşmüştür. Hitit gücü karşısında Mitanni devleti günden güne eriyerek küçülür. Giderek, Mitanni devleti, Hitit İmparatorluğu'na bağımlı bir beyliğe dönüşür.

Bu dönemde Hurri ülkesi doğudan (Asurlar) ve batıdan (Hititler) gelen saldırılar karşısında günden güne küçülmektedir. Hititler batıdan ilerlerken, Asurlar da batıya

doğru genişleme amacıyla güneydoğudan ilerlerler. Alzi, Purulumzi (bugünkü Palu) ve Amaduni (bugünkü Diyarbakır) kent devletleri Asur saldırıları karşısında fazla dayanamaz, kral Tukulti-Ninurta zamanında (İ.Ö. 1233-1197) Asurların eline geçerler.

I. Tiglathpileser (İ.Ö. 1114-1076), krallığının ilk yılında Kutmukhi (Kumukh, Klasik Commagene, Komagene, bugünkü Adıyaman dolayları) üzerine yürür. Hurrilerle Asurlar arasında çıkan kanlı savaşta Hurriler yenilir.²⁸ Kutmukhi kralı Kili-Tessup tutsak düşer. Hurriler doğuya doğru çekilirler. Bir kısmı Şadi-Teşşup'un liderliği altında Urhan (bugünkü Ergani) kalesine çekilirler. Diğer bir kısmı da Şirişa²⁹ taraflarındaki ormanlık ve dağlık bölgeye yayılarak izlerini kaybettirmeye çalışırlar. Fakat Urhan ve Şirişa'ya kaçan Hurriler, Asurların takibinden kurtulamazlar. Şirişa tarafına kaçan Hurrilerin imhası tamamlandıktan sonra Urhan üzerine yürüyen I. Tiglathpileser, kaleyi savaşmadan teslim alarak, son Hurri direnişini de böylece kırar. Karşı koymaksızın teslim olan Şadi-Teşşup, Asur'u tanınması koşuluyla bağışlanır.³⁰

Ama I. Tiglathpileser'in son dönemlerinde son dönemlerinde Asur memleketindeki iç karışıklıklar nedeniyle, Asurlar bölgemizi elde tutabilmekten acizdirler. Bu istikrarsızlıktan yararlanan Muşkiler (Frigyalıların bir kolu oldukları sanılıyor) kuzeyden Hurri kent devletlerini işgal etmeye başlarlar. Böylece İşuva, Alzi, Purulumzi, ve çok daha sonraları Kutmukhi, Muşkilerin eline geçer.³¹

Fakat çok geçmeden, III. Hattusili döneminde bölgemiz tamamen Hititlerin eline geçer. Bu tarihten sonra bölgede Geç Hititler dönemi başlar.

Bildiğimiz en son Hurri kimlikli devletler,

Geç Hitit devletlerinden sayılıp bugünkü Zaza bölgesinde kurulmuş olan Meliddu ve Kunumukhi kent devletleridir.

Devlet merkezinin bugünkü Malatya yakınlarındaki Arslantepe'de olması nedeniyle Türkçe kaynaklarda genellikle "Arslantepe Beyliği" diye de anılan Meliddu kent devleti bugünkü Malatya ve çevresinde kurulmuştu. Devlet, Assur, Urartu, ve Frigya sınırlarının birleşme noktasında ve bu ülkeleri birbirine bağlayan işlek doğal yol üzerinde bulunması itibarıyla büyük bir öneme sahipti. O döneme ait olarak kent alanı ve çevresinde bulunan Hitit Hiyeroglifleriyle yazılmış tabletlerde geçen kral adlarının Hititçe ve Luvice oluşu, devletin Hititler tarafından yönetildiğini gösterir.³²

Yukarıda da bir vesileyle kendisinden sözettiğimiz Kutmukhi kent devletinin adı yalnız Asur kaynaklarında geçer. Bu nedenle bu devlet hakkında bildiklerimiz, Asur kaynaklarındaki verilerden ibarettir... Devlet, bugünkü Adıyaman ve yakın çevresinde kurulmuştur. Devletin merkezi henüz saptanabilmiş değildir. Devleti yönetenlerden de Kili-Teşşup,³³ Şadi-Teşşup, Qatazili (Katazilu), Kundaşpi ve Kuşaşpi adlı kralları biliyoruz. Kili-Teşşup, Şadi Teşşup ve Qatazili adları Hurrice'dir. Bu duruma göre Qatazili'nin hüküm sürdüğü Assur Kralı III. Salmanassar zamanına kadar, yani takriben İ.Ö. 825'e kadar, devletin yönetiminin Hurrili bir sülalenin elinde olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır. Zaten Kili-Teşşup ve Şadi-Teşşup zamanlarında Kutmukhi'nin Hititlere bağımlı olduğu yolunda herhangi bir kayıt da mevcut değildir. Bu bakımdan, Kutmukhi'de Geç Hititler döneminin, Kili-Teşşup ve Şadi-Teşşup'tan sonraki yıllarda başlamış olabileceğini hesaplıyoruz. Ancak Geç Hititler döneminde de Hurrili sülalenin yönetimi devam eder. Bizce bu durum, devletin Geç Hitit devletleri arasında sayılması için bir engel de

değildir... Ancak, devletin yönetiminin Hurriler elinde olabileceği şeklinde beyan ettiğimiz görüş tarihçiler arasında pek itibar görmez. Hurri dili ve kültürünün Hititler üzerindeki büyük etkisi gözönünde bulundurulurken, o dönem Hurrice adlarını Hititler arasında da yaygın oluşuna dikkat çekilir. Örneğin, Bilge Umar, bu görüş için Hititlere ait olan, ve ancak Hurrice olan Urhi-Teşşup³⁴ adına dikkati çekerek, Kili-Teşşup ve Qazatili adlarının, bir Hurri yönetimi için kanıt teşkil edemeyeceğini söyler.

Meliddu kent devleti İ.Ö. 713'e dek varlığını sürdürür. O tarihte Alaşya (Jantnana, bugünkü Kıbrıs) seferinden dönen Asur kralı Sargon, Meliddu üzerine yürür. Devletin kralı Tarkhunnazi, Tilgarimmu'ya kaçarsa da yakalanıp ailesiyle birlikte Asur'a götürülür. Kentin yönetimi de, III. Salmannassar zamanında Asur'a bağlı bir kent durumuna gelmiş olan Kutmukhi devletinin yöneticisine verilir.

Bundan sonra politik bir varlık olarak Hurrilerin tarih sahnesinden tamamen çekildiklerini görüyoruz. Ancak onların zengin kültür mirası, kendilerinden sonraki uygarlıklarda yüzyıllar boyu yaşamasını sürdürür.

Din ve mitoloji

İlkel komünlerin çöküş döneminde insanoğlundaki totem düşüncesi Tektanrıcılığa doğru bir gelişim çizgisi izleyerek sonunda yerini Çoktanrıcılığa bırakır. Sosyal işbölümü ve toplumun değer ölçülerine göre insanlar, doğa olayları ve daha geniş anlamda evrendeki varlıklar arasındaki büyüklük-küçüklük, astlık-üstlük ilişkileri bir tanrılar hiyerarşisi olarak karşımıza çıkar. Savaş, barış, aşk, hava, su, fırtına vs. tanrıları olduğu gibi, kentlerin ve kasaba-

ların da kendilerine ait tanrıları vardı. Böylece, bundan üç bin yıl önce insanoğlunun tapındığı tanrıların sayısının otuzbeş bine ulaştığı söylenir.³⁵

Hurriler Çoktanrıcı (Politeizm) düşüncenin Tektanrıcı (Monoteizm) düşünceye doğru çözülmeye başladığı dönemde tarih sahnesinde görüldüler. Hurrilerde, Tektanrıcılığın özelliklerinden biri olan bir "baştanrı" (Teşşup) vardır ama bu baştanrının diğer tanrılar üzerinde mutlak bir hakimiyeti henüz sözkonusu değildir. Baştanrının diğer tanrılar üzerindeki hakimiyeti, çok daha sonraki dönemde Yunan mitolojisinde tanrı Zeus'un şahsında görülür, ki bu gelişim çizgisi Yunan mitolojisinin Hurri mitolojisinden etkilenmesini göstermesi bakımından önemlidir. Fakat konumuzu daha fazla dağıtmamak bakımından, bu etkilenmenin tarihsel süreç içerisinde incelenmesine burada girmek istemiyoruz.

Hurri dinsel inançları ve mitolojisinde Sumer-Akkad, Semitik-Suriye ve Hurri öncesi Dicle ve Fırat ırmakları yukarı havzaları yerleşik halklarının yöresel din ve mitolojisinden de öğeler vardır. Hurriler bölgeye geldiklerinde, kendi kültürlerini, bölgede varolan kültürlerle besleyerek zenginleştirdiler. Sumer, Akkad ve Suriye tanrılarıyla zenginleşen Hurri pantheonu, İ.Ö. II. bin yıl boyunca yalnız Akdeniz ile Zagros dağları arasındaki Hurri memleketinin resmi pantheonu olarak kalmayıp, batıda Hititleri de dinsel yönden büyük ölçüde etkilemiştir.

Hurrilerde baştanrı, yukarıda da değindiğimiz gibi Teşşup'tur. Aynı zamanda hava, yağmur ve fırtına tanrısı da olan Teşşup'un kendisi Kumarbi'nin oğlu olup, Kumarbi de Anu'nun oğludur. Kumarbi, göktanrısı olan babası Anu'yu devirerek onun yerine baştanrı olur. Aynı şekilde Teşşup da babası Kumarbi'yi devirerek baştanrılığı ele geçirir.

Teşşup'un tapınma kenti Kumme (Kummiya) idi. Kumme'nin yeri bugün kesin olarak bilinmiyor, ancak bugünkü Türkiye-Irak sınırı yakınlarında Zahu dolaylarında olduğu sanılıyor... Tabletlerde okunan söylencelerde "Kummiya'nın Kralı" diye geçen Teşşup, silahları fırtına, yağmur, rüzgar ve şimşekle silahlanarak, Şeris ve Hurriş³⁶ adlı boğalarının çektiği dört tekerrüklü savaş arabasıyla gezdi.

Teşşup, Hurri ülkesinin değişik yerlerinde değişik adlarla anılırdı. Örneğin Ugarit'te "Baal", Halep'te kentin hava tanrısı "Abdu" olarak anılırdı. Daha sonraları Urartular arasında da "Teişeba" adıyla anıldığını biliyoruz.

Hurrilerin en büyük tanrıçası, İ.Ö. III. bin yılda Şawuşa [Ša'uşa] adıyla anılan³⁷ Şawuşka idi. Sumer, Akkad, Suriye ve Anadolu mitolojilerine göre Teşşup'un kızkardeşi olan Şawuşka, savaş ve aşk tanrıçasıydı. Dr. Füzruzan Kınal'ın "Yıldız tanrı Şawuşka" diye kendisinden sözettiği³⁸ tanrının da burada sözünü ettiğimiz tanrıça Şawuşka olduğunu sanıyoruz. İlk kez III. Ur hanedanları döneminde İştâr adıyla birlikte, yani "İştâr-Şawuşka" olarak ortaya çıkar. Asur ve Arrafa'nın birçok kentinde en büyük tanrıça mertebesindedi. Asur memleketinde "Memleketin Sahibesi" diye anılan Şawuşka, Mitanniler döneminde de en büyük tanrıça olma özelliğini korumaktaydı. Kral Tuşratta da kendisinden "Memleketin Sahibesi" diye sözeder.

Sawuşka'nın yöresel tapınma kenti Kuzey Asur'daki Nineveh kentiydi. Tanrılar hiyerarşisindeki yeri Teşşuptan sonraya gelirdi. Tilla, Hilmani ve Nuzi'de yapılan kazılarda ortaya çıkan çifte tapınaklardan birinin Teşşup, diğersinin de Sawuşka'ya ait olduğu sanılıyor.

Ugarit'te çıkarılan Akkادلara ait tabletlerde

Sawuşka'dan "Hurrili İştâr" diye söz edilir. Daha başka bir tablette de adı "Hurrili As-tarte" olarak geçer. Kizzuwatna'da da kral II. Tudhaliya'yı Samuha kentine süren "Kara Tanrıça" olarak anılır. Hattusa dışındaki Kaya Tapınağı'nda³⁹ IV. Tudhaliya zamanında tanrı ve tanrıça olarak iki kez karşımıza çıkan Sawuşka, bu metinlerde yine Hurrice olan şu benzetmelerle anılır: Şintal-wuri (yedi gözlü), Şintal-irti (yedi göğüslü), Şinan-tatukarni (iki misli sevgi).

Hattusa'da birçok Hurri tanrısının yanısıra güneş ve ay tanrıları olan Şimike (Şimika) ve Kuşuh (Kuşah)'a da tapılırdı. Şimike, Urartular arasında "Şiwni", Kuşuh da Hattiler arasında "Kaşku" olarak karşımıza çıkar.⁴⁰

Ugarit arşivindeki belgelere göre Kuşuh'un karısı Nikkal da üst mertebede olan tanrıçalardan bidir. İ.Ö. XIV. yüzyılda Hitit kraliçeleri de çoklukla "Nikkal" bileşimli adlar kullanırlardı. Örneğin, Nikkal-Mati, Aşmu-Nikal, vs.

En eski tanrılardan biri de Nergial'dır. Nergial'ın adı Urkeş krallarından Atal-şen ve Tiş-atal'dan kalma tabletlerde geçer. Atal-şen, Nergial-dan "Havaların Kralı" (Hawilum, Hawlum) diye sözeder.⁴¹ Nergial'a İ.Ö. XIV. ve XV. yüzyıllarda Dicle'nin doğusunda tapınılırdı. Tanrılar hiyerarşisinde Teşşup ve Şawuşka'dan hemen sonra gelirdi.

Hurrice konuşulan her yerde en çok tanınan Hurri tanrısı ise kuşkuşuz yukarıda da adı geçen Kumarbi idi. Adı İ.Ö. III. bin yılına dek gerilere uzanan Kumarbi, Hurri mitolojisindeki odak noktalardan biri olup, Urkeş kentinin sahibi olarak bilinirdi. Tabletlerdeki ilgili metinlerde, hava tanrısı Teşşup'tan, aslında kendisine ait olan mertebeyi (Baştanrılık) geri alma çabasıdır.

Yapılan kazılarda, İ.Ö. III. bin yılda Hur-

rilerle Güney Mezopotamyayılar arasında sı-kı bir kültürel ilişki bulunduğu anlaşılıyor. III. Ur dönemine ait Sumer ay tanrıçası Ningal, daha sonra Hurri pantheonunda da yer alır. Mezopotamya kökenli bir tanrı olan Ea da Hurriler üzerinden Hititlere geçer.

Hurri yeraltı tanrıçası Allani idi.⁴² Hititlerce, Hattilerin yeraltı-güneş tanrıçası Hebat'ın annesi olarak bilinen ve öyle anılan⁴³ Allani'nin III. Ur hanedanlarından beri bilinmekte olan tanrıça Allatum ile ilişkisi olduğu sanılmaktadır. "Allani" adının Hurrice bir sözcük olan "allai" (sahibe) ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Oysa "Allatum" sözcüğünün ise Akkadca olarak herhangi bir açıklaması yapılamamaktadır. Bu duruma göre, Allatum ve Allani adlarının ikisinin de aynı tanrıya ait oldukları ve bu tanrının da İ.Ö. 2 000 yılından beri Kuzey Suriye'de tapınılan bir Hurri tanrıçası olduğu düşünülebilir.

Batu Hurri pantheonundan olan Hepat, Allani'nin kızı olup baştanrı Teşşup'un da eşiydi. Kizzuwatna geleneğine göre Teşşup'un çeşitli yöresel varyantlarında adı geçer. Hitit mitolojisine geçerken de Hitit devlet kültüründe en yüksek tanrılık mertebesinde yer alır ve "güneş tanrıçası Arinna" olarak geçer.

Bunlardan ayrı olarak Hurri pantheonunun önde gelen üyeleri olarak Teşşup'la Hepat'ın oğulları UPELLURI ile Dağ tanrıları Nammi, HAZZI'den de sözedilebilir. Ancak Hurri pantheonuyla ilgili olarak daha fazla ayrıntılara girilmesi bu yazının çerçevesini aşar düşüncesindeyiz.

"Bir taraftan astral uluhiyetlere, diğer taraftan naturel kuvvetlere dayanan Hurri dini",⁴⁴ çevre halklar ve kandinden sonraki uygarlıklar üzerinde derin izler bırakır. Bu muazzam tanrı hiyerarşisinin oluştur-

duğu Hurri mitolojisi de döneminde yazıya geçmemiş olmakla birlikte değişik toplumlarda binlerce yıl yaşamasını sürdürür.

Mitlerde geçen imajlar değişik doğa ve toplum fonemlerinin genellemesi ve açıklanması çabasıdır. "Bütün mitolojiler, doğa güçlerini hayal gücünde canlandırarak, hayal gücüyle birlikte bertaraf eder, birbirine bağimlerleştirir ve oluşturur."⁴⁵ Bu bakımdan, antik toplumdaki dünya görüşünün birçok yansıması doğal olarak mitolojide ifadesini bulur. "Mitolojiler, tabiatüstü kavramları içerdikleri ölçüde dini unsurlar taşır. Mitolojiler aynı zamanda ahlak görüşlerini ve insanın realite karşısındaki tavrını da yansıtır."⁴⁶ Konuya bu yönüyle baktığımızda, mitolojinin, eski toplumların incelenmesinde ne denli önemli bir rol oynadığı kendiliğinden ortaya çıkıyor. Ama Hurrilerle ilgilenilmesinin tarihi oldukça yeni sayılır, ve bu nedenle de, elimizde çok değerli çalışmalar bulunmakla birlikte, Hurri mitolojisinin yeterince bilinmekte olduğunu söyleyemiyoruz. Gerçek durum böyle olunca da Hurri toplumsal karakterinin tarihsel süreç içinde, kendisinden sonraki uygarlıklar içinde yaşayıp koşullarını ve biçimini, ve bu karakterin günümüz toplumlarına olan yansımasının bilimsel açıklamasını yapabilmemiz ne yazık ki şimdilik olası değildir.

Edebiyat

Zengin bir sözlü edebiyat geleneğiyle bölgeye gelen Hurriler, bölge halklarının sözlü ve yazılı edebi ürünlerini de özümseyerek bir edebiyat hazinesi durumuna geldiler. Tanrılar çevresinde oluşturdukları efsane, fabl ve epik şiir örnekleriyle çok geniş bir alanda yüzölçümü boyunca çeşitli halkların edebiyatlarına etki ettiler.

Hurrilerden diğer halklara geçip onlar ara-

çılığıyla günümüze ulaşabilen destan ve masalların büyük bir kısmı Hurri kaynaklıdır. Ama bunların bir bölümünün de Mezopotamya kaynaklı oldukları da tartışma götürmez bir gerçektir. Örneğin, Kumarbi ve Gılgameş destanları Mezopotamyalılardan Hurrilere geçen ve Hurrilerden de Hititlere geçip yaygınlaşan destanlardır. Fakat şu var ki, aslında Mezopotamya kaynaklı ürünler bile, Hurrilere geçtikten sonra, Hurrilerin zengin hayal gücüyle beslenerek Hurri kimliğiyle karşımıza çıkarlar. Ve bu nedenle bugün yerinde bir davranış olarak bu ürünler artık Hurri destan ve masalları olarak değerlendirilmektedirler.

Bugün bilinen Hurri destanları Kumarbi, Gılgameş, Ullikummi⁴⁷, Tanrı Lama'nın Krallığı, Ejder Başlı Yılan Hedammu ve Gurparanzah'dır. Masal olarak da Avcı Kışşı, Apu, Bulunmuş Çocuk ve Çocukları Olmayan Karı-Koca'yı biliyoruz.

Kumarbi, Ejder Başlı Hedammu ve Gurparanzah destanları ile Avcı Kışşı masalının Hititçe; Gılgameş destanının da Hurrice yazılmış nüshaları Hattusa arşivinde mevcuttur.

Hurri destanlarında olay örgüsü tanrılar ve tanrıların serüvenlerinden oluşur. Onlar da insanlar gibi iyi, kötü, zalim, ihtiraslı, cefakar, vs. olurlar. Onlar da insanlar gibi aşık olur ya da nefret ederler... Masal ve destanlarda sık sık başvurulan motifler de "yerdeki bir delikten yeraltı tanrılarına kurban atma" ve "kanlı kuş kurbanları"⁴⁸dır, ki bu motifler daha sonra Hitit edebiyatında da sık sık yinelenirler.

Edebiyatta fabl sanatının Hurrilerle başlamış olabileceği muhtemeldir. Örneğin, Gurparanzah destamında cansız varlıklar çok başarılı bir şekilde kişileştirilerek konuşturulurlar. Hurrilerle doğup gelişen fabl sanatı daha sonraları Yunanlıların elinde ustalığın doruğuna ulaşarak oradan dünyaya

yayılır.

Gılgameş destanı, Sumerlerden Hurrilere geçmiş çok başarılı bir epik şiir örneğidir. Bugün Hattusa arşivinde bulunan Hurri diliyle yazılmış nüshası, eski Uruk beyliği Krah Gılgameş'in serüvenlerini konu edindir. Destan on iki tableten oluşuyor.

Hurri destanlarının en önemlisi kuşkusuz ünlü Kumarbi destamıdır. Bu destanın çok daha sonraları Helen mitolojisi üzerindeki yadsınamaz etkisi, Zeus'un serüvenlerinde apaçık olarak kendini gösterir... Zeus'un göktaşlılığı mertebesine erişme yolunda verdiği mücadelenin çeşitli safhalarında Kumarbi mitosunun etkileri açık bir şekilde görülür. Kumarbi mitosuna bize eksiksiz olarak Hurrilerden intikal etmiş olmakla beraber, Hititlerde de bu efsanenin yaygın olduğu bilinmektedir. Öte yandan Kumarbi efsanesinin asıl menşei ise Mezopotamya'dır. Yunanlılara da Fenikeliler ve Kıbrıs yoluyla geçmiş olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹

Kumarbi efsanesinin günümüze ulaşan varyantı üç şiirden oluşuyor:

Birinci şiirde tanrılar arasındaki taht kavgası anlatılır. Önce Anu baştanrı olan babası Alalu'ya başkaldırır, mücadeleyi kazanarak baştanrı olur. Anu'nun baştanrılığı dokuz yıl sürer. Dokuzuncu yılda oğlu Kumarbi kendisine karşı ayaklanır. Baba-oğul arasındaki mücadele esnasında, Kumarbi babasının erkeklik organını ısırır. Bunun üzerine, Anu, "Şimdi felaketi yuttun! Seni üç korkunç tanrıya gebe bıraktım!" der ve yere tükürür. Aynı anda yer gebe kalır, ve derken üç yaratık doğurur: Fırtına tanrısı Teşşup, Aranzah (Dicle) nehri ve Taşmıuşu.

İkinci şiir, Kumarbi ile oğlu Teşşup arasındaki mücadeleyi anlatır. Kumarbi oğluyla savaşmak için denizle anlaşarak Ullikummi adlı bir taş yaratık meydana getirir.

Bu yaratık süratle büyür. Yeri, gg ve denizi taşıyan Upelluri'nin omuzlarında dikilen bu ta yaratık karşısında Teup diğer tanrılardan yardım ister. Akıl tanrısı Ea bir aletle Ullikummi'nin bacaklarını keserek onu büyüler. Böylece mücadeleyi Teup kazanır.

nc iir kırık parçalar halindedir. Bu iirde Nuh ile Gılgamış da olaylara karışır.

Dil

İlk Hurrice sözcüklere, daha Hurrice adlar ve tabletler ortaya çıkmadan çok haha önce bir Akkadca sözcük listesinde rastlanır: "namal" (yatak) ve "pitq" (ocuk). Fakat bu sözcüklere dayalı olarak bir dilin açıklanması kuşkusuz olası değildi. Bu nedenle, bu sözcükler aracılığıyla Hurrice'yle karılaılmı olmakla birlikte bu dil uzun süre çözüm bekleyen bir dil olma özelliğini korudu.

Bu durum, Mısır'da El Amarna kazılarında Mitanni kralı Turatta'nın (İ.. 1380-1350) mektupları bulununcaya dek sürdü. Turatta'nın Mısır firavunu III. Amenofis'e (Amenhotep (?)) gönderdiği bu mektuplar, ulaşılan ilk Hurrice metinler olmaları bakımından çok büyük bir değere sahiptirler. Şimdi Berlin müzesinde korunan Turatta mektupları ilk kez 1889'da yayımlanarak Hurri dili çalışmalarının hızlanmasına vesile oldu.

Hurrice yazılmış en eski belge ise İ.. 2300 yılına aittir.⁵⁰ Urki kralı Tisari (ya da Tisatal)'a⁵¹ ait olan bu belge, ta bir tablet üzerinde arkaik çivi yazısıyla kazılmış olup tunçtan bir aslan heykelciği tarafından korunmaktadır. Belge imdi Louvre mzesindedir.

Ancak, Hurrice ile yaygın bir şekilde kar-

ılamamız ise Hattusa, Mari, Ugarit, Nuzi, Kurruhanni ve Alalah kazılarında ortaya ıkarılan Hurrice yazılı tabletler sayesinde mümkün olabildi. Ama denebilir ki, Hurri dili çalışmalarında devrim olarak nitelendirilebilecek buluntular, Ugarit kazılarında ortaya çıkan çok zengin yazı malzemeleridir. Bu kazılarda çivi yazılı listeler içeren kk parçalar bulundu. Bu metinler arasında Sumerce, Hurrice, Akkadca ve Ugaritce bir sözcük listesi de yer almakta olup bu listede sözcüklerin varyantlarına da yer verilmiş. Ayrıca yine Ugarit'te "HAR-ra = hubullu" diye adlandırılan serinin ikinci tabletinde Sumerce sözcükler ve Hurrice karılıklarından oluşan bir liste mevcuttur.⁵² Bu tabletlerdeki metinler arasında Akkadca ve Hurrice olmak üzere sekiz mısralık bir de kck bir şiir vardır.⁵³ Bu tabletler, dilbilimcilere, diğer dillerle karılatırarak Hurrice'yi zleme olanağı sağladı. Böylece, bugün Hurrice artık bulmaca bir dil olmaktan çıkmış durumdadır.

Hurrice üzerinde ilk ciddi çalışma, 1890'da Archibald H. Sayce tarafından yapıldı. Sayce, İ.. IX. ve VI. yüzyıllardan kalma tabletler üzerinde yaptığı tetkiklere dayanarak ilk kez Hurrice ve Urartu dili arasındaki ilişkiye dikkati çekti.⁵⁴ Daha sonra, başka dilbilimcilerce de sürdürülen çalışmalar bu iki dil arasında önemli benzerlikler bulunduğunu ortaya koydu. Özellikle sözcükler arasındaki büyük yakınlık dikkati çekti... Böylece süregelen tetkiklere dayanarak Urartu dilinin Hurricenin bir devamı olmadığı, bu iki dil arasında İ.. III. bin yılda bile önemli farklılıkların bulunduğu, ve ancak ikisinin de aynı kaynak dilin bağımsız birer kolu oldukları rahatlıkla söylenebilir. Zaten bugün dilbilim çevrelerinde benimsenen görüş de budur.

Ancak dilin kimlik sorunu henüz çözüme bağlanabilmi değildir. Hurrice - Urartu i-

lişkisi, Hurrice - Hint-Avrupa dilleri ilişkisi, Hurrice - Kafkas dilleri ilişkisi, ve Hurrice - Küçük Asya dilleri ilişkisi halen tartışılmakta olan konulardır. Ancak bu konuda giderek ağırlık kazanmakta olan görüş, Hurrice ile Urartuca'nın "Hurro=Urartu"⁵⁵ diye adlandırılabilecek bir kaynak dilden oldukları ve Hurro-Urartu kaynak dilinin de bir Doğu Kafkas dili olduğu şeklindeki görüştür. Ama biz Piya olarak, Hurrice metinler üzerinde derinlemesine bir çalışma yapma konusunda kendimizi selahiyetli görmediğimizden bu konuda görüş belirtmekten şimdilik kaçınıyoruz. Bunu yerine, burada sadece konuyla ilgilenen bazı yazarların görüşlerini kısaca aktarmakla yetineceğiz. Şöyle ki:

Torfi: Hurrilerin dili bir Hint-Avrupa dilidir.⁵⁶

Afif Erzen: Hurri dili Asianique bir dildir.⁵⁷

Krister Hanell: Hurrice'nin oryantalistik dillerin hiçbirleriyle herhangi bir akrabalığı yoktur. Bu dili, Kafkas dillerine bağlama yolundaki çabalar için de yeterli veri bulunamadı.⁵⁸

Bilge Umar: Dilbilimcilerin yaptığı karşılaştırmalar, Urartu halkının diliyle, onlardan daha eski olan Hurrilerin dili arasında yakın hısımlık bulunduğunu kanıtlamıştır. Her iki dil, Asya dillerindendi ve Doğu Anadolu'da daha sonra konuşulan, Hind-Avrupa dilleri topluluğu içindeki Ermeni diline, Kürt diline hısımlık değildi.⁵⁹

I. M. Diakonoff - S. A. Strarostin: Hurro-Urartu dili bir Doğu Kafkas dilidir. Küçük Asya dilerinden olma ihtimalleri de var. Ör. Luicenin bir alt kolu olabilirler. Hurro-Urartu dili ile Etrüskçe arasında ses, biçim ve sözdizimi bakımından büyük benzerlikler vardır, fakat bu diller arasında sözlüksel bir benzerlik tespit edilememiştir.⁶⁰

Jaan Puhvel: Hurrice ne bir Hint-Avrupa

dili ne de bir Semitik dildir. Bu dilin yalnız Urartu diliyle değil, modern Gürcüce ve buna akrabalığı olan Kafkas dilleriyle de akrabalığı vardır.⁶¹

Füruzan Kınal: Hurri dili, köken itibarıyla ayrı olmasına rağmen, Luvi diliyle çok yakın gramer benzerlikleri gösterir.⁶²

Ekrem Akurgal: Hint-Avrupalı ve Semitik dillerle hiçbir ilgisi olmayıp, öntakıllarla kurulan Hatticeden de tamamen ayrıdır. Hurrice'nin başlıca özelliği, dil yapısının arkaya takılan eklemelerle oluşturulmasıdır. Ancak Hurrice diğer eklemeli dillerin hiçbirini ile de yakınlık göstermez.⁶³

Kimlik sorununu böylece bir yana bıraktıktan sonra Hurrice ilgili olarak tespit edebildiğimiz bazı hususları özetlemekte bir sakınca görmüyoruz. Şöyle ki:

- 1- Hurrice bitişken bir dildir.
- 2- Soneklerin çokluğu, bu dilin en belirgin özelliğidir. Sonekler fiil kökleri ve adların sonunda upuzun bir zincir oluştururlar. Örneğin, Speiser'e göre, Hurrice'de birbirini izleyen soneklerin sayısı ona kadar çıkabilmektedir.⁶⁴
- 3- Fiil çekimi oldukça karmaşıktır.
- 4- Geçişli ve geçişsiz fiiller arasında açık farklar mevcuttur.
- 5- Geçişli fiillerde şahıs eki, yüklem vazeçilmez bir parçasıdır.
- 6- Anlatım çoklukla pasif cümlelerle sağlanır. Örneğin, "Ve benim kardeşim bir kadın rica etti" cümlesi Hurri dilinde şöyle ifade edilir: "*Şeniwwus-an aştı şaruşa*". Bu cümlenin analizi şöyledir:
şenu: kardeş
-iwwu-: benim
-s: agent sonek
an: ve
aştı: bir kadın / karı
şaruşa: rica edildi
Ve böylece cümlenin Türkçesi şöyle olur: "Benim kardeşim tarafından ve bir kadın rica edildi."

Bu çalışmamız sırasında karşılaştığımız
Hurricce sözcükleri de tespit etmeden edem-
edik. Böylece küçük bir sözlük oluştu.
Şöyle ki:

ag-: getirmek, elinden tutup getirmek
ajə: yüz, cephe
avri: buhar (ya da öfkelen-dirmek)
all-ae: kız, kraliçe
all-a(e)-hh-nn : kahya
allal: sahibe, kraliçe
al-ummi: son, en son
amurd-inn : yabani gül
an: ve
a-(n)-di: bu
a-nnə: şu
ar-: vermek
aš' -: oturmak
ašh-: kaldırmak, ayaklandırmak
ašhl: deri
ašti: kadın, karı
ašto-hhə : dişi
aštu-zzi: dişil
at' aj: baba
awa: yüz, cephe
awarə: açık alan, arazi
awlh' -arə: saban
azammı: imaj, figür
ažu(- γə): köknar ağacı
azz-u/-šhə : yasaklanmış, pis, günahkar,
hasta
edə: vücut (ya da düşünmek)
egi: iç, iç taraf
eg-o: soğuk
e/igi: soğuk
el(a)mə : yemin, küfür
an(i)-na-(a)z-us: tanrılar
eš' ə : at
fávanə : dağ
ha-: tutmak, almak
habalgi: demir
hahli: yanak
hal-annə : küçük
han-: çocuk doğurmak (ya da taşımak)
hārə: yol, cadde
haz: iştirmek
hejaru: her (herkes, her biri, vs.)

hel(-)di: yüksek, kibirli, asil
hennə : yeni
hezmə : parlak
(h)ij-arə : altın
hijaru/o-ohhə : altın
hill-: konuşmak
hinz-u/orə : elma
hizl-v: tomar yapmak, sarmak
hubr: sigara içmek (ya da dumanlamak)
hūr-adə : savaşı
hu/oB-idi: buzağı, oğlan çocuğu
huz-: bağlamak, alıkoymak
icharə : mutfak
lgi: iç, iç taraf
ljə: onun
(i)nu/o-b : çok fazla, 10 000
lirtl: göğüs
itt-ummi: gitme, ayrılma
-k' -: olumsuzluk eki
kadə: arpa
kadl-lewa: söyleseydi
kakkari: bir çeşit tatlı yemek
kanagi: sakız ağacı
karkarn-ni: zırh
karuBə : zahire ambarı
Kelija-n Mane-nn-an: bu Kelina ve
Mane'dir
ker-ae: uzak
keri: uzak
*k/har-a-ğ (i)-wa: nadas
k/hā-š(i)-hə : kanape, taht
*k/hrafhə : nadas
kiri-klri-anni: çam kozalağı tohumu
ki-zi: otuz
kul-: konuşmak, söylemek
léğ: kulak
lul-a-h' ə : yabancı
lûla-hhə : yabancı
-ma -: olumsuzluk eki
mann-: durmak
marı-ann : savaş arabası sürücüsü
maz-eri: yardımcı, dost
-n: ve
namall: yatak
nāz-ardə : odalıklar
-pakku/o: taş(?)
pala: kanal

pawr-o: kahverengi
 pâl-: konuşmak
 pltq: çocuk
 pôra-(m)mi: köle
 Ç all: sıcak
 Ç az-ewa: eğer (isyan) başlasaydı
 sar-me (/çar-/) : odun
 šeγ-iri: canlı
 šaγri: yemiş bahçesi
 šawalə : yaşlı
 šawlə : sağlık, refah
 šēd-: lanet, bela, küfür
 sail: kız (=daughter)
 šârə: akşam, batı
 šâri(y)-annə : zırh elbise
 šeni: kardeş
 šēγ-(a)lə : saf, sade
 šijə: su, ırmak
 šimi-ga/-gə : güneş
 šin-: iki
 šin-arBu/o: iki yaşında
 šinda: ödünç aldı
 šintal: yedi (=7)
 šir-: denk olma, benzer, benzeme
 šir-aš' e: uygun, müsait
 šitta: yedi (=7)
 šul(-ne): hepsi
 šummə : el
 šunə: soluk, nefes, can
 tad-: sevmek
 tadae: seven
 tad-ug-ar-umme: sevmeye başlamak
 taγa: adam, erkek
 tälə: ağaç
 tan-: yapmak
 targum-annə : tercüman
 targum-azzi: tercüman gibi davranabil-
 mek
 tarz(u)wa-nnə : adam, insan
 tatykarni: sevgi
 tawš-a-γlə : dip, aşağı taraf
 tawš-uγ : dönmek
 tem-ari: kanal
 terə: alın (yüzün üst kısmı)
 tes' -oh'ə : ırgatbaşı (ya da müdür)
 tez-u/o-γə : daha yaşlı
 tid-: paylaştırmak

tiγ-an: göstermek
 tiš-nə : yürek
 tiš-nu: yürek
 tiža: yürek
 tiž-ne: yürek
 tur-oh'ə : erkek
 turo-ħħə : erkek
 uγə: canlı, sağlıklı
 uja: hayır
 ukrə: ayak
 u/oll-: mahvolma, telef olma
 u/or: olmak, meydana çıkmak
 urħi: gerçek, sabit, değişmez
 usri-ann : varis, mirasçı
 -wa-: olumsuzluk eki
 wuri: göz
 zizzl: anne, aile, göğüs
 zugə: ince, kısa
 zurgi: kan

-Gelecek yazı: Mitanniler-

1) Değerli bilim adamı Prof. Dr. Bilge Umar, bir yazısında (Bilge Umar, "Anadolu'da Luwi kültürünün Mirasından Birkaç Ad üzerine", Tarih ve Toplum, Ekim 1989, s. 38), Çermik ilçesinin bilinen en eski adı olan Aparna/Abarna'nın Luwice bir ad olduğunu söyler. Bu, bize göre oldukça yeni bir tespit olup, bölgemizin ilkçağ tarihi çalışmalarında yeni bir kapı aralayabilecek değerdedir. Ancak, sayın Umar'ın yazısı, dergiyi basıma hazırladığımız bu son anda elimize geçtiğinden, onun tespiti, ve bu tespitin, bölgemizin bilinen en eski yerlilerinin Hurriler olduğu şeklindeki belirlememiz üzerindeki muhtemel etkileri bu yazıya yansıtılmadı.

2) Ugarit / Ras Şamra: Akdeniz'in doğu kıyısında, 1929'da Claude F. A. Schaeffer başkanlığında sürdürülen kazılar sonucu ortaya çıkarılan bir İlkçağ kenti... İ.Ö. 1450 ve İ.Ö. 1200 yılları arasında büyük bir uygarlık merkezi olduğu anlaşılan kentin kalıntıları arasında dönemin sanatını yansıtan paha biçilmez matzemelerin yanı sıra, dönem halklarının dil ve edebiyatlarını günümüze taşıyan birçok tablete ulaşıldı.

Tabletlerin bir kısmında dört dilin (Ugaritçe, Akkadca, Sumerce, Hurrice) bir arada kullanılmış olması tabletlerin değerini daha da artırıyor.

3) Nuzi / Nuzu: Bugünkü Yorgantepe mevkii... Akkadlar zamanında (İ.Ö. 2334-2154) "Gasur" adıyla anılan kent, İ.Ö. II. bin yılda Hurriler tarafından zaptedilerek adı "Nuzi" olarak değiştirilir. İ.Ö. XVI. ve XV. yüzyıllarda Hurrilerin idare merkezi olan kent, Hurriler döneminde bölgenin her bakımdan en çok kalkınmış kentlerinden biriydi.

4) Allah / Alalah: Bugünkü Hatay yakınlarındaki Açana mevkii. "Açana", "Tell Açana" ve "Atshanah" adlarıyla da anılan höyük 1936-1949 yılları arasında Leonard Woolley başkanlığında bir ekip tarafından kazıldı. Kazılarda, yuvarlak bir hesapla İ.Ö. 1780'lerden kaldığı sanılan kuleli Yarım-Lim sarayı ortaya çıkarıldı. Söz konusu dönemde Alalah, Yamkhad Krallığı'nın başkentiydi. Birçok hükümdarın bu sarayda hüküm sürdüğü sanılıyor. Bunlardan biri İdrimi'dir. İdrimi 30 yıllık hükümdarlıktan sonra İ.Ö. 1450'de ölür... Alalah kenti, stratejik önemi dolayısıyla defalarca düşman saldırısına uğrayarak tahribedilir. Fakat her saldırı sonrası yeniden onarılır. Böylece İ.Ö. 1200'lere dek dönemin en zengin ve önemli kentlerinden biri olma özelliğini korur. Söz konusu tarihte "Deniz halkı" tarafından tamamen tahribedilir.

5) Kâzım Berzeg, "'Vubih-Ciget"lerin "Son Sesler"i ile Yütilen Terih Belgesi", Tarih ve Toplum, Kasım 1988, sayı 59, s.35

6) Hurrilerin anavatanının Orta Asya stepleri ve yüksek yaylaları olduğu şeklinde daha değişik bir görüş de bulunmakla birlikte (Bkz. Prof. Dr. Afif Erzen, Doğu Anadolu ve Urartular, Eastern Anatolia and Urartians, 2. baskı, Ankara 1986, s. 26), hiçbir bilimsel dayanağının bulunmaması nedeniyle, bu yazımızda bu görüşü dikkate almak istemiyoruz.

7) Jaan Puhvel, "Hurrians", Ancylopaedia

Brittanica, c.11, USA 1964, s. 909

8) W. F. Albright - T. O. Lambdin, "The Evidence of Language", The Cambridge Ancient History c. I, bölüm I, 3. basım, Cambridge 1970, s.153

9) Ör. bkz. Kur'an, Rahman suresi, 72. ayet: "Tüllere bürünmüş huriler de var!"

10) Arthur Ungnad, Subartu, Beitrage zur Kulturschichte und Volker kunde Vorderasiens, Berlin 1936

11) Edward Chiera - Eprahim A. Speiser, "Factor in the History of the Ancient East" Annual of the American Schools of Oriental Research 6, 1926, s. 75-92

12) J. Ignace, "Hurrians and Subarians", The Oriental Institute of the University of Chicago, Studies in Ancient Oriental Civilization 22, Chicago 1944

13) Jacob J. Finkelstein, "Mesopotamia", Journal of Near Eastern Studies 21, 1962, s. 73-92

14) Volkert Haas - Gernot Wilhelm, Hurritische und Luwische Riten aus Kizzuwatna, Hurritologische Studien I. 1974, s. 1

15) Son araştırmalara göre yeri bugünkü Türkiye-Suriye sınırında Tell-Amuda yakınlarında olan Urkeş, Hurri mitolojisinde adı geçen tanrı Kumarbi'nin kentiydi. Nawar da bazı kaynaklarda "Namri" adıyla da anılır. Nawar memleketi de Diyala ve Zap suyu arasına düşüyordu.

16) Server Tanilli, Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, İnsanlık Tarihine Giriş, I. İlkçağ, İstanbul 1984, s. 50

17) İskender Ohri, Anadolu'nun Öyküsü, Dördüncü basım, Ankara 1987, s. 20

18) Balih / Balikh: Fırat nehrinin doğu kollarından biri.

19) Oronte /Asi: Suriye'de Humus taraflarından gelip Hatay yakınlarında Akdeniz'e döken bir ırmak.

20) Claude F. A. Schaeffer, "Ugarit", Ancylopaedia Brittanica, 12, s. 106

21) Folke Josephson, "Hettiterna och Deras Miljö", Ur Anatoliens Historia, Uppsala 1987, s. 6

22) V. Diakov - S. Kovalev, İlkçağ Tari-

hi, c. 1, çv. Özdemir İnce Ankara 1987, s. 102

23) Jakob J. Finkelstein, "Subartu and Subarians in Old Babylonian Sources", *Journal of Cuneiform Studies* 9.

24) Hayaşa'nın tam yeri konusunda değişik fakat birbirlerine çok yakın görüşler mevcuttur. Şöyle ki: 1) Erzincan ile Erzurum arasındaki bölge; 2) Şuşehri, Kemah, Erzincan, Bayburt arasında kalan bölge; 3) Munzur dağlarının kuzey yamaçlarını kaplayan bölge... Fakat her halukarda Hayaşa'nın Işuva ve Alzi memleketlerinin kuzeyinde yeraldığını söyleyebiliriz... Hayaşalılar etnik yapısı da "Hayaşa" adı ile "Hay" adı arasındaki benzerlikten ötürü zaman zaman tartışma konusu olagelmektedir. "Hayaşa" adının "Hay"dan türemiş olabileceği, ve dolayısıyla da Hayaşa'nın Hayların ülkesi olabileceği şeklinde bir görüş mevcutsa da (Bkz. David Marshall Lana, Armenia, *Cardle of Civilisation*, London 1980, s. 114), bu görüş bize pek inandırıcı gelmiyor. Hayların bölgede ilk görülmelerinin İ.Ö. VII. ve VIII. yüzyıllara rastladığı kanusunda hemen hemen tüm tarihçiler birleştiklerine göre, en azından, konumuz gereği burada aktüel olan dönemde (İ.Ö. 1700) Hayaşa'nın Hayların ülkesi olduğu şeklindeki görüşü -şu anda ulaşılabilen tarihsel verilere dayanarak- kabul etmemiz mümkün değildir. Ama Hayların bölgedeki varlıklarının Hurrilere göre daha eski olduğu yolunda birtakım bilimsel buluntulara ulaşılabılırsa, konu üzerinde elbette düşünülebilir. Şu andaki bilgilerimize göre, Hayaşa'ya, İ.Ö. III. bin yılın sonları ile II. bin yılda Hurrilerin memleketi durumunda olan coğrafik bir bölge olarak ele alma durumundayız.

25) Alzi Alşe: Merkezi bugünkü Elazığ olmak üzere Fırat nehrinin Malatya yakınlarında yaptığı kavisten başlayarak Palu'ya kadar uzanan ve bu arada Ergani ve Maden'i de içine alan bölge... Ama bu kent devletinin sınırları konusunda bizim burada yaptığımız tespitin dışında bir takım

görüşlerin bulunduğunu da belirtmemiz gerekiyor. Şöyle ki: Bazı kaynaklar, Alzi'yi Ergani-Maden-Palu arasında kalan mıntı-kayla sınırlarken, bazıları da bu bölgeyi, Malatya'ya da içine alacak şekilde büyütürler. Fakat burada aktüel olan tarihsel dönemde Meliddu kent devletinin de varolduğunu gözönünde bulundurursak Alzi'yi Malatya'ya dek genişleten teorinin doğruluğu konusunda kuşquamuz büyüyor... Öte yandan, bugünkü Elazığ'ı dışarıda bıraktığı için "Ergani-Maden-Palu" teorisi de bize pek inandırıcı gibi gelmiyor.

26) Her ne kadar tarihi kaynaklarda ayaklanan kent devletlerinin Hayaşa ve Alzi oldukları belirtiliyorsa da, Hayaşa ile Alzi arasında olması bakımından muhtemelen Işuvalılar da ayaklanma durumundaydılar.

27) Dr. Füzuran Kınal, *Eski Anadolu Tarihi*, 2. baskı, Ankara 1987, s. 91-92

28) Dr. Füzuran Kınal, sözkonusu savaşın Muşkiyle Asurlar arasında olduğunu, Asurların yirmi bin kişilik Muşki ordusunu geriye püskürttüğünü ve beş Muşki kralını esir aldığını söyler. (Bak. Dr. Füzuran Kınal, a.g.e. s. 234)

29) Şirisa: Eski kaynaklarda, Şirisa'nın bugünkü Silvan ve Akdağ arasında olduğu belirtilir. Bu duruma göre Şirisa'nın bugünkü Lice olması olasılığı ağırlık kazanıyor.

30) Ahmet Refik, *Büyük Tarihi Umumi*, c. 1. s. 178

31) Burada sözü edilen Muşki istilasıyla ilgili kayıtlardan, Dicle'nin kuzeyi ile Botan çayı dolaylarında iki küçük Hurri kent devletinin adını da öğreniyoruz: Pafe ve Urrahinaş. Bu devletlerin adları da Hurrice-dir.

32) Sözkonusu dönemde Luviler bir devlet olarak tarih sahnesinden çekilmiş durumdaydılar. Ancak Nesiler, Anadolu'ya gelip Hatti ülkesini işgal edince, geçen zaman içinde Hatti ve Luvilerin kültür miraslarına da sahip çıkarlar. Böylece Hititlerde Hititçe, Hattice ve Luvicedilleri bir arada varlıklarını sürdürürler. Yazımızda sözkonusu döneme gelindiğinde bile Meliddu

kent devletini yönetenlerin arasında Luvice adların bulunması bundandır.

33) "Teşşup" tanrısal bir ad olup, kutsal bir değere sahiptir. Bu nedenle Hurriiler arasında yaygın olarak kullanılırdı. Ör. Kili-Tessup, Kipi-Teşşup, Ithi-Teşşup, Pai-Teşşup, Tarmi-Teşşup, Akil-Teşşup, Şadi-Teşşup, Kali-Teşşup, Atal-Teşşup, Ehi-Teşşup, vs.

34) Prof. Dr. Bilge Umar, Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi, c. 1, İzmir 1982, s. 193

35) Orhan Hançerlioğlu, Felsefe Sözlüğü, İstanbul, 1970, s. 52

36) Bazı kaynaklarda da bu boğaların adı Şeris ve Tilla olarak geçer.

37) I. M. Diakonoff - S. A. Starostin, Hurro - Urartian as an Eastern Caucasian Language, München 1986, s. 69

38) Dr. Füzuran Kınal, a.g.e. s. 209

39) Hattusa'daki kaya tapınağında Hurri pantheonunun temsil edilmeye başlanmasının ilginç bir öyküsü vardır. Şöyle ki: İstar temsilcisi Lawazantiyalı Pendipşarri'nin kızı ve aynı zamanda III. Hattusilis'in eşi Puduheba, Kizywatna'nın dinsel gelenegine karşı özel bir ilgi duyar. III. Hattusilis, Şamuha'daki Hurri İstar tapınımına bağlı Puduheba bayyazıcısını Hattusa arşivindeki kil tabletleri tarayıp Hurri dinsel gelenegiyile ilgili olanları bulmakla görevlendirir. Böylece başlayan Hurri dini araştırması daha sonra Yazlıkaya'daki Hitit kaya tapınağının yeniden düzenlenmesi sonucunu getirir. Bu yeniden düzenlemede kutsal kayalarda Hurri pantheonu da temsil edilir. (Bkz. Wolker Haas - Gernort Wilhelm, a.g.e. s. 4)

40) "Kuşuh" ve "Kaşku" benzerliği, Hurri ve Hatti dilleri arasındaki ilişkinin çok eskilere dayandığını gösteren ilginç bir benzerliktir.

41) Asur dini metinlerinde "Hubşal(um)lu Nerigal" diye kendisinden sözedilen (Bkz. Hans Gustav Güterbock, "A Votive Sword With Old Assyrian Inscription", Studies in Honor of Benno Landsberger, Assyriological Studies 16. Chichago 1965, 197-198,

pi. XIII. XV.) tanrının Hurri tanrısı Nerigal olma olasılığı oldukça yüksektir.

42) Bir dostum anlatmıştı: Keban barajı inşaatı sırasında, bir ara bayan mühendislerin de yeraltı tüneline inmeleri gerekmiş. Fakat yöre halkından oluşan işçiler, buna şiddetle karşı çıkarlar. Bayanların yeraltına inmeleri durumunda yeraltı kraliçesinin kıskanıp başlarına büyük felaketler getirebileceğini söylerler... Bu yazıyı kaleme alırken, bu inancın, Hurri dininin günümüze dek gelebilen bir uzantısı olup olamayacağını düşünmeden edemedim.

43) Folke Josephson, a.g.e. s. 6

44) Dr. Füzuran Kınal, a.g.e. s. 209

45) K. Marks - F. Engels, Eserleri, c. 12, s. 737

46) M. Rosenthal - P. Yudin, Materyalist Felsefe Sözlüğü, çv. Aziz Çalışlar, İstanbul 1975, s. 336

47) Ullikummi destanının adı birçok kaynakta geçer. Fakat biz başlıbaşına bir Ullikummi destanının varlığı konusunda kuşkuluyuz. "Ullikummi" diye adlandırılan metnin, aslında Kumarbi destanının İkinci şiirininin değişik bir varyantı olabileceğini düşünüyoruz.

48) Folke Josephson, a.g.e. s. 6

49) Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp, Ankara 1966, s. 449

50) Ord. Prof. Ekrem Akurgal, a.g.e. s. 124

51) W. F. Albright - T. O. Lambdin, a.g.e. s. 152

52) Benno Landsberger, "The Series HARRA=hubullu, Tablets I-IV.", Materialien zum Sumerischen Lexikon 5, Roma 1957

53) Şiirin dört mısralık Hurice bölümü şöyledir:

la¹ mu-du-ú ar-na a-na ilimeş-šu hé-mu-ú
la-a-am-tal-la-ak ha-am-ti-iş a-na ilimeş i-
[na-aş-şi qātēmeş-šu

x x du ar-nu-šu al pi-ka ša-qa-tá-ma

la i-de-ma amēlu a-na ilimeş-šu hé-mu-ú

Türkçesi:

Biri ki suçsuzdur tanrısına koşar
 Düşünmeksizin çabucak elini tanrıya uzatır
onun suçu.....
 Cehalet içinde bir adam tanrısına koşar
 (Bkz. W. G. Lambert, *Babylonian Wisdom Literature*, Oxford 1960, s. 116)
 54) Archibald H. Sayce, "The Language of Mitanni", *Zeitschrift für Assyriologie* 5, 1980, s. 260-274
 55) Bu kaynak dil, "Proto-Hurri-Urartu", "Hurri-Urartu" ve "Hurroid" gibi adlarla da anılır.

56) Tori, *Diroya Kurda*, 1988, s. 38
 57) Prof. Dr. Afif Erzen, a.g.e. s.25
 58) Krister Hanell, "Hurriter", *Svensk Uppslagsbok*, c. 13, Malmö 1949, s. 960
 59) Prof. Dr. Bilge Umar, a.g.e. s. 128
 60) I. M. Diakonoff - S. A. Starodtin, a.g.e. s. 1-15
 61) Jaan Puhvel, a.g.e. s. 909
 62) Dr. Füzuan Kınal, a.g.e. s. 171
 63) Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal, a.g.e. s. 124
 64) E. A. Speiser, "Introduction to Hurrian", *Annual of the American Schools of Oriental Research*, New Haven 1941

Peyeyê Piya

M. ÇERMUG

Tı vîlkê
 Tı rîhanê
 Tı hesreta zeriyanê
 Bıcwê `erd nêdamê
 Mêrasê kalikanê.

Heq huquq vanê
 Bê qaxu qerar gênê
 Sinorê xo ancenê
 Bayraxa xo danışnenê.

Heq parse nêbeno
 Eve zor gêryeno
 Eve luliya tîfing
 Nameyê ma nuşyeno.

Adirê xo veşneme
 Qeçkanê xo resneme
 Koya ser rîşneme
 Peyeyê Piya keme.

Zerejê Keyi

M. ÇERMUG

Nê zerejê keyiyê
 Koziki verdi vîndenê
 Dısmeni xo peydi nımnênê
 Weş weş veyndanê
 Dısmeni dest finenê .

Nê zerejê keyiyê
 Pize gird, veng bariyê
 Destê sari weynênê
 Qandê zu qota xeli
 Bê hêya wu bê şerm
 Poçıka xo şanenê.

Nê zerejê keyiyê
 Yê gem niyê, yê keyiyê
 Ninara duri vînderê
 Lejê xo dewamkerê
 Bayraxa PİYABESTİNA SERBESTEY
 Koyandê mara berzkerê!

Cemaate Dewe

HESE

Peroz wertê dewede
dewiji pêro ame pêser,
kote qesu:

Noz uwe paka,
noz hewa?
Noz hard dewletiyoy,
noz asmen?
Noz mulecike pêta,
noz mêse?

Dik şiyoy serê sîlondî.
Gau manganê kêlaze ho ver
peqênê noz kata berde!

Noz na vızıka kutiki
kutikra çî marifet diyo,
bıra cori cıra ranêbirina.

Ne bıra Haq kena,
derdê na temuzi çiko
honde cızeno, hard u asmen
nano pa?

Guko sur esketra şiyoy,
kışiyoy.
kutikê dewe gırası serre
tükê zumin wene.

Xortê na waxti
çenu dımera nıvışine,
Çenê na zamani
verê aynıra nêvejine.

Na qılancıka qurvete
dormê made kerdove qışte qışte
nêverdana ke fekê ma ravo!

Radun eve Tırkki vano,
astarenote Urışi şiyey serê asme,
wes u war cerera ame serê hardi.

Mız mare bêroy,
bıza mawa kole
ewru soderra şiyey
serê koyi, towa
peyser ranêcere.

Vane, kesikê uwe
vejıyey serê daru
mor u mulawmıre
lawıku - sanıku vane.

Vanê: Hardê mara
ax u waxde zu meyt
mezelera ustora,
şiyoy Hemilka'de
wertê Cemaatê Meclisê Miletu'de
niştoro, mare verfekeni keno.

Zu hurında hora ustra,
vake, bırayene, endi beso, raurze,
şere kar u gurê hode niade,
çiko sıma honde koteraya qesu dıme,
towa zur u xelefê na dina qedıye çoy!

Zuyoy bin hurında hora xeleşıya ra,
vake, bırayene, cıranene, sıma
urzenera, kata sone, ronise, hore
qeseybıkeme, cori kar u gurê na dina
qedıyo çoy!

Dawa Kana

HESE

Ey mîra perskerd: Sen nerelisin?
Mî vake: Ez Dersim'rawune
Ey vake: Ha, sen Tuncelilisin!
Ey perskerd: Hangi aşirettensin?
Mî vake: Apo, aşira mı çina.
Ey vake: Burada yurtdışında mı
doxup btyüdütn, ondan mı aşiretini
[bilmiyorsun?
Mî vake: Ni, ez welatde bine.

Mî cira perskerd: Apo, tu zonê ma
[nêzonena?
U qariya. bive sur, eve hêrs vake: "Têw,
tu ki şiya kotara dawa kanê dime!"

Felestin

M. ÇERMUG

Cıxud'ö, Cıxud'ö, Cıxud'ö
Guniya Felestin'i şımto
Ameriqa'ra paşti giroto
Cıxud'i fermanınê Felestin'i veto.

Gird, werdi nêvato
Tanq u topana ser ramto
Çımandê cıdı roşnayı nêmendo
Cıxud'i fermanınê Felestin'i veto.

Ewro Felestin'o naleno
Çıwan u siyana lej keno
Camêrdeya to dina zano
Cıxud'i fermanınê Felestin'i veto.
Sılamê Zazayan torê esto

Serbesteya to ya ewro ya meşto
Zalımarê henday beso
Cıxud'i fermanınê Felestin'i veto.

Zurker

M. ÇERMUG

Fek
Pêlek niyo
Gırêdê
Zuri
Pereya niyê
Biherinê
Hendık todı esto
Ak fekê xo
Bık zuranê xo
Koyo kı
Tı sero anıştı
Zurana biyo berz
Bık zuranê xo
Ron koyanê xo...

Na mullet
Bê venga
Xulka cı
Zaf tenga
Rozê werzena pay
To finena kay
Karê to fesatey
Barê to zurkeray
Koti mend camêrdey
Hero beso, hend mek qeşmery
Tarixi dimlast kenê
Rıyê xo rıswa kenê
Roşnayı nêvinenê
Tıyê kami xapeynenê.

M. Areyiz'i va k1...

Wayêno, brayêno, oyo k1 na qeydu vano,
Areyiz'o...

Hirisuponz seriyo ez na k1lamu vano, m1leto
Zaza kes gos ro m1 nênano. Tomirê destê m1
perskenê, j1weno. M1leto Zaza gos ro zumin
nênano, binê l1ngud1 sono. Ez vano, nêvano,
kes gos ro m1 nênano.
Waaax!.. Wax wax!..

Royale

Va berbiyo yeno
Royela m1 vayê veri
Va berbiyo yeno
Melema m1 vayê veri
Ez amune çedê nêya
Vane, ş1ya berveri
Zalime dotra raste m1 biye
Tu vana biya çeneke newiye
Kota desuheşt seri
Ne lao lao
Noz kami lew nove p1ra
Suretê zalime kerdeve zerdi
Ame vêrdeve m1ra
Ez kerdu wayirê derdi
Dirvetê m1 biyeve têrra
Amune ke c1ra xeveri di
Gonia m1 ero c1 giriye
Hore m1, eve tu derdê ho werdi.

Verê vayi verbiyo yeno
Melema m1 vayê peroji
Va verviyo yeno
Royala m1 vayê peroji
Amune c1re dardê v1netu
Zalime ho finara naji

Vana lao bi tene lew m1rane
Zuminre bemeve raj1
Kelpe mêrdê m1 ş1yo
Xumare kayi kerdo
Perey kerde vind sevetune ju papaji
Amune ş1ne duniki
..... peniya boxaji
Çene, Haq anora hure, rew m1reno
B1eri, eve m1re Haq ra tu hore b1waji
Vana lao tu mêrde camerda
Sav1r bike hata huskunê payiji
Qedayê na yarê ho bijeri
Qeydê m1n u ho vato
Na lazekê Areyiji.

Kelpe mêrdê tu boni v1raste
Berde, sane verve ger1ş1
Kelpe merde tu boni v1raste
Royala m1 sane verve ger1ş1
Ere gon1a m1 ero tu girina
Deqe bi leê m1de ron1ş1
Zalime tel u b1ski sane kerde
Arde serre sarê taş1ş1
Çevesayiye maneo ke m1de diyo
Na çor telê herdiş1.

Vana, nero lao tu ke yena
 Dewa mara sona
 Kelpe mêrde ma tora qarino
 Xuya ho na rozu qey biyave pişi
 çene derdê ho mal u milki
 Soder raurji ronîşi
 Nere, çeney dewa simade zofiye
 Tu werte ra cansenika
 Çene, veyvik u viliki dewa simade zofiye
 Tu wertede cansenika
 Nere xatire tu nêvînenî
 Ez zonon, tu zerera tenika.

Surete tu biyeve zerdî
 Tu vana hengura wertê dirike
 Vana, lao ez amune
 Çê sîmade bineve meyman
 A cinika tu mîra heredîna,
 A sene cinika?
 Nere, Haq zoneno yê mayê ma
 Cinike nêya
 Serve to vo tene delîka.

Qedetra qeydkerdox: **Hese**

Zaza

USXAN

Taye vane ke:
 Zenge gîno hardro,
 Zazay ame dina.
 Înam ken, henîyo.
 Zazay zu milletiyê.
 Zonê xo esto, welatê xo esto.
 Înam ken, henîyo.
 Vane, Zazay amera xo,
 Vane, Zazay ustera payî
 Xore wayir vejine.
 Înam ken, henîyo.

Vane, Zaza nêxepino,
 Ra xora sono,
 Welat u milletê xora haskeno,
 Halê xo zaneno.
 Coka,
 Coka Zaza amora xo.
 Tae vane ke,
 Zazay hata nîka hewnde viye,
 Înam nêken.
 Niade Şêx Sayid'de,
 Seyid Rîza'yide.
 Kam ke vato, zur kerdo.
 Zaza dayîma hayig vindene.
 Hen niyo, hen niyo,
 Kam ke vato, zur kerdo,
 Ma hayig vime, ma Zazayime.

ÇEVİRİ İLE DİL

Prof. Dr. Akşit GÖKTÜRK

Çevirmenin görevi tek tek sözcükler ya da tümcelerden çok metinleri çevirmektir. Sözcüklerin ya da tümcelerin önemini azımsamak anlamına gelmez bu. Nitekim, tek bir sözcüğün ya da tümcenin bütün bir metin işlevi kazandığı durumlar yok değildir. Bununla birlikte başarılı çeviri, çevrilmesi söz konusu olan metinle ilgili birtakım iletişimsel özelliklerin yakından tanınmasıyla gerçekleştirilebilir.

Gerçekte çevirmenin, hem kaynak dilin hem de çeviri dilinin işleyiş düzenini çok iyi bilmesi, ikisinde de dilbilgisel öğeleri çözümlenebilecek yetide olması, yabana atılamayacak bir noktadır. Yalnız, metnin görünür nesnel sınırları ötesindeki birçok ilişkisinin de gözönünde tutulması, sağlıklı bir çeviri yönteminin ön koşuludur. Her metni, içinde bulunduğu toplumsal konum gereği belirleyen birtakım iletişimsel özellikler vardır. Bu özellikler, metnin göndermesine, alıcısına, iletisinin niteliğine göre değişiklik gösterir. Tek bir ses ya da sözcük olarak dilsel gösterge, nasıl yerine göre bir belirleme ("Sıcak!"), yerine göre bireysel tepki ("Bunaldım."), yerine göre bir ülem ("Öff!") ya da buyruk ("Defol!") olabiliyorsa, tek tek göstergelerin yanyana gelmesinden oluşan daha uzun metinlerde de, bu tür işlevlerden biri ya da öteki ağır basabilir. Birbirine benzer iletişimsel işlevi olan metinler, dilden dile apayrı dilsel eşdeğerliliklerle olsa bile, benzer bir

yöntemle aktarılmayı gerektirebilir. Gerçekte bir metnin iletişimsel özellikleri ile, çevirisinde benimsenecek tutum arasındaki ilişki, ilkçağdan beri çeviri araştırmasının üzerinde durduğu noktalardan biri olmuştur.

1. Sözcükler mi Anlam mı?

Latince'ye **Kutsal Kitap**'ın ünlü Vulgata çevirisini yapan ermiş Hieronymus (348-420), gerçekte çeviri sorununa metin türü açısından bakan ilk çevirmen sayılabilir. Gerçi Hieronymus ilkçağın bir başka ünlü çevirmeni olan Cicero'nun (İÖ. 106-43) izinde giderek temelde iki çeviri tutumundan söz eder: **verbum e verbo**, sözcüğü sözcüğüne çeviri, **sensum exprimere de sensu**, anlamın çevirisi.¹ Yalnız, Cicero kendi çevirilerinin hemen hemen hepsinde bu türumlarda ikincisini, anlamın özgülce aktarımını benimsemişken, Hieronymus genel olarak, **Kutsal Kitap** metni için sözcüğü sözcüğüne bir çevirinin, dindışı metinler için de anlam çevirisinin uygun düşeceğini belirtir. Hieronymus'un çeviri konusundaki bu düşüncelerini içeren "Pammakyus'a Mektup"u, çeviri kuramının tarihinde, metnin türüne göre çeviri görüşünün ilk belgesi niteliğindedir (Störig 3¹⁹⁷³, s. 1-13).

Hieronymus, bu görtüşü yalnız ileri sürmekle kalmaz, kendi çevirmenliğinde de, metnin türüne göre çeviri ilkesinin bir uygulayıcısı olur. Bununla birlikte, çeviri geleneğinde çağlar boyu hep tartışılabilen sorun, metin türlerinden çok, çeviri yönteminin doğrudan doğruya kendisiyle ilgilidir. Yüzyıllar boyunca birçok çevirmen, ya Cicero'nun *ut interpretes* diye adlandırdığı sözcüğü sözcüğüne çeviri, ya da *ut orator* dediği özgür anlam çevirisi ilkesine bağlanmış, bunlardan birinin doğruluğunu ötekine karşı savunmuştur. Birinci yol, kaynak metnin biçimsel öğelerinin elden geldiğince korunarak aktarılması, ikinci yol ise, kaynak metin yapılarının elden geldiğince, çeviri metin dilinin anlambilimsel, sözdizimsel, biçimsel işleyişine uydurulmasıdır. Bu tartışma zaman zaman kılık değiştirir, çeviride aktarılması gerekenin, biçim mi yoksa içerik mi olduğu sorunu çevresinde döner durur.

2. Hangi Metne Hangi Yöntem?

On dokuzuncu yüzyıl başında Alman düşünürü, tanrıbilimci Friedrich Schleiermacher (1768-1834), Berlin'de Krallık Bilimler Akademisi'nde okuduğu "Çevirinin Değişik Yöntemleri Üstüne" (Störig s. 39-70) başlıklı incelemesinde, çevrilen metin türü ile uygulanacak çeviri yöntemi arasındaki ilişkiye özel bir önem verir. Gerçekle Schleiermacher'ın düşüncelerinin, çeviri kuramının gelişmesine katkısı büyüktür. Çevirmenlik (Übersetzen) ile dilmaçlık (Dolmetschen) eylemlerini yeniden tanımlayarak birbirinden açık seçik ayıran, büyük bir olasılıkla çeviribilim (Übersetzungswissenschaft) kavramını da ilk kullanan odur (Wilss 1982, s. 31). Schleiermacher ile, bilimsel bir gözlem ilk kez, çeviri olgusuna yönelir. Schleiermacher metinleri genel olarak iki öbekte görür: bir yanda

sanat metinleriyle bilimsel metinler, öte yanda gündelik iş yaşamını ilgilendiren metinler. Bu metin türlerini işlevleriyle belirlemeye çalışır Schleiermacher. İş yaşamında, konu ya da nesne öncelik taşıdığı için, anlam her zaman tektir, değişik yorumlara açık değildir. İş yazışmalarında belli edimleri yansıtan kalıp sözler, bu tür metinlerde dilin, ancak belirli bir anlamın taşıyıcısı olduğuna kanıttır. Bilim ile sanat metinlerinde ise yazar, konusunu, nesnesini, özgün dil kullanımıyla, kendisi oluşturur. Bu durumda, gündelik iş metnindeki anlam, saptanmış niteliğiyle, doğrudan doğruya kavranır. Değişik kişilerce kavranışı da pek ayrımlılık göstermez. Özel dil kullanımıyla oluşmuş bilim sanat metinleri ise, alışılmış anlam kalıpları ötesindeki şeyleri de dile getirmeyi amaçladıklarından, çoğul anlamlı iletileri ancak yorumla, bir bakıma, dolaylı olarak kavranabilir. Bu tür metinler, var olan iletişim kalıplarını, belli sözlerle deyimleri, korumaya sürdürmeye değil, özgünlüğe yönelirler. Gerçekte bu özgünlük, bu var olan kalıpları kırma, eskiyi aşma eğilimi, bilim sanat metinlerinin başlıca özelliği olan canlılığın da kaynağıdır. Bu tür metinlerin çevirisinde, yazarın aktarılması büyük önem taşır Schleiermacher'a göre. Bu noktada, metin türüne uygun çeviri tutumunu belirlerken, biri okurun yazara götürülmesi, biri de yazarın okura götürülmesi olmak üzere iki yöntemden söz eder. Sanat metinleriyle bilim metinlerinde tutulacak çeviri yolunun, okurun yazara götürülmesi olduğunu düşünür.² Bu metinlerde anlamın dile getirilişi, gündelik iletişim kalıplarından daha çok, yaratıcı edimin yön verdiği bir dilsel söylemle gerçekleşir. Çevirmenin burada, gündelik dilin iletişim düzeneklerini iyice tanıyor olması yetmez, kaynak dildeki metnin içerdiği özgün yaratıcılık anlarını da, bütün yenilikleri yabancıkları ile birlikte kavramasını sağlayacak bir yorum bilgisi (Hermeneutik) yeteneğiyle donanmış olması gerekir.

3. İletişim Açısından Çeviri

Geleneksel çeviri kuramında, metin türü ile çeviri yöntemi arasındaki karşılıklı ilişki üzerinde duran başka kuramcı hemen hemen yok gibidir. Çeviriden çoğunlukla yazın metinlerinin ya da **Kutsal Kitap**'ın çevirisi anlaşıldığından, sözcüğü sözcüğüne mi, özgürce mi tartışması, nerdeyse İkinci Dünya Savaşı'na değin, bu alanda ilgilenilen tek sorun olma niteliğini sürdürür. 1945'ten sonra bilim ile teknik uygulamaların büyük ölçüde bir bilgi alışverişinin başlaması, iletişim araçlarının, kitle iletişiminin hızla gelişmesi, çevirinin yalnız kutsal ya da yazınsal metinleri değil, değişik bilgi alanlarından uzmanlık dallarını da ilgilendiren bir etkinlik olduğu gerçeğini ortaya çıkarır. Bu noktada, çevirinin yazara bağlı mı okura dönük mü olması gerektiği sorunu güncelliğini yitirir, hangi okur, hangi yazar, hangi tür bilgi gibi konular önem kazanmaya başlar. Bu konular gözetildiği zaman, çevrilecek metnin kendisi, hem dilsel iç düzenlenişi hem de toplumsal kültürel çevresi ile yepyeni açılardan, bir sorun olarak görülür. İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda dilbilimin bağımsız bir bilim dalı olarak gelişmesi, öte yandan bildirişim kuramındaki hızlı gelişmeler, temelde bir bilgi aktarımından başka bir şey olmayan çeviri ediminin tanımlanması ile çözümlenmesine yeni bakışlar getirir. Metniçi dilsel örgüleri inceleyen dilbilimsel metin kuramı ile metindışı dilsel toplumsal bağlamı inceleyen iletişimsel metin kuramı, çeviri araştırmasını yakından etkiler.

4. Metnin Alıcısı

Bir metnin kendi somut dilbilimsel işlevleriyle kendi dışındaki hangi okura ulaşmak istediği, çeviri açısından da önemli bir noktadır. Yazar kime seslenmek istiy-

or? Belli bir okur topluluğuna yönelmiş olabilir yazar, dağınık okurlara yönelmiş olabilir ya da tek bir okurdur düşündüğü. Metnin göndericisi ile alıcısı, yazarı ile okuru arasındaki kişisel ya da toplumsal ilişkinin niteliği de önemli bir etkidir. Gönderici ile alıcı toplumdaki konumlarıyla eşit düzeyde olabilirler ya da aralarında üst ast ilişkisi türünden bir düzey ayrımı bulunduğunu düşünebilirler. Yazarın okura hangi önyargılarla yoneldiği de önemlidir. Okurunu gerek dil yetisi gerekse metinde söz konusu olan dil dışı bilgiler yönünden kendisine eşit, kendisinden yüksek ya da aşağı görmesi, metni de değişik yönlerden etkiler. Kendisi ile okurunun bilgi düzeyi arasında bir uçurum bulunduğu kanısındaki yazar, metnin akışı sırasında sık sık belli kavramları açıklamak, belli durumlarda, olaylarla ilgili bir art-alan bilgisini okura aktarmak zorunluluğunu duyabilir. Birtakım dış baskılardan, sıkıdenetimden sakınarak konuyu dolaylılarla, sözü uzatarak anlatmayı yeğleyebilir ya da soyut bir anlatıma koyabilir. Yazarın bütün bu metindışı etkileri gözönünde tutup tutmaması, öbür uçtaki okurun iletiyi hangi tepkiyle alımlayacağını düşünüp düşünmemesi, metnin işlevsel yapısını önemli ölçüde etkiler. Bu da, bir metnin çevirisi sırasında, çevirmenin gözardı edemeyeceği bir durumdur.

5. Metnin İletisi

Bir önemli yön de yazarın metne yüklediği iletinin hangi konuda olduğudur. Konunun anlatılışında bir izleksel anaçizgi, bir ağırlık noktası, hemen kendini belli edebilir. İleri sürülen düşünce, tek bir mantık çizgisinden izlenmeye elverişli olabilir. Öte yandan, konunun bir ana izlek çevresindeki değişik izlek yapılarıyla sunulduğu durumlar da vardır. Böyle durumlarda, yazarın değişik izlek yapılarını nasıl bir anlam bütünlüğüne sokmayı amaçlamış olduğu ö-

nem kazanır. Baştan sona, somutlaştırıcı ara açıklamalarla da oluşturulabilir bu bütünlük, simgesel bir düzeydeki çağrimsal anlamlarla da.

6. Metnin İşlevi

Üzerinde durulması gereken bir nokta da, yazarın metinle ne yapmak istediği, neyi amaçladığıdır. Bir şeyi betimlemek mi istiyor yazar? Yoksa bir konu, durum, olay üstüne kendi yorumunu mu sunmak istiyor? Bir yaşantıyı özgün bir dil düzenlemesiyle anlatmak da olabilir yazarın amacı. Ya da, bir konunun öğretilmesi, okurun belli bir tepkiye yöneltilmesi, kandırılması, susturulması, ayaklandırılması gibi işlevlerden birini yüklemiştir yazdığı metne. Yazarın, amaçladığı işlevi gerçekleştirmek için nasıl bir anlatıma yöneldiği, konuyu abartarak piyeyi deve yapması ya da bir sorunu küçümsüyor olması, açık ya da dolaylı bir övgüyü, yergiyi, eleştiriyi amaçlaması, dil kullanımını açısından önem taşır. Neye yöneliktir metnin iletisi? Öncelikle ağır ba-

san bir işlevi var mıdır? Yoksa, öncelikli bir işlev yanı sıra, birden fazla ikincil işlev mi söz konusudur? Bütün bunlar hem metnin anlaşılabilirliği, hem de doğru çevrilebilmesi için titizlikle gözönünde tutulması gereken noktalarlardır.

1) Cicero'nun görüşlerinin içinde geliştiği tarihsel kültürel bağlam ile, bu görüşlerin başlattığı çeviri tartışmasının evrimi konusunda derli toplu bilgi için bkz: (Wilss 1982, s. 29-30)

2) Schleiermacher'ın ayırımında, bilimsel metinler için ileri sürülen, yazarın bireyselliğinden gelme özgünlük, genellikle insan bilimleri için doğru olsa da, bilimin yirminci yüzyıldaki gelişmesi sonucu, özellikle deneysel bilimler için geçerliliğini yitirmiş durumdadır. Günümüzde kimi bilim dallarının dili nerdeyse uluslararası simgelere indirgenmiş, bu durumda deneysel ya da uygulamalı bilim metinlerinde, okurun yazara götürülmesi gibi bir amaç da, ister istemez gündemden çıkmıştır. Schleiermacher'ın yazın metinleriyle ilgili görüşleri ise, büyük ölçüde bugün de geçerli.

BİZ

alevisiyle, sünniysiyle

Gümüşhane'den Adıyaman'a

Sivas'tan Bitlis'e

ÜÇ MİLYONLUK

BİR HALKIZ

Kani Wayêrê Welati?

Zerweş SERHAD

Ez 'eslê xo vîni nêkena
Zıwandê Zazaki qıseykena
Mıyanıki gırwe nêkena
Serbesteya Zazaya wazena.

Vera kalıka meşermayê
Zıwanê to vîni nêkena dayê
Wa e zi tewrdê şaribiyayê
Zaluman dest wexta nênalayê.

Ma zanê, xayını boli
'Eslê xora kewnê duri
Roj zor bibo, mado birê cı vîri
Poşmaneya inado zi şıro duri.

Mayê zerira veşenê
Mıleta Zazaya tepêşenê
Adır vıyardanê gandê xo
Dañwaya heq ma terk nêkenê.

Kani wayêrê welati
Wa bıvıjıyê duz cematı
Siya wu sıpi pêra abırnê
Hükmê Zazaya cımusnê.

Vengê roşnberano yeno
Dışmeno mara remeno
Xortê Zazaya vazdeno
Veraver şıno, kêf keno.

Xortanê Piya'y Fahmbıki

Zerweş SERHAD

Dikê şewray vayndano
Werzi, werzê, arêbê
Ok neheqo, pırodê
Ok neheqo, pırodê
Werzi, werzê, tirabê
Werzi, werzê, tirabê

Cêr u corı mevajê
Feqir, zengin têtewrbê
Kursı derdê ma niyo
Kursı derdê ma niyo
Finê vaj, welat sebiyo
Finê vaj, welat sebiyo

Bındestey qebul meki
Werzi serbestey yê weşki
Derd u kula darıki
Derd u kula darıki
Xortanê PIYA'y fahmkı
Xortanê PIYA'y fahmkı

Ju qısa, hezar qısa
Serbestey en bol wesa
'Erd u azmin aseno
'Erd u azmin aseno
ZAZA'yo çı niyaseno
ZAZA'yo çı niyaseno.

ZAZACA'DA GENUS -GENUS IN ZAZAISH-

Ebubekir PAMUKCU

"Genus" Latince kökenli bir sözcük olup "cins" ya da "cinsiyet" anlamına gelir. Ancak burada sözkonusu olan, biyolojik yönden bir cinsiyet değildir kuşkusuz. Konu tamamen dil grameriyle ilgilidir. Bu bakımdan biz de Zazaca gramer üzerinde söz ederken "cinsiyet" terimi yerine "genus"u yeğledik.

Zazaca'da iki tür genus vardır: Eril (maskulinum) ve dişil (femininum). Zazaca'da tüm adlar ya erildirler ya da dişil. Ve Hint-Avrupa dil ailesine giren diğer bir takım dillerde olduğu gibi ayrıca bir üçüncü ya da dördüncü genusa da rastlanmaz.

Zazaca'da eril ya da dişil diye ayrılan yalnız hayvanlar ve insanlar değildir. Tüm canlı ve cansız varlıklar, hatta tüm soyut ve somut varlıklar, tüm kavramlar bu bölümlenmeye tabidirler.

Örneğin, Çermik ağzında ga (öküz), merdım (adam), arwêş (tavşan), veng (kurt), dês (duvar), dest (el), vas (ot), 'erd (yer), qrêncle (kurbağa), veng (ses) adları erildirler; öte yandan manga, cını (kadın), lu (tilki), ıstor (at), hes (ayı), lozın (baca), sa (elma), aw (su), keşa (kaplumbağa), lıng (ayak), gıst (parmak) adları ise dişildirler. Bu ayırım neye göre ve nasıl yapılmaktadır?.. Kuşkusuz bunun bir takım açıklamaları vardır. Fakat bu açıklamaların doğru yanları olamakla birlikte, bir bütün olarak konuya yeterli dercede açıklık getirebilmekten uzaktırlar.

Genus konusu, Zazaca'da üzerinde önemle durulması gereken bir konulardan biridir. konunun önemi öncelikle genus bakımından dilimizde genel bir birliğin olmayışından kaynaklanıyor. Örneğin, herhangi bir ağızda eril olan bir ad başka bir ağızda dişil olarak karşımıza çıkabiliyor. Ve doğal olarak bu farklılık tümcenin bütününe yansınca ağızlar arası farklılık da ister istemez biraz daha büyüyor.

Genus which is a word of Latin origin, means category or kind. However, of course it is not a biologic sexuality. The subject is only connected with language grammar. Therefore we prefer genus term in replace to sexuality when we talk about Zazaish grammar.

There are two kind of genus in Zazaish: masculine and femininum. In Zazaish all nouns are either masculine or feminine. There isn't any third or fourth genus in Zazaish like any language which is member of Indian-Europe language family.

In Zazaish it isn't only divided man and animals as masculine and feminine. All living and not living beings, even all abstract and concrete beings, all concepts are dependent these classify.

For exemple, ga (ox), merdim (man), arwêş (rabbit), verg (wolf), dês (wall), dest (hand), vas (hay), 'erd (earth), qrêncle (frog), veng (sound) nouns are masculine. On the other hand manga (cow), cini (woman), lu (fox), ıstor (horse), hes (bear), lozin (chimney), sa (apple), aw (water), kesa (tortoise), ling (foot), gıst (finger) nouns are feminine. How is this classify doing? Of course there are a few explanations about them. But in spite of these explanations have right side, these are so far away to reveal all things of subject.

Genus subject is the main matter of Zazaish. It's important is coming from that in our language hasn't got any agreement about genus. For exemple, while in one dialect a noun can be masculine, in the other dialect it can be feminine. Of course for this reason the dialect differences are being bigger.

Dilimizde adların genusu tümceyi şu ya da bu şekilde etkiler... Bu etkileşimi, yine Çermik ağzından seçtiğimiz birkaç örnek üzerinde görmeye çalışalım:

In our language noun's genus effect sentences. Let's see these effects from a few exemples from Çermik dialects:

Zu keynek amê. (Bir kız geldi. / *One girl came.*)

Zew lazek amê. (Bir oğlan geldi. / *One boy came.*)

Laya tım u tım sına. (Çay sürekli gidiyor / akıyor. / *The river always is going / flowing.*)

Vergo tım u tım sino. (Kurt sürekli gidiyor. / *The wolf always is going.*)

A cınıya kêya? (O kimin karısıdır? / *Whos wife is she?*)

O merdeyê kêyo? (O kimin kocasıdır? / *Whos husband is he?*)

Maya mı sı suk. (Benim annem kente gitti. / *My mother went to the town.*)

Piyê mı sı suk. (Benim babam kente gitti. / *My father went to the town.*)

Çift çift olarak yazdığımız tümcelerde değişik olan yalnız öznedir. Ancak birinci tümcelerde özne dişil iken ikinci tümcelerde erildir... Ve sırf öznelerin eril ya da dişil oluşlarının dan ötürü tümcelerde oluşan değişiklikler, altları çizilerek gösterilmişlerdir.

The only differnces in the senteces which we wrote as a couple, is subject. While subject in the first senteces are feminine, these are masculine in the second sentences. These differences in the sentences are showed as under-drawing.

Biraz daha ayrıntılara girersek, genusun tümce yapısında yolaçtığı değişiklikleri şu şekilde özetlemek olası:

We can summarize these differences which genus made in the sentence structure:

1- Genus, III. Tekil Şahıs Zamirlerini ve bazen de II. Tekil Şahıs zamirlerini etkiler.

Genus effect mostly III. singular person pronoun and sometimes II. singular person pronom.

Ör. **Aya** sêkena? (II. Tekil Şahıs-dişil / III. singular person pronom-feminine) (O ne yapıyor? / *What is she doing?*)

Oyo sêkeno? (III. Tekil Şahıs- eril / III. singular person-masculine) (O ne yapıyor? / *What is he doing?*)

Tiyê sêkenê? (II. Tekil Şahıs- eril / II. singular person-masculine) (Sen ne yapıyorsun? / *What are you doing?*)

Tıya sêkena? (II. Tekil Şahıs- dişil / II. singular person-feminine) (Sen ne yapıyorsun? / *What are you doing?*)

2- Şimdiki Zaman Kipiyle kullanılması durumunda adları etkiler.

It effect nouns while using with present time mood.

Ör. Hemed'o yeno. (Hemed geliyor. / *Hemed is coming.*)

Bes'a yena. (Bes geliyor. / *Bes is coming.*)

Dêso rızıyeno. (Duvar yıkılıyor. / *The wall is falling down.*)

Dêza rızıyena. (Ot yığını yıkılıyor. / *The haystack is falling down.*)

3- Kiplerin hemen hemen tümünde eylemi etkiler. Yalnız Gereklilik, Emir-Dilek ve Gelecek Zaman Kipleriyle geçişli eylemlerin Bilinen Geçmiş Zaman Kipi bu etkilenmenin dışında kalmaktadır.

It effects verb in the all tenses except necessitative, imperative-subjunctive and future tense and known past tense moods in the transitive verbs.

Ör. Vizêr verg amêbi fêwş. (Dün kurt avluya gelmişti. / *The wolf came to the court yard yesterday.*)

Vizêr fêş amêbi fêwş. (Dün ayı avluya gelmişti. / *The bear came to the courtyard yesterday.*)

Rozo koyan peyra vızıyeno. (Güneş dağların arkasından çıkıyor / doğuyor. / *The sun is rising behind the mountains.*)

Asmiya koyan peyra vızıyena. (Ay dağların arkasından çıkıyor / doğuyor. / *The moon is rising behind the mountains.*)

4- Sıfat-fiilleri etkiler.

Adjective effects verbs.

Ör. Keynaya Zerweş'i zaf xaseka. (Zerweş'in kızı çok güzeldir. / *The daughter of Zerweş is beautiful.*)

Lazê Zerweş'i zaf xaseko. (Zerweş'in oğlu çok güzeldir. / *The son of Zerweş is beautiful.*)

5- Ad tamlamalarını etkiler.

Noun effects its modified.

Ör. destê mı (benim elim / *my hand*)

linga mı (benim ayağım / *my foot*)

poçika istor (atın kuyruğu / *the tail of the horse*)

Dındanê istor (atın dişi / *the tooth of the horse*)

6- Sıfat tamlamalarını etkiler.

Adjective effects its modified.

Ör. Zu keynaya xasek amê. (Güzel bir kız geldi. / *One beautiful girl came.*)

Zew lazeko xasek ame. (Güzel bir oğlan geldi. / *One beautiful boy came.*)

No çıweyo wişk mı sıkna. (Bu kuru sopayı kırdım. / *I broke this dry stick.*)

Na lema nerm mı sıknê. (Bu yumuşak fidanı kırdım. / *I broke this soft sprout.*)

Mesela Dımili wu Kırdas'i

Arêdayox: Mihamed

Wextêdi jew Dımili şino cayê. Rayra wextê nımazi beno. No Dımili çorşmeyê xo weyneno. Weyneno ki, darêna ewja cıra nezdiya. No vano, "Wextê nımaziyo, mek ez şıra na dar bindi nımaz bikera." No nişeno nımaza, xorê nımaz keno. Veyndano Ella'y, duay keno. No vano "Ya Rebi, mı nımaz kerd, ezo duay kena, to nımazê mı qebl kerd?.." Zew Kırdas zi şino dar ser. Dımili ney nêvineno. Kırdas ewzara vano, "Nê, mı nêkerdi!" No Dımili fina duay keno, vano, "Ya Rebi, mı nımaz kerd, to na fin zi duay mı qebl nêkerdi?" Dar serra fina veng yeno, vano, "Nê nê, mı qebl nêkerdi!" Dımili fina nımaz keno. Fina veyndano Ella'y, vano, "Ya Rebi, to nımazê mı, duay mı qebl kerd, nêkerdi?" Kırdas ancina dar serra vano, "Nê nê, mı qebl nêkerdi!" Dımili zi vano, "Ey ma qebl nêkenê qe mek, xora mı zi ewdaz nêgırotbi!.."

MIŞORE / TARTIŞMA / DISCUSSION

Alfabe wu awayê nuştenê Zazaki
Zazaca alfabe ve yazım kuralları
The alphabet and the regulations of style of Zaza

C - Ć - Ç

Astare

Alfabemizde şimdiye kadar şu harfler vardı:

- 1- c
- 2- ç

Buna ek yeni öneri:

- 1- c
- 2- Ć
- 3- ç

c ile ç arasındaki c-li bir c sesli harfi olduğu için, c harfinin de kullanılması gramere uygundur.

Örnekler:

1. c .

Zazaki	Tırkki	Almanki
con	can	leben, herz, leib
cıra	ondan	von ihm, von ihr
da cı	ona verdi	gab her, gab hin
cimenê	(müzik) çalıyor	(musikalisch) sie spielen

2. Ğ .

<u>Zazaki</u>	<u>Tırkki</u>	<u>Almanki</u>
ġım	göz	das auge
ġare	alın	die stirne
ġewres	kırk (=40)	vierzig
ġarix	çarık	eine art oxsenleder-schuhe
ġalım keno	çalım satıyor	er benimtsich seltsam
ġem	nehir, çay, dere	der fluss, der bach

3. Ç .

<u>Zazaki</u>	<u>Tırkki</u>	<u>Almanki</u>
çe	ev, daire	das haus, die wohnung
çi	eşya, şey	sache, ding
çineno	o (eril) biçiyor	er maht
çare	çare	hilfe, hilfsmittel

**Pêro brayê pêyê,
alevî u sunniyan;
wa biçewiyo
piyabestina
Zazayan**

Zıwanoxanê xeribandı Zazaki

Yabancı dillerde Zazaca / Foreign linguist on Zazaish
NUŞTEYE ORJINALI / ORIJINAL METINLER / THE ORIGINAL TEXTS

Oskar Mann -3-

[Soyreg'ra]

(Soyreg / Sewreg / Siwerek)

[Merseli / İstaniki / saniki]

I.

1. Rôzhêñ kâyûyêndô kôcâr, wâhûrê khâimê bännô. khâimâ khô zî Qarajadêghâ hännâ. khâimâ khô tânyâ bännâ. lâjên di khô bännô, shinnô sâjd. shinnô jâyên, dârâyên; kârwanên ûzhâ vindârdô.

2. lâjâki kârwanîrâ pârs kârt: „shimêê çi vindârdê?“ kârwanî vâ: „arslânên ô dârâdi. mâyé nê wâtânîmi râ vêrinâ! [so!]“ lâjâki vâ: „kôti-o?“ kârwanê vâ: „anbôyô!“ môt âji. lâjâki vâ: „sh'mâ dûri kâwên!“

3. lâjâki pêshê khô bâslî khô mêrâ. bâzûye khô wâshârnaî. mârtaîê khô kârd khô dâstâ. shâmshêrê khô ânt, shî be arslânî sâr. arslân wârisht pâî. arslânî û lâjâkiâ pîl lâzh kârd. lâjâki shâmshêrên âsht be arslânî, kârd dirbâtîn. arslânî pînjen dâ be lâjâki rô, â lâjâki nê-kaut. kaut pêshên dê lâjâki, pêshê lâjâki dirnâ. lâjâki fimnâ shâmshêr dâ be arslânî rô. arslân kisht, vârtûrâ kârd di jâî.

4. kârwanî-rê vâ: „hêrên, râ vêrên! mîn arslân kisht“. lâjâk barmâ. kârwanê jîrâ pârs kârd, vâ: „tî çirê barmânê?“ lâjâki vâ: „arslânî pêshê mîn dirnâ; âz nêwâtânân shirân kâyû.“ kârwanê jîrâ pârs kârd: „çirê nêwâtânê shirê kâyû?“ lâjâki vâ: „âz shirin kâyû, pîê mindô pêshê minê dirâtî bêvinô, ô dê vâzhô: „nô kê dirnâyô?“ âdô vâzhân: „arslânî dirnâyô“. ôdô mîn bêkishô.“

5. kârwan vindârd; zhôû bîni-rê vâ: „mâdê nê lâjâki bârimâ pêrdê jîj hât. mâdê pêrdê nêirâ rijâ bêkârimâ, bôkâ nê lâjâki-rê tabâyên nê-vâzhô!“

6. kârwanî lâjâk girôt, hârt pêrdê jêî hât; lâjâk risht kishtâ kâyû. kârwan shî kishtâ ôdî; hamû shî pêrdê lâjâki dâst. hamâ kântî dûri, pâî vindârdî.

7. péré lājáki káruwání-ré párs kárd, vâ: „khâîró shimá!“
inân vâ: „mâ qándê rijáyên ámdîmâ, tôrá rijáyên bêkârimâ.“
péré lājáki vâ: „vâzhên!“ káruwání vâ: „mâ ámdîmâ, tôrá lâjê tô
rijâ bêkârimâ.“ péré lājáki vâ: „vâzhên!“

8. káruwání vâ: „mâ rái-râ shâyên, má vârnîdê arslánê pêdá bi.
mâ nêshâ rá vêrimâ târsân dê arsláni vâ. má dî nô lâjê tú ámâ.
mârá párs kárd: „shimâ êi vindârdê?“ má vâ: „arslánên ná
rái sâró vindârdê; máyê nê wâtánimâ rá vêrimâ.“ lâjê tú vâ:
„Êstîs?“ má arslán môt bi ji. Ê? ú áslániâ [so!] má lâsh kárd.
ásláni [so!] pînîê dá be pêshê lâjêki [oder: lājáki] rô. lâjáki
shâmshirîn dá be ásláni rô. áslán kishî.

9. mári vâ: „rá vîrên! min áslân kishî.“ má kárd rá verimâ;
lāják barmâ. má vâ: „tî êirê hârmânê?“ Ê vâ: „áslánê pêshê
min dirnâ [oder: dirnâ] ú; az nê-wâtánân shirîn kâyâ.“ má
lājáki-rê vâ: „êirê tî nê-watánê shirê kâyâ?“ lâjáki vâ: „min
áslán kishî. ásláni pêshê min dirnâ. pê mîndô min bêk'shó!“
mâ vâ: „êirê tô bêk'shó?“ Ê vâ: „zêrá ásláni pêshê min dirnâ,
qándê jôî nê-watánân shirîn.“ má qándê jôî ámdîmâ túdô qusûrê
lājáki áf bekîrê. má tôrá rijâ kânîmâ.“

10. wâkhtâ ki káruwání nô párs pêrdê lājáki-rê vâ, péré lājáki
dá be khâ sârá rô, vâ: „hâîwâkh! nô lâjê min nîs.“ inân vâ:
„êirê?“ Ê vâ: „lájê min bíáyên-sâ, ásláni pêshê jâî nê-dirnâyên.“
káruwání pêrdê lājáki-rê vâ: „êirê?“ péré lājáki vâ: „áslán jinâ-
wirên-ê; êirê pêshê jâî bidîrnê? zánâyên ki dô pêshê jâî áslán
bidîrnê, êirê shî ásláni sâr ú êirê ásláni dir lâsh kárd?“

11. káruwání vâ: „kishîlâî máya nô girwâ girwêndô gird bi.
hâr kâs nê-shânno ásláni bêk'shó. nê lājáki áslân kishî. níká
tîê quhrênê. má nê qahâr dê tôrê má tav'áfûb kânîmâ.“

12. péré lājáki káruwání-rê vâ ki „hattâ níká ámir dê min di
min cándi ásláni kishîê. ásláni nêshâ mirê zerâren bêkârô. nô
lájê minô; êirê pêshê jâî dirnâ? zánâyên ki áslándô girê zerâren
bêkârô, wâ qât ásláni dir lâsh nê-kârdên!“

13. káruwání pêrdê lājáki-rê vâ: „tî-dô qusûrê lājáki áf kâre!“
péré lājáki vâ: „qándê khâîr dê shimâ, shimâ ghâribî, min áf
kârt.“

14. lâjê jâî ámâ, dástê pêrdê khô láruwâpâ. péré lājáki lâzhê
khô-rê vâ: „mî (û) tî dáyé be khâîr dê káruwání.“ rijâê káruwání
péré lājáki qabûl kárd.

II.

1. wákh^tēndā mārdimēndō bāl jāmērd bānō, jāyēndō isizā qōnāghēn virāzānō, āsirā qāpī^vēn dākānō.

2. ōyū jinērdā khōya tānyā bānē. ādātē jē^h hīrē māngi kāidē khōde rō shūnō, hīrinā māngi qāpīē khō kilīt kānō, kilītē khō jāyēn nimānō. ādātē jē^h hīrē māngi tāvārā gātrānō.

3. rōzhēn khīrkhīzēn dō mānshūr pāz hasēnō, ki ādātē nē wāhārē nē kāyī nōyō.

4. ō khīrkhīz takhmīn kānō: hīrē māngi ki nō wāhārē kāyī, āghō ki nō shīnō tāvār. ō rōsh khīrkhīs yānō qōnāghī kishtā, khō nimānō.

5. vīnānō: wāhārī kāyī kilītē qāpī vāt, kārt sīyārēn bin. wāhārē kā^v shī; khīrkhīzi āmā, kilīt sī^vār bin vāt, qāpī ā kārt, kāyū bānī zārā.

6. jinērdāi mērdāki dī, ki mērdā^ve khō nō. hāmān ēi jāidī? jinēk ā khīrkhīziā hīrē māngi ō qōnāgh-dī rō nishtē ō piā rā kāyī, ō piā nān wārd.

7. hīrē māngi lā tamāmī. ē khīrkhīzi zānā, ki wāhārē kāyī dō āurō bīrō. wākh^tā jinēkār-rā khātīr wāsht, vā: „āzdō shīrin; mērdāi tū dō āurō bīrō.“ khātīr jirā wāsht ū shī.

8. mērdāi jinēkār ā rōzh āmā, shī, ā sī hāy^vārdī, kilīt vāt, wānyā kilīt. kilīt sā^vki lā nāwā kārdō sī^vār bin. bārē khō ā kārt, astōrdī khō-rā pāyā bi, vizhiā dī^vār. jināi khō āmē vārā jī. jinērdāi khō-rē vā: „nō bārē mā kī ā kārdō?“ jinēkār vā: „kāsi nā ā kārdō.“ mērdāi jinēkār vā: „rāsht vāzhē! nō bārē mīn mīllakh zhāy^vī ā kārdō. vānāi vāzhē! nē vānāi, ādō tō bīkīshīn!“

9. jinēkār vā: „āghō ki tī shīē, zhāy^vī bār ā kārt, āmā zārā. āz āksigēn biān; ādō [= āz dō] sū kārān? be hīrē māngi mīn ū ē mārdimāi piā wārt, shīmīl piā, rā kāyīmā. ē^h zānā, tidō āurō bīrē. wārisht, mirā khātīr wāsht, jāvārdā shī ū tī āmā. haqiqātī hāl nōyō; zār nēkānān.

10. mērdāi jinēkār, wākh^tō ki jinēkār jirē nō pīrs vā, mērdāki, vā: „mīrī dī nānī biārī! āzdō shīrin. āz dūhā tid nē vīndīnān, hattā ō mērdāki kī āmā^vō tō hātī, hīrē māngi rā kāyū, hattā mīn ō nē tāpīsh^tō. niārdō tō hāt, nō kāyū mīrē harām bō. bālē nīshānē ē khīrkhīzi mīrē vāzhē!“ sūnān mārdim bi, jinēkār jirē vā. sūlighē jē khīrkhīzi mērdā dē khō-rē tamām vā.

11. mērdāki astōrē khō shidēwā, nisht be ji ū shī, gāirā. khāstēn zūmān gāirā; khirkhiz nēdi. mitahayyir mānd, amā, kē bārō kāi dē khō.

12. dāy^wēn rāi-dāi dī sārō bi; dāy^wi rārā amā. dīni sārō. mārdimē nō vindārdō. ē mārdimi-rē wā: „tāsēn āu be min di!“ ē wārdimi tāsēn āu dē bi fi.

13. ū rā vērt. bahādō āgāirā ē mārdimi sār. rind winyā be ē mārdimi rā. ō mārdim nishāni rā sindsinā ki nōyō. ō mārdim tāpisht, girāt, bārt, dōghri bārt qōnāgh-di khō.

14. vāndā jinērdāi khō: „ō mārdimō ki tō hāti rā kāut nōyō?“ jinēkār wā: „bālō, nōyō.“ mērdāi jinēkār jinērdāi khō-rē wā: „wārzi! nē khirkhizi bikishi!“

15. jinēkār wā: „āz nē-kishānān; ti bēkishi!“ mērdāki wā: „āz nē-kishānān; ti bēkishi!“ jinēkār mērdā-rē wā: „nō khirkhiz amō nāmāstē tū, wā tizi jāmērdē; āz jināyēnān.“

16. mērdāki wā: „hāqqē tū āstō. gārākē āz bikishin. wā lākin nē khirkhizi tāsēn āwē dē bi min. hāqqē jēj min sārō āstō. āz nē-shānnān dī bikishin.“

17. jinēkār mērdā-dē khō-rē wā: „mādam ki dī tāsēn āwē dāyā be tū, ti nē kishānē? āz ū nē khirkhiziā hirē māngi piā wārd shimūt, rā kāutimā. ti nē kishānē, āzi [für āz-zī] nēkishānān.“

18. mērdāi jinēkār jinēkārē [= jinēkār-rē] wā: „hāqqē tū āstō. ti-zī nē-shānāi bikishē, hāqqi ē khirkhizi tū sārō āstō. mādam ki wunāyō, mi ti bā amir-di allāi wār dōyāi. mi nō qōnāgh, nō māl ā ū ti mi hamā min dē be nē khirkhizi.“

19. wāhārē qōnāghi khirkhizi-rē wā: „shimā khāstēn zhau binī-rī bēvinēn! qismātē min hāndāyēn bi.“ khātir wāshī ū shī.

III.

1. rōzhēn wālūtē Mērdānē-di mārdimēn zhō wā^wēndāi khō bānna. bōl mārdimi wārāi nēdi mērdāki wāzānnē, nō mērdāki nē-dānō. vānō: „handōū kē āz nē-zūwifān, āz wārāi khū nēdānān bi hāsi.“

2. dāzāi lājāki bānē. dāzāi khū hāut tāni bānnē. ē zī wāzānnē. ē vānē: „mā hāut tānā-ra bi kē dānē, bi dī di! mā ghārābi nimā. tū dō ki bi zhāunāi di! mā dāzāi tōē mi; ū hāqqē mā tō sārō āstō; zēra dudkēnāi wāya.“

3. dī wā ki „āzō bi shimā din.“ berārē kēnākār dāzān dē khō-rē wā: „āzō bi shimā kē din?“ dāzānē lājāki wā: „bi berār-dē mā-dē pīli di!“

4. beráré kēnākár vā: „wá bó!“ vā: „shimá takhménē khó hékārin! áđó zī shirin sáki, takhménē wárdái khó békārin.“

5. lājáki wáyái khú giróti ú piá jávārdái ú shí bi sákē. wárdái khó-ré jēs tamám girót, girwāi wárdái khó tamámllá di.

6. ámfēi dúkándē áshēti. áshēti-ré vā: „máre kabáb bíári! máre rájsháni.“ áshēti iná-ré kabáb árd, wárdái ró ná. lājáki ú wárdái khóya dást pái kárt ú wárt.

7. mērdák winyá ‘arábē. ámá zúrú, vā: „tó khāiró!“ wárdái jái vā: „qáin rájshánó.“ vā: „múdam ki wáishánó, túndēi nán bi jí di!“ wárdái lājáki dástē khó bárt bi sahán-dái kabábi. ból dá bi mērdáki. mērdák shí.

8. beráré kēnākár vā: „tó čire ból dá bi jí?“ ái vā: „tabá ná‘ó. ó ki mándó, máre básó.“

9. áy vizhiáyē távir. shí bi khān, háre khú bār kárdi, nishti hí jí, sákirá vizhiái ú shí.

10. ból shí. tá‘in shí. beráyó di vārnádi shinnó. wáyái jái áyú hídima. beráyú jái winyá bikhó dimi. á ráyá, kē éyē pirá shóni. winyái wái áyá ró‘endá bin-rá shinó. márdimén zī áyú léi.

11. beráyē kēnākár á gāirá á sár, ámá wárdái khú hát, ki márdimén-ó) tái. nó márdim, cághó ki nán wárdēn, nó ó ‘arábó. wárdái khó-ré vā: „tidē sárá shindē?“ wárdái jái vā: „ázó né mērdáki dir shínán.“

12. beráē jái ámá wár. áy ú arábái khó ku‘á piá. wárdái lājáki língái berárdi khó tápishti, ánti. berá‘é kēnākár guná úró. arábi wárdái jái‘á lāják giré dá ú páy‘á sháná bi khó wár: girót, bárt hattán bi shān.

13. shándi shí káfēn-di, bí páyá. ‘aráb ú wárdái lājákiá jíá ró nishti; ó lāják giré dáyá jíá ró nisht.

14. ‘aráb shí káfi zará, táwá‘én ú tá‘én wázd árt. ádiri sáró kárt gárm; ó bi sūr.

15. lāják páshti sár rá vist, fáké lājáki á kárt. ó rúán wárá dá fák dé lājáki. lāják wár záná, dást ná fákdé lājákiá; pái rá núnjik-én dé bi lājáki pái dé sári ró. híris ú di dindáni é lājáki rizhiái láhdé ‘arábi.

16. lāják khauriá, kháili wákht mánt; hasiá bi khó. arábi vā: „áz winá kánndán bi márdimi!“ dindánē lājáki móti bi lājáki.

17. ‘aráb wáyá lājáki giróti bi sháywi ú bárdi. lāják káfdi mánt; sháyurá wárisht ú shí. rásht ú shúánáyēn ámá. shúánf dástē lājáki, á kárdi, vā: „nó či girwá ámáyo tó sárá ró?“ lājáki

vá: „pärs máki!“ shí sáki, hakímí hát, khó därmáñ kárt, bí wásh.

18. ú khó virná. áu kántá wárdái khú dimá. hát sári gáírá, bí já né-kárdi.

19. ámá Sinjár. á dáu^o é miyd-rá gáírá. wákhé mughríbi ámá bí báren vár. winyá zárádé bání. wáyái khú sindáiné. é bári várá ró nishí. wárdái jái vá: „tá-rá wárzi!“

20. mērdāy jái ái-ré vá: „éi wázánnái né fuqáí-rá?“ vá: „béri zárá!“ girót, bárt zárá. vá: „tá éíi gáíránné?“ lájái vá: „ázó háre gáíránnán káren zháuwí-ré békáran.“

21. wáharé káí vá: „tí shánné báuné bí astórán? tí árbáb-é?“ lájái vá: „áz árbábán.“ ái vá: „mádam kí tí árbáb-é, mín hátí bínáná!“

22. ná ái ná jinérái jái láják nésinásiná, kí nó ó márdimó, hál bú kí beráé jinékáro.

23. káre né ‘arábi: shinó bí sáid. ndí-zí tim khó dir bánnó sáid. rózhén piá gáíráñé yánné márgén-di. ‘aráb páyá bánnó, wánó: „háuné mín yánnó: ádó sólighén táá ná márgidi rá kay^oán.“ beráé kējnākár wánó: „rá káwé!“

24. ó rá-kayó, shinó háuna. beráé kējnākár warzánnó. qámá khó várá ánjánnó, nánó pízá dé ‘arábi sár, áu dáwisnánnó. páshté dáí ‘arábi-rá wázhánnó. ‘arábi kishánnó.

25. shám bánnó. nishánnó astór dé ‘arábi, shinó káyí ‘arábi, háush-rá káunó zárá. jináiyé ‘arábi yánná, saráí astóri tí pēshánná. wáná: „káné ambázé tó?“ wánó: „áyó yánnó.“ shinnó zárá. wáyái khó yánná zárá. tápēshánnó, saráí jái ýi kánnó.

26. astóri ánjánnó távár ú váré khú dánó bí káí dé khú. shinnó dáu dáí khú. winónó: káyéi jái éi-nyó. shinó káí dázáde khú, bánnó páyá, selám dánó, róshánnó.

27. dázái jái táí márhábbá kánné, bálé né-sinásinánné. sólighén ró shánnó, bádó dázái lájái lájái sinásinánné. wáné: „tí hattá níká kóti mándé?“

28. lájái éíi ámáyo sará dé jái sár, iná-ré vá. iná wá: „má iná né-kánnimá; tíé zárí kánné!“ láják warisht, shí, háqqibá-rá saráí wárdái khó wát, éú kárt dázándi khó vár. wákhé dázáné lájái wárishtí. hamá ámāy, láu ná lájái dástá, lájái-ré vá: „tí berá^oé máó pí: má berá^oé tó^oé qizhí.“ áu piá rónishtí ú winyái bí girwá dé khó.

[Kor'ra]

[Qeseyê serbesti]

1. *mârdîm nîawâshê.*
2. *jinî nî'wâshê.*
3. *înî mîrdîm nîawâshî.*
4. *âyî jinî nîawâshî.*
5. *înî nîawâshê.*
6. *înâ nîawâshê.*
7. *ê nîawâshê.*
8. *âyâ nîawâshê.*
9. *inî nîawâshî.*
10. *ayî nîawâshî.*
11. *êz mîrdîmî kîshînnê.*
12. *êz inî mîrdîmî kîshînnê.*
13. *êz yî (oder jî) kîshînnê.*
14. *êz inî kîshînnê.*
15. *êz inî kîshînnê.*
16. *êz îwî kîshînnê.*
17. *êz îyî kîshînnê.*
18. *êz inî kîshînnê.*
19. *êz îyî kîshînnê.*
20. *jîmîrdî rînd shînnê.*
21. *jinî rînd shînnê.*
22. *êz kitîbî dînd mîrdîmî.*

[Merseli / istanîki / sanîki, deyri / kîlamî]

I.

1. *zhû lûî, zhû kutîk, zhû hîr bî berdî jî. khê-rî shî, gêrdî. shî sêrî zhû (oder yê) kîî.*

2. kutiki vâ: „wâkâ lûi! shimâ itia vîndârên! az shinnd mi'ânî dâwân, khô-rî tîin çâkâlân wânnd, yânnd.“ lûi vâ: „shô!“ kutik shî.

3. hêri lûi-râ vâ: „wâkâ lûi! azb zhû pipik jânndnd.“ lûi vâ: „âz tû-râ râjâ kânnd, berâi mâb pîl idâ nîd. ti vângî khû mâkâ! vêrgî yânnd, mâ wânnd.“ hêri vâ: „êrô kâjîfî mi âstô; âzb khô-rî zörnâ jânndnd.“ hêri pipik jânnd.

4. qunîti: zhû vârg amâ vâri ânk. vârgî vîn dâ, vâ: „hârô! bê nâ vâri!“ hêri vâ: „âz nîvâ; ti mi wânnd.“ vêrgî vâ: „âz tû nêwânnd.“ vêrgî hâri-rî sônd wând, vâ: „biâ hâlikânî tû dâstî khû tawâjâ nêdânô.“

5. hâri ahmaq shî we vâri. vârgî hur di hâkî hêri gurôti, hâr dâ ârt. hêri vâ: „tû sônd wând: âz tawâi tû nêkânnd. ti qâjî mi wânnd?“ vârgî vâ: „mî tîrâ nêvâ; bê hâlikânî tû âz dâstî khû tawâjâ nêdânô?“ hâr kîsht û wârd.

6. biâdi jôî kutik amâ. biâ vârá kutiki shî, vâ: „bêrá kutik! zhû qazâ mâ sârd amâ. hêri zörnâ jânnd; vârg amâ. hâr wârd.“ kutiki vâ: „jânî mîn û tû wâsh bô!“

II.

1. zhû vârg, zhû lû, zhû hâsh bi berâi jî. shî, gêrdî, zhû biz, zhû bizâ ârt; zhû argûsh ârt.

2. hâsh vârgî-râ vâ: „mâr bâr ki!“ vârgî vâ: „bîz sêpârâjî tû, bizâ tâshî tû, argûsh shâmi tû!“ zhû lâb dâ vârgî rô. vârg kîsht.

3. lû-râ vâ: „mârê bâr k!“ lû vâ: „sârb çimânê mi sârb, mîrê mi! pêrâzi tó-rî! mîrê lâzimê nîd.“

4. hâshî vâ: „tî çî wânnd?“ lû vâ: lôq'lâs zârî mî-rê.“ hâshî vâ: „tû nâ âqilî tû kâmi-râ gurôti?“ vâ: „mî bôca râp-râ gurôti.“

5. wurîshî wî shî. hâshî vâ: „berâk lû, âz vê'shânnd!“ lû vâ: „mî zhû çimê khû vâl u wârdî.“

6. hâshî vâ: „zhû çimê mîzhî vâj, âz bûri!“ zhû çimê hâshî vâl, dâ jî; wârd.

7. tânjâ shî, vâ: çimê mîn û bînz vâj, âz bûri!“ hâr di çimê hâshî bê kôr. lû hâsh bârî sêri zhû kôî. dâ wâr. râmâi, khâlisyâi.

III.

1. Āzār zāmān Nāmratūt putkhānā bāshī bi. rāmlijān rāmil āsht: hēr ēi mārdim ānshōū shōrō jinī khu hāt, kām zuriāt firā pējūā bi, dinyā fāth kānnō. Nāmrat āyā shōū bāgē nāirō.

2. Āzār wājūt dāvri'ā. āsnāi dāvri'āt shī jinē khū hāt. firā hazrāti Ibrāhīm pējdā bi.

3. shāsh āsh vārd. hazrāti Ibrāhīm dādī yi shōū ārd tābār. aynyā astārāna: „inī rabbī māō.“ bāji aynyā āshana ra, vā: „inī rabbī māō.“ bāji aynyā: inī pērū gērēnī. vā: „inī rabbī mā nāō.“

4. bāji dādī yi bārd mughārāb, nārō. kōt hūd butughē. yō tavīf pējdā kārd. nāt wātā tālafātē virāsht. khābār dā Nāmrat. Nāmrat zhi gērā, di, ārt, kārd zindān.

5. zāmānēk ay bēnātāt shī. kēināi Nāmrat shī zindāna, vāt, ārt. zhō mekhāfā virāsht, gurāt, rāmā.

IV.

1. Hazrāti Sulāimān rōjāk tāfir ārdi pē sārō. firā pārsā, vā: „shimā-rā kāmī zōf 'āmīr kārdō?“ tāfirān vā: „qalāi gūnit zhū qartāl āstō, zōf āmr kārd.“ hazrāti Sulāimāni tāfirānā vā: „shōrēn, biārēn!“

2. zhū tāfir shī qartāli hāt, vā: „hazrāti Sulāimān vāndā tū dānō.“ qartāl āmā. hazrāti Sulāimāni firā pārs kārd, vā: „tū cānd āmr kārdō?“ qartālī vā: „mi hir sār sār āmr kārdō.“ hazrāti Sulāimāni vā: „tū pilēr cō āstō?“ vā: „qalāi Khēbār-dī zhū qartāl āstō; zōf āmr kārd.“ hazrāti Sulāimāni vā: „shō, āyi qartālī biā!“

3. qartāl shī, ārd. hazrāti Sulāimāni firā pārs kārd, vā: „tū cānd āmr kārdō?“ vā: „cār sār sār mi āmr kārdō.“ hazrāti Sulāimāni vā: „tū dinyād ēi dīō?“

4. qartālī vā: „rōjāk āz biā bārz; dinyā mi vārd bi āndi zhū hāk. āz aynyāyā: ōrtēi dāngizi sipād ēik hārāk'ānnō. āzō jōrd āmāyā wār. āz ōnyāyā: zhū kōshk-ā. āz shāā, sār nishtā. āz ōnyāyā: kōshk-rā zhū kāryāyāi zādrāyā, zhū kāryāyāi sīmrāyā. mi dī: zhū mārdimi pēr āmā tābār, miri zhū dāvā ārd, nā rō. mi wārd, āz āmāyā.

5. āz dī sār sār vinārtā, hānjī shāā. kōshk sār nishtā. mi dī: lāji āi mōrdimi āmā tābār. miri zhū bizūā ārd, nā rō. mi wārd, āz āmāyā.

6. sā sār shā; āz hānjī shāā. sērī kōshkā nishtā. mi dī: tōrnī āi

mórdim amá tabár. zhú tisāng háu dástid-ó. árt, mi bikishó. az ramáyá. mi ándi éi dinyá-rá di. lázzáti insáni éinyó.“

V.

1. hirá márdimi shi zhú ré-rá. hazráti Khidir rásht amá. vā: „shimá shóni kóti?“ vā: „má shóni, párd qazánj kánni.“ hazráti Khidir vā: „shimá párdi“ péi sá kánni?“

2. zhú márdimi vā: „áz khú-ri áná péi zhú jiná sálíh gánná.“ zház vā: „áz áná péi bánná shékh islám.“ ái hírti vā: „áz áná péi bánná páshá.“

3. hazráti Khidiri zhú kághiti dá mórdimi vārti; táin wál dáí mórdimi diyini; zhú ákhéá zí dá mórdimi hírti.

4. hazráti Khidiri vā: „mír sónd há “áni: hár éék háqq dá shimá, shimá cáwi-rá tépiá nédi!“ híré haminiz firé sónd wáind. hazráti Khidiri vā: „shóren kiyáni khú!“ hár gi zhú shi káyi khú.

5. au márdimú kághit téi bi, shóu wurisht; bió álám. au mórdimú wállu téi, wurishti; qunúá khiznéi árdi péró firá áiséní. au mórdimú ákhéá té, shóu wurishti; qunúá: kisiki [oder: péláki] yi bió píri párdi.

6. mórdimi vārti bi shékh islám. mórdimi diyini khó-ri zhú jiná sálíh girót. mórdimi hírti bi páshá.

7. háqqi ámr kárd. hazráti Khidiri vā: „shóu hirá hamá mórdimú bi jaribin!“

8. hazráti Khidir shi qónákhí shékh islámí, kót bútki zhú fuqári, shi zará. shékh islámí vā: „tí éi géréni?“ vā: „áz ómáya, tí dárs bídí mi.“ shékh islámí vā: „shó! tú itáti kárdi pís.

9. kót tabár, shi. zhú kághitú dá bi shékh islám, tirá [= firá] gurót. shékh islám hánji bi jáhíl, tawáí nézáná. pádishái tákhtrá shékh islám ná ró.

10. hazráti Khidiri shi kái páshái, shi zará. páshái vā: „tí éi géréni?“ vā: „áz jáqir-á; cánd róji mi wéyá k!“ páshái vā: „shó! jái tú éinyó.“

11. hazráti Khidiri áya wállák dáí bi ji, tirá gurót; wizi bi faqir.

12. shi kái ái mórdimi jiná sálíh wáshti. béri zhí kárd á, sálám dá. jinéki vā: „tí kám-i?“ vā: „áz réyan-á. az amáyá, tí cánd róji meqáti mi békiri.“ jinéki vā: „tí saró éimáni mi sár amá.“

13. nisht ró. jinéki kinji zhé tirá wáti, kinji návái dáí pírá. mórdi yáí shánd amá. vā: „ini kámó?“ jinéki vā: „ghárib-ó. cánd róji nú kánni wéyá!“ mórdi jinéki vā: „tú zóf hól kárdá.“

14. *hazrâti Khidir khû kârd âshk'rá. vâ: „âz hazrâti Khidirâ, râyâ-râ âz râshiti shimâ âmâyâ. mi shimâ hâr gi zhûi êki dâ. âz âmâyâ, mi ambâzi tú tâjribâ kârdi. sózi khû sârô né-vinârti. mi amânâti khû jirâ girôti; inâzi tôri. ti lâyâqî; sózi khû sâr vinârti. háqq túrá rázió.“*

VI.

1. *'Abdullâh lâji Mubârâki shi háj. háji kârd. kôt rá, zhû hân di. hândi jirâ vâ: „vürz, shó Baghdád, vârá mi seldmân Bâhrâmi mâjûsik!“*

2. *vâ: „âz würihtâ, shiâ Baghdád. âz gêráyâ; mi Bâhrâmi mâjûsi di.*

3. *mi vâ: „tú hómâi-rê êi hól kârd?“ mirâ vâ: „âz hâr rôj zhû dinû nâwû wâjannâ.“ mi vâ: „inâ qâi râbbiâ hól nôó.“*

4. *mi vâ: „hîni tú hât êi hól âstó?“ vâ: „êihâr kêinêi mi âsti; êihâriz lâji mi âsti. mi kêinêi khû dâi lâjâni khû.“ mi vâ: „inâzi hól nôó.“*

5. *mi vâ: „hîni êi âstó tú hât?“ vâ: „zhû kêinêi minâ; zâf rind bi. êó sê yâi mi rind nê'di, âz bidî ji. mi khôri mârá kârd. âz shó shiâ hât.*

6. *mi di: zhû píri âmâyâ zürü. êirdi khû ârdi, êirdi mâ-râ vîsti té, shî. mi vâ: „nâöbu, inâ píri dizdi bú, khâbâr bidô, dizdân béri. mâli mi búri!“*

7. *âz würihtâ, dim shiâ. pîr shi kâyi khû. mi göshdâri kârd: qifâi bürmâi, vâ: „tú qâi mâre nân nêârdó?“ pîr vâ: „âz shiâ kâyi Bâhrâmi mâjûsi. âz hómâi-râ târsâyâ, jirâ êi bú"âzi, biâri.“*

8. *Bâhrâmi mâjûsi vâ: „âz û jâ-râ gêrá á, âmâyâ kâyi khû. mi nân gurôti, bârdi, dá qifâni píri.“*

9. *mi vâ: „qâi hómâyâ hól inâyâ tu kârdâ. tú-rê mizhdâni: ti khâlisâyâ.“*

10. *Bâhrâmi mâjûsi imân ârt, mârd.*

VII.

1. *hâkím Luqmân nâmú yi Jâmäsüb bi. hêtimib, yó dâdê khû bi. dá wândish; níwând. bârd wâstâi hât; tawâi nêmusâ. dâdê yi jiri yó hâr gurât. khôri shîn(i), kôli ârd.*

2. *rôjak âmbâzân shi kôli. vârán vârá. kôti hîni zhu kârd. Jâmäsüb yó qirsh gurât, ârd kând. yó têjl vâjâi. ôniâ: yó qâyî pîr inâqimûó.*

3. Jámäsáb ambázáni khú-rá vá: „áz väjänná. shimá báren, bíróshén má piár!“ Jámäsábi vá: ambázán bárd, rót.

4. péni qádiáđ. Jámäsáb shi biní góđ. ambázána vá: „mí bánjén diár!“ ambázán ná-ánd. zhú kára ná góđ sár, shí.

5. Jámäsáb táda bármá; néshká béro diár. zhá zāngná tē bi; gurót, kíshé qóyí kánd. zhá qúl bi á; shi zárd.

6. auniá: wilátē māránó. shái mārán zhú tákhti sáro nisht ró. selám dá. shái mārán vá: „ulékim sálám, Jámäsáb! ti khér ámqi! sáro cimáni mí sár ámqi!“ vá: „bé jór!“ Jámäsáb shi jór, tákhti sáro nisht ró. qáti kárdi.

7. di sári rinárt. rófúk Jámäsábi vá: „ázó shinná wuláti khú; ti mí bésh(i)ray!“ shái mārán vá: „áz ánniát nékänná; ti bánni sábihi márgi mí.“ Jámäsábi vá: „fúidá nédánó. gárák ti mí béshé“i!“ shái mārán vá: „míri sónd bú“án, ti cáí néváji!“ jiri sónd wánd.

8. shái ámrí mārán kárd, vá: „Jámäsábi báren tábár!“ zhú mári Jámäsáb gurót, bárd tábár. Jámäsáb shi káđ khú. zámánék rinárt.

9. zhú ilít khálifđi zámánid (-it) pēdá bi. hákími árdi pē sáro. vá: „mí wásh kirían!“ hákimán vá: „därmáni tú činyó ghéráđ róni shái mārán.“

10. khálifđi ámr kárd, vá: „kám mórdimik shái mārán dió, bíáren mí hát!“ géráđ, mórdimí árdi pē sáro, péro-zi kárdi zít.

11. Jámäsábiz bárd. kíjé yi wáti. auniá: láshi Jámäsábi bíá halák.

12. vá: „tú shái mārán dió!“ Jámäsábi vá: „mí nédíó.“ khálifđi vá: „ázó míli tú dáná píró! mirá wáđ!“ náčár mánd, vá: „bérén, má shim! az shimá mójni.“

13. shí. Jáúk tirá ámá tábár, shí úfái sáro. vá: „háú! itiá!“ di khófiá nishti ró, wánd.

14. shá ámá tábár, auniá, Jámäsáb di. vá: „čirá tú az móti ji?“ Jámäsábi vá: „áz zór árdá.“ shái vá: „mín khó pistán-k! az tawáđi tú nékänná.“ Jámäsáb kárd khó pistán. áméi.

15. Jámäsábi-rá vá: „mí bánni, sára birnánni, mí kánni hórdi, mí girénánni. hiré finjáni róni mí väjänni. finjána värini ághúá; finjáni diyini därmán-ó; dáni khálifđi: finjáni hirini hár kám bóro, bánno hákim. ti rind bóni! finjána värin tú vär nánó

rô; finjâni hîrin hâkîm khû vâr nânâ rô. hin bik: finjâna vârtîni tî bidî hâkîmî! finjâni hîrîni tî bôri!"

16. ânâ vâ. shî shkristân, hâkîm ârd. shâ sârê birnâ, kârd wurdi, giréind. hîrê finjâni rônî yî vât.

17. finjâna vârtîni Jâmûsâbi vârd nâ rô. finjâni diyîni dâ khâlîfâ. finjâni hîrîni khû vâr nâ rô.

18. hâkîmî vâri khû çâr nâ; Jâmûsâbi finjâna vârtîni yî vâr nâi rô. finjâni hîrîni gurôt, wârd. hâkîmîz finjâna vârtîni wârd, mârd. khâlîfâ hi wâsh. Jâmûsâb îni sâbâb-râ hi hâkîm Luqmân.

VIII.

1. di berâi jî bi. yô berâi shî askâr. jinê khû tâslîmî berâi khû kârd. shî askâr.

2. sârek vinârt. berâi jinê-râ vâ: „bê mi-di! gurô pês bék! jinî vâ: „âz nêkânâ.“ dî mârdîmî vâ: „âz bôtân tû kânâ.“

3. wurisht, shî qâdî hât. vâ: „vêvê mi zînd kârdâ.“ qâdî vâ: „bîâ! mâ rûjîm békîm!“ shî, ârd. rûjîm kârd. kârê dâi pirûû jû vârdâi, shî.

4. shôû yô kârvân âmâ, shî. yô tûjâr awniâ: yô nâlî yânâ. shî hât. yô jinîâ rûjîm kârdâ, nî^awâsh-ê. gurôt, shî.

5. vâ: „tî wâi mîn-â. âz tû kânâ wâyâ [= wêyâ].“ bârd kêⁱ khû, çând sûri kârd wêyâ.

6. yô khizmâkârî yî bi. jinî-râ vâ: „bê mi-di! gurân bék!“ jinî vâ: „âz nêkânâ!“ khizmâkâr shôû wurisht, lâjî âghâi khû sarâ birnâ. kârda gunêⁿ vîst jinêkî jê^âb.

7. sêr sibâi wurishtî wâ, awniâ: lâjî âghâi sarâ birnâo. gêrdî, vâi: „kâmi kârdô?“ shî kârda gunîni jinêk jêb-id dî. khizmâkârî vâ: „jînâ jinî sarâ birnâo.“

8. âghâi zânâ: khizmâkârî îni gurâ kârdô, bôtân jinêk kânâo. âghâi dî sê qurish dâ jinêk, vâ: „khû-rê big^â, shâ^â!“ gurôt, shî.

9. râshî yô mârdîm âmâ. dî mârdîmân âshtô dâr. vâ: „shimâ qîî îni mârdîm âshtô dâr?“ vâ: „dî sê qurish îlênî mâ sârô.“ jinêkî vât dî sê qurish, dâ jî. ay mârdîm dâr-râ nâ rô.

10. jinêk shî. ay mârdîm kôt dim. vâ: „tî shinnâ çâ?“ vâ: „tô-rê çî lâzîm-ô?“ vâ: „gârûk tî mi bigîrî!“ vâ: „âz tû nêgânâ!“ vâ: „tî mi nêgânâ, qîî âz dâr-râ nâ rô?“ vâ: „gunêi mi tû âmâ, mi tî nâi rô.“

11. hur dî piâ shî vâri gâmi. dî mârdîmî gâmiyî-râ vâ: „jîna jârîdî mîn-â; âz rôshânâ tû.“ yâi vâ: „bôtân mi kânâo.“ çârâ nêdî. rôl gâmiyî. gâmi shî miânî çûk^â. hawâjî dâ pi-rûû, gâmi

shikít. péro khānākādi. jiní yó takhtí sār mánd.

12. shí, yó shāristānid wājiāi. kinsí jāmērdān giróti pirá. shí cārshái mí'án. pādishái ái wílāti márdib. yó táfiré yi bí. wār dáin rá. nisht kāmí sārāyá, áu^{wi} kárdi^{án} pādishá. idir ámdāi, nisht jinék sārāyá. bí pādishá.

13. du'ái yái qabúl hín'. cānd ní^{wéshí} dinyá-di bí, péro ámdān' yái háit. du'á kárdi^{án}; yí bíni wásh.

14. mērdāi yái askār-rá ámdá. wá: „jiní mi cāyá?“ berái wá: „guró pās kárd. má bárd, rájim kárd; márd. jání tú wásh' bó!“

15. sárék winárt. čimí berái yi bí kóri. wá: mi bárd' pādishái háit, du'á békiró, čimí mi wáshí hí!“

16. guróti ú shí. réyá-rá ráshti ái khizmākári ághái ámdāi. dásti yi bí sāgáti. wá: „tí shinni čá?“ wá: „áz shinná pādishái háit, miré du'á békiró, áz wásh' bí.“ wá: „má zi shinni.“

17. táin já shí, áu márdimók dár rá ná bi ró rásht ámdá. wá: „shimá shinni čá?“ wá: „má shinni pādishái háit.“ wá: „ázi yánná. zháni kháráb mí-di pēdá bēb.“

18. hiré hamāzi shí pādishái háit. pādishá auníá, hiré hamāzi shinásinái. hē wári wistórđi khú-rá wá: „qusári tú čió?“ nírd. wá: „má sharmé, wáf, tí wáshib!“

19. náčúr mánd, wá: „rít' mi berái mí-rá sí'á bó! ini berái mí shí askār. yó jiní^{wi} yá záf rind bí. táslm mí kárd. rójak mí wá: „bē mí-di! guró pās bék!“ ní^{kárd}. áz shíá, mí qádí rá wá: „wēwē mí guró pās kárdó.“ qádí árd, rájim kárd, márd.“

20. mērdāi yái z góshтары kárdi'án. yó ákh ánt. pādishái du'ái kárd. čimí yi bí wáshí.

21. khizmākári-rá wá: „tú čí qusár kárd?“ wá: „ághái mí yó bésilmá árd. mí wá: „bē mí-di! guró pās bék!“ ní^{kárd}. mí láji ághái khú sará birná. mí kárdi gunín' kárd yái jób. qusári mí inyó.“

22. ághái yi zi hátib, góshтары kárdi'án. du'ái kárd. dásti yizi bí wáshí.

23. qu márdimú dár-rá ná bi ró, wá: „tú čí qusár kárdó?“ wá: „dēndárāni mí áz áshhá dár. yó jiní ráshti má ámdāi, dé'né mí dá áz ná ró. shí. áz kólá dim. mí wá: „tí gárák mí bígiri!“ wá: „áz tú náqánná!“ má shí wári gūmí. mí rá^t (oder rót) wahári gūmí. mí wá: „járđi min-á.“ qusári mí inyó.“

24. du'ái kárd. wízi bí wásh. péro shí. mērdāi khú néwárdá shú'ró. wá: „tí wíndi, miré khizmát bék! áz áilighí tú dāná.“

hät vinárt: cánd rôji khizmát kârd.

25. rôjâki pâdishâi âi mardîmî-râ vâ: „ti jinîê khû vîni, shinâ-sinânmi?“ vâ: „bâlê: âz shinâsinânâ.“ âi mardîmî vâ: „pâdishâ! âgar ti pâdishâ nêbin, mi vâten, ti jinî mîn-â. ti mânâni jinî mi. ti pâdishâi; hâmez jâmêrdî.“ pâdishâi vâ: „âz jinî tû-â. tu ashnâwit, berâi tû sâ vâ. inê gurdi pêrû yi mi sârd ârdî.“

26. wurisht, kinji khû vâti, dâi mêrdêi khû. tâkhti khû zi dâ ji, kârd pâdishâ. mirâdi khû di.

IX.

1. yô tujâr bi. rôjâk wurisht wâ, bâzirgâni khû gurôt¹, shî, yô shâristânid nâ rô. shî yô qahwâ. ôniâ: vâri qahwêdi yô hâuz âstâ. cánd tujâri sâr nishti rô. wizi shî nisht rô.

2. ôniâ zârêi âuk-râ, yô sûrât tâdâ di. âi tujârânâ pârô: „inâ çi sûrât-â?“ tujârân vâ: „inâ kâinâi yô pâshâ-yâ. qônâkhi yâi qahwî sâr-â. rôj-di di sa'âti yînnâ vâri pânjîrâ, nishânâ rô, sûrâti yâi dânu âuk. mâ pêrû zâri kôti yâi. mâ gurdi khû qâi yâyâ târk kârd. mâli mâ pêrâ qâi yâyâ shî. mâ nêshkêti bú'âzim.“

3. âi tujâri vâ: „miri bú'âzên!“ inin vâ: „mâli tû zâf âstô?“ vâ: „pânjûs hânzâr mâli mi âstô.“ shî, pâshâi-râ wâshî. pâshâi dâ ji. mâli yi pêr ti-râ gurôt.

4. cánd sârî ûjâ vinárt. rôjêk vâ: „âz shinnâ wilâte khû.“ vistôrê yi ti-râ vâ: „mûshû!“ mi hât vind!“ vâ: „cârâ çinyô; âz shinnâ!“ vistôrê yi çayrâs qâtir mâl bâr kârd, dâ ji. shâwit wilâti yi. jinîê khû û mâli khû gurôt, shî.

5. di sêri vinárt. rôjêk jinîê khû-râ vâ: „âzô shinnâ tujârêi.“ jinî yi vâ: „shû!“ wurisht, mâli khû qâtirân bâr kârd, shî.

6. rîsâi yô shâristân, mâli khû bârd, khând nâ rô. ayniâ: khânji âmâ hât. vâ: „mârhâbâ! câ-râ yânni, âghâ?“ vâ: „âz âmâ tujârêi.“

7. shând bi. tujâri âmêi pêi sâr¹. ini tujâri zhû dismâl¹ jinî yi dâi bi ji. vistî bi khû jiâb. jinî yi kôt vîri, dismâl vât, ayniâ ti-râ. yô âkh ânî, vist khû jiâb.

8. khânji vâ: „inâ dismâlî dôstê mîn-â. tû câ-râ ârdâ?“ yi khânji-râ vâ: „târâs! dismâlê jinî mîn-â.“ khânji vâ: „âz ti mâ shârt kânî: âz shinnâ kâyî tû. âgar mi yô nishâni jinîê tû ârd, ti ini mâli khû bidî mi! jinîê tû khû-râ dôsti mîn-â. mig niârd, âz ini khânî khû piâ mâliâ dând tû.“

9. ârd ânâ, shârt kârd. khânji wurisht, shî kâfyâ. shî vâri bêri. bâr kuâ. bêslimâ âmêi pêi bêri. dâs altûni, dâi ji, shî.

10. róz h bñ hánji áamá; bär kuá. bēstimá áamdi pēi bēri. vāt altún vāt, dá ji. bēstimá vā: „tí kámi?“ vā: „hál káfiát mi áná-ó.“ bēstimá vā: „tí vání sá?“ yí vā: „pácāi (oder: pāci) khánim-rá yó pāvóá ti-rá bēki, mirē bíá! éaurás altún dáná tú!“

11. bēstimá shí zará. pácāi khánim-rá yó fálkú kárd, árd, dá yí. gurót ú shí. shí mērdāi khánim hát. au fálkú mót' ji. tujár aynú ti-rá: rásht-á. khánji máli yí pērú ti-rá gurót.

12. khizmākári khú sháwiti kiyá, vā: „ázē nēnd. khánimi khú-rá ráfi:n: „ini éi gurá tú mí kárd?“ khizmākári shí kiyá. tujár nēshán mánd. shí, yó kálāci shágirtāi kárd.

13. khánim khizmākáráná vā: „shóren káyi bábi mi! miri hiris nóu khizmākárán bēshay!“ khizmākári shí káyi bábi yái, vā: „kēinái tú hiris nóu khizmākári tú-rá wázánná.“ dáí ji. yin guróti, áamdi.

14. khánim wurisht, kinji jāmērdán guróti pirá. hiris ú nó khizmākári guráti, shí kháni ái khánji. khánji shánd áamá hát; vā: „ághá, bē! má khomár bikim!“ khánim vā: „yó shárti mín ú tú ástó. má shárt bikim bádi jó má khomár bikim!“ khánji vā: „wá bó!“

15. khánim vā: „má ráqi bárim! kám hē véri bi sarkhósh, á'i máli khú bidó ái bíni!“ sháwít, ráqi árd. khánim khizmākár-rá vā: „shúshó yó dáik bidí yí; shúshó yó bidí mi!“ khizmākári kárd dá, dá ji. khánji bi sarkhósh, kót. khánim timáni khánji wáti, móre khú kárd sár, ná páshtid.

16. wurisht wá khánji. vā: „kám hē véri sarkhósh bi?“ khizmākári vā: „ághái mi hē véri sarkhósh bi.“ khánji vā: „máli tú áz g'ánná.“ khánim vā: „áz qául nē-kánná! tí kólāi mín-í. éi máli kólí bibó, ághái'ó. má shimá shár-ái!“

17. shí miftí hát, pársái. miftí vā: „bálé! éi máli kólí bibó, ághái'ó. khánji vā: „áz kólāi tú ná!“ khánim vā: „páshté khú zitik!“ kárd zit. miftí aynú: móri khánim gindó piró (oder: pirúá). miftí vā: „máli tú éi bebó, ághái'ó; tízi kólāi yí.“

18. khánim áamdi, máli khánji pērú gurát, gáttirán bär kárd khánji bást, gurót, shí. kishitāi sháristánid ná ró. khizmākár sháwít éarshái, vā: „shó! ághái khú já k'!“

19. khizmākár shí, éarsháid gērú. aynú: ághái yí háu dikáni yó kálāci-ái shágirt-ó. shí hát. yí khizmākár nēshinsiná. kálāci-rá vā khizmākári: „táini góshít bidí ini shágirtí khú! wá bígiró, bíaró ághái miri!“ kálāci táin góshít dá shágirt, árd ághái hát.

20. khánim aynúdi, ti-rá shinsiná. vā: „bé mi hát, khizmākár

vind!" vā: „āz yānnā.“ firāqi kālāčī bārd, dāi ji. āmā khānim hāt. kinji tāmāz dāi pirā. yō āstōr dā ji. nisht wā. shī. khānfiž hāy tāyō. shī kishtāš bāni khū.

21. mērdī vā: „āz nānō. jinī vā: „qāš nīnī?“ vā: „mī tōbbā kārdō.“ vā: „tī qāš tōbbā kārdō?“ vā: „āz tujār biā. rōjāk mī māli khū gurōt; āz shā yō shāristān. shā khāni inī khānfi. mīn ū khānfi mā shārt kārd. vā: „jinī tū dōstō mīn-ā.“ mī vā: „shūā kāyī mī! yō nishānī jinī mī tū ārd, āz māli khū dānā tū.“ khānfi shī kāyī mī. āmā, yō fālqāš pāčēš jinī mī tēyō. māli mī mī-rā gurūt; āz tēnā mūndā. mī khizmākārī khū shāwīlī kiyā. āz shā dīkāni kālāčī dī mī khizmāt kārdī vān. tī āmāš āz ārdā. hattān itīā āz āmāyā: jūāvāt āz nānā. mī tōbbā kārdō.“

22. āghāi didi qāmēš dāi pirūā. girōt, bārd kiyā. khānim shī jūār (oder: jōr). kinji jānērdān vātī, kinji khū gurūt pirā. khizmākār-rā vā: „rāndā āghāi khū bidī, wā bēro jōr!“ khizmākārī vān dā; āmā jōr.

23. vā: „tī qāš mīrā hērs hī?“ vā: „tī zānā, tū čī gurāš kārdī.“ vā: „mī gurāš nē-kārdī.“ vā: qahwāšī dōstī tūyō.“ vā: „vāndā ji dī!“ vāndā ji dā. qahwāšī) āmā.

24. khānim vā: „khānfi! rāsht vāš! tu fālqāš pāčēš mī čārā bārd?“ khānfi vā: „āz āmāyā pēi bāri shīmā; mī bār kuā. bēslimā āmāš tābīr. mī čaurūs altūn dā ji. āmāš, fālqāš pāčēš tū ti-rā kārd. ārd, dā mī; mīzi bārd, mōt mērdāš tū. māli yī mī ji-rā girōt. mī bōtān tū kārd.“

25. khānimī mērdāš khū-rā vā: „inī khānfi bār j'ēr! bēslimāz bār hāt! hur dīn! piā sarā bēbirn!“ khānfi bārd j'ēr; bēslimāz bārd hāt. hur dī sarā birnāš.

X.

1. Nasreddīn khōjā rōjāk hēri khū gurōti, shī jāčēk. dās hēri yī bi. nishtīh zhū hēri khū. hēri khū āmārtiān. nō hēri ji bi. āmāšni wār. āmārtiān dās tānē. nishtē ji, āmārtiān: nō tānē.

2. zhū mārdim āmā, firā vā: „tī sākāni!“ vā: „āz hārāni khū āmārānnā; dās tānē. āz nishānnā ji; nō tānē. inī mōrdimī vā: „inā yā-g tī nishtī ji, tū nātmārtā.“

3. khōjā aynyā: sōzi inī mārdimī rāsht-ō. bā ji khōjā āmā wār, jubāš khū āsht hēri sārō, shī, dāsmāšī bāgirō.

4. zhū mārdim jubāš khōjā dīznā. khōjā āmā: jubāš činyō. jilē hēri gurāt, nā khū čermī sārō. hēri-rā vā: „jāni tū shūārō (oder: shōrō)! tī jubāš mī niāri, āz jilē tū nē-dānā!“

XI.

1. *khôjâ Nasreddîn khôri zhû hêgâ qarpûzî râmit. zhû hêgâ zî rabî-ri râmit. khojâ meqâtî hêgâi khû bânî. hêgâi hómâi gôshi jî nûnânîni. hêgâi hómâi hól bi; hêgâi zhî nûnâbi.*

2. *shû wârisht, shî. dizdî bârâi rabbî. zhû çûâl kârd pirî qarpûzî. çôi khû kârdî khû pûshtî rô. âmâ vêri bêri, kârdig shôru zârâ. çôi zhî kôli bâr-râ; nêshkâ shôru zârû.*

3. *vâ: „qûi rabbî az tûpîshkû.“ hêrs bi, vâ: „çi gâni tû shî?“ çûâlê qarpûzân khû pûsht-rû úsht. khôjâ péi çunyâ: çâu çinyô. vâ: „ázô gê-zh bíâ. mi nizânâ.“*

XII.

1. *khôjâ Nasreddîn rôjuk mærdimî hukmâtî dâwât kârdî. vâ: „bîren kêi nû! az shimâ-ri zhû biz sîrâ birnânâ.“*

2. *khôjâ shî kÿyâ (oder: kÿyâ), jinîê khô-râ vâ: mi môrdimi hukûmâtê dâwât kârdî. mi dimî yânnî. tû bâr hêqafilni! azô shinnâ sêri bêriâ, nishânâ rô. mærdimî hukûmâtî yânnî péi bêri, mi pærs kânnî, ti vâj: „khôjâ itîâ nîô!“*

3. *khôjâ shî sêri bêriâ, shâvâkit nisht rô. mærdimî hukûmâtî âmâi péi bêri, vâ: „khôjâ çâô?“ jinîê khôjâi vâni nêkârd. khôjâi jô-râ vån dâ, vâ: „shimâ çî gêrenî?“ vâ: „mâ âmâi dâwât.“ khôjâi vâ: „khôjâ itîâ nîô. shôren!“ i shî.*

XIII.

1. *zhû jinêi zhû dôsti khû bi. dôst' râ vâ: „ázô mærdâi khû shâwânâ sûki. ti dimî shô! zhû dûbârâ péi bik', az tôri mâni!“*

2. *jinêki zhû mângâ dâi mærdêki khû, vâ: „bâr, bêrôsh! pè sôl big, kirwâs big, âshkizhân big, bíâ!“*

3. *mærdâki vâ: „az khû kânnâ vîni; zhû kôçiki mi vîrâ-k!“ jinêki ârd zhû kôçik, kârd vârá.*

4. *mângâ-zî girôtî, shî. örtê réyî-di kôt râ. dôst dimi shî. mângâ jirâ girôt; kôçik-iz kârd khû vîrâ. shî bâjêr, mângâ rôti.*

5. *mærdâi jinî wurisht: kôçik û mângâ çinyi. dôst dimi shî. dôst dî, óniâ: kôçik vâ-r-ô. vâ: „ini az-ô, lá az kâm-â?“ dimi gêrá. dôsti sôl gurôt, kirwâs gurôt, âshkijî girôt. hêti kâi âmâ.*

6. *mærdâi jinêki dimi âmâ, çuniâ: dôsti jinî yt shî kÿyâ. vâ: „âzi shôri, âmshôu vindâri, sibâ wûrzi, bigêri, hâla az kâmâ!“*

7. *zhû dæurêsh shî zârâ: mærdâi jinêki shî zârâ. piâ kôti râ. mærdâi jinêki shôu wurisht, vâ: „ázô shôri zhû wulâli ghârfbi! az nêzânâ, az kâmâ.“*

8. kúri dauréshí ghúlát ná khú sár. shí sári zhú áuk. ayná áuk-rá, kúri dauréshí tádá dí. vá: „éimé mí kóri b'! az daurésh-á. éirá mí khú nishinásiná?“ háli mórdími khénti ingyó.

XIV.

1. zhú márdim khóri shí, khábitíd. pánsái qurúsh gázáné kárd. párdj khó hárdi zhú márdimí plí háit, ná'í ró.

2. dí sári vinárt. háde jói shí, párdj khú wáshí. ái mórdimí wá: „párdj tú éinyi.“ wahári párán shí véri zhú désit, nisht ró.

3. zhú khánim wáta ámayí, vá: „éirá tú itá nishtí ró?“ wá: „párdj mí zhú márdimí háit-ó; néddánó.“

4. jiní wá: „ázó shóri tóri ji-rá bígiri!“ wá: „áz shinná zará. tí mí dim bé! az béslimái khú támé kánná, yá-zí bérú zará. az tú-rá wáná: „tú é'ámái zará?“ tí wáji: „párdj mí háni ini mórdimí.“ az páráni tú ji-rá génd, dóná tú.“

5. jinák ánd wá, shí zará. méríki wá: „tí éi ámayá zará?“ wá: „mérđđj mí shúú askár; az khóri tú génd.“

6. ayniyái: wahári párán ámá zará. jinéki wá: „tí éi ámdj?“ wá: „párdj mí háni ini mórdimí háit.“ jinéki dí mórdimí-rá wá: „páráni ini bédi ji!“ márdimí párdj zhí dáí ji.

7. béslimás ámái zará. jinéki wá: „tí éi ámdj zará?“ béslimá wá: „mérđđj tú askár-rá ámá.“

8. jinék wárishtí pái, kái kárd. wahári párán kái kárd. béslimás kái kárd. eu márdim párdj háti náyibi ró, wizi wárisht, kái kárd.

9. jinéki ái mórdimí rá wá: „mérđđj mín ámó; az kái kánná. ághái béslimái mín-ó; jó-rá yá-zí kái kánná. ini mórdimiz párdj khú guróti; kái kánnó. tí éirá kái kánni?“

10. yí-zí wá: „áz éirái ráshli ini kái náámáyá.“

XV.

1. yó márdim khóri záuwíjá zhú jiná, árd. sózi khú kárdi yó: mérđj jiníé khú-rá wá: „sárid yó gáránk az yánná tú háit. wá: „wá bó!“

2. mérđá áyá shóu shí jiné khú háit. sár bí tamám, jiri yó láj bí. námúí yi ná pá Ahmád.

3. hánsi shí jiné khú háit. sáréi diyín jiri yó láj bí. námđj yi-zí ná pá Ahmád.

4. sáré hírin mérđá hánsi kárd shú⁴ró jiné khú háit. zhú mémáni khú bí. mérđá shí tábár. mémán wurisht, shí, kót jiní wár.

5. mērdā tābār-rā āmā, shī jāi jinīē khū sār. jinī tīrā vā: „tī inā hāl āmā. dādī mā yō gārāng-ā. tū qāš khū vārā kārdō?“ mērdī zānā: mēmān shīō kōtō vār. vāngī khū nēkārd.

6. sār bi tamām. firī yō nā lāf bi. nāmdī yi-zī nā pā Ahmād.

7. mērik ni^uwāsh kōt. jinīē khōrī wēsīdī kārd, vā: „māli mi Ahmād bārō, Ahmād bārō, Ahmād nūrō!“ mārđ.

8. hīrē lāfī yi-zī bi pīli. da'wāi māli kārd. yi vā: „bārē tū tādā Ēinyā.“ āi bīni vā: „bārē tū tādā Ēinyā.“ hīrē hamāzi wurīshī, shī shār-āi.

9. rēyā-rā shī; zhū mārđim rāshī āmā. vā: „yō dāvāi mi bīā vīni. shimā nēdāi vā?“ berāi qīfī vā: „mi dīā.“ wahāri dāvā vā: „sīnān-ā?“ vā: „Ēimī yāi zhū kōr-ō.“ vā: „būlē.“ berāi dīyīni vā: „bōcē yāi gōlib.“ berāi hīrīni vā: bārē yāi shārāb bi.

10. wahāri dāvā vā: „shimā dāvāi mi dīā. āz dāvāi khū shimā-rā gānnā!“ vā: „mā nēdāi.“ vā: „mā shimā shār-āi!“

11. shī kāyi mīftī. wāhāri dāvā vā: „īni mōrdimān dāvāi mi dīā, nēdāni.“ mīftī vā: „shimā qāš nēdāni?“ vā: „mā ārif-āš khū-rā āyā khābār vāi.“ mīftī jāwāb dā wahāri dāvā, vā: „shō!“ shī.

12. mīftī firī nān gōshī ārd; yīni wārđ. zhū berāi vā: „bōi mārđān nān-rā yānnā. zhū-iz vā: „īni gōshī kutīkān-ō.“ zhū-iz vā: „mīftī harāmzādāyō.“

13. mīftī-zī pēi hārīt gōshīārī kārdēn (oder: kārdī'ān), khābāri inīn āshnāwītī. shī kāyā, dādīē khū pārsā, vā: „āz lāfī kāmī-ā?“ dādī vā: „tī lāfī bābī khū-i.“ mīftī dādīē khū-rā vā: „rāshī vāf!“ kālmā ānt wā, vā: „āz tū kishānnā!“ dādī nācār mānd, vā: „tī lāfī yō āskēr-i; tī bābī khū-rā nī'i.“

14. vāndā shānī dā, vā: „īni gōshī tū cārā ārdō?“ shānī vā: „zhū bīzīāi mā bi; dādīē yāi mārđ. yō dālē mā bī, kīrtāš khū mārđi bī. mi bīzīā bārđīyān, lō nāini. īni gōshī āyā bīzīāō.“

15. shī mīrī'āwāš khū hāt, vā: „īni ghālā tū cā rāmītīb?“ vā: „mī mī'āni māzālān rāmītīb.“

16. mīftī zānā: īni mārđimī ārif-i. shī mārđimān hāt, vā: shimā Ēi āmāi?“ āyī mōrdimān vā: „bābī mā mārđ wēsīāt kārd. vā: „māli mi Ahmād bārō, māli mi Ahmād bārō, māli mi Ahmād nūrō!“ mā nēzāni, mārā kām mahrum-ō. mā mīāndī yō bīn-ō. inā da'wāyi mī pāk kī!“

17. mīftī dushmīsh bi, nēzānō, jāwāb bīdō. shī kīyā. zhū kēnāi khū bi. kēnā-rā inī khābāri vāi. kēnā firā vā: „sībā yō pārdū bēnāti mā-āi bān! āz pēid nishānnā rō. āyī mōrdimān bēshay mi hāt! āz jāwābi yīni dānān.“

18. sārī sībāi mīftī zhū pārdū girōt ā. kēnāi yi shī, pēid nisht

ró. Áyi mōrdimī shāwiti hāt!

19. kēnā jirā pārsā, vā: „shimā ċi āmdī?“ inī khābārī khū vāi, vāg „mā miāwli yō binj-ō. bābī mā vātō: „māli mi ni^{aw}rō!“ mā nēzāni kām-ō.“

20. kēnā vā: „shimā-ri yō hikāyāt vāji.“ vā: „yō kēnā bi. zārē yāi ū yō hāf kōtibī jē (oder: jīā). hur dīniz sōnd wānd, vā: „hāyāni mā āmr nīckim, mārā cāu (oder: cōū) nīezāw^{jo}!“

21. rōjāk bābī kājnā kājnā dāi mērdī. vēvā kārd; bārd. mērdā shōū shī gūrdāk. jinī nēvārdā, mērdā shōrō hāt.

22. mērdī vā: „ti qāy nī^{aw}vārdānnā?“ jinī vā: „mīn ū yō mērdimī sōnd wāndō: hattā mā jē-rō āmr nī^{aw}kim, mā nī^{aw}zāw^{jā}nnī. bābī mi āz dāyā tū, ti vīndī, āz shōrī āi mērdimī-rā īzin bigirī, bēri, sē tū bikiri.“ mērdī vā: „shō!“

23. shī lāfūki hāt. vā: „mī qisār kārdō, āz zāw^{aw}ifnāyā. ti ml-rā hērs mābi!“ yī vā: „shō! hōmā tū-rā rāzī bō!“

24. jinēki āmdī yō kūcā. yō mērdim rāsht āmā. vā: „ti shinnā cā?“ vā: „hāt ū harāli mi ānā-ō. ti mi hār kāy mā! shōū lārī-ā. āz nāftānā shōrī.“ āi mōrdimī gurōti, bārd kēi yāi. yā shī mērdī khū hāt; mirādi khū dī.“

25. kēndī (oder: kājnāi) mištī berāi pāl-rā vā: „ti hārdndī āi mērdimīd bin! tū sū kārdī^{aw}ān āyā jinīāk?“ berāi pāli vā: „sē wāyī khū mi bārdī^{aw}ān. tūslīm kārdī^{aw}ān.“

26. berāi miānini-rā vā: „tū sū kārdī^{aw}ān?“ vā: „mīz inī kārdī^{aw}ān.“

27. berāi qīfī-rā vā: „tū sū kārdī^{aw}ān?“ vā: „āz bin, mī gurō pās pēi kārdī^{aw}ān. mi dāstāri nī^{aw}dāini.“

28. kēndī mištī vā: „ini binj-ō. māl inī-rē nī^{aw}kuānnō. a^{aw}ūk bābī shimā vā, vā: māli mīn ni^{aw}rō! inyō.“

29. wurishti, shī. māli khū bār kārd; bārē berāi qīfī nī^{aw}dā.

XVI.

1. yō mērdim khōrē shī jīt. yō āspār āmā hāt. āspār vā āi jītēr-rā: „shō kiyā-rā, mī-rē tāin nān biā! āz pizē astōrē khū dānā tū.“

2. jītēr shī kiyā. jinīē khū-rā vā: „yō āspār āmā vāri hēgāi, vā: „shō, mī-rē nān biā! āz jāhūndī astōrē khū dānā tū.“ wirz. tāin shōrbā pōūj! āz bāri.“

3. jinī wurisht, shōrbā pōūt, kārd yō dū^{aw}ri (oder: dōri). ūfā nā ró. mērdī jinī-rā vā: „mā shimā, hārē āstōr virāzim!“ shī, ākhūrid virāsht.

4. mērdī jinī-rā vā: „āz shinnā, sārē khū jinānnā hār. ti bē,

mi pé-rá shûâ! âz lîng arzânna, dirâi lîngê mi räsânna bi.“

5. mērdî sārê khû vist hār. jinî amêzî, pé-râ shî. lîng äsht, dâ jinîê khû pizâ-rô. kulfâtî jinî vār shî. jinî bi nî'wâsh. bārd, vist jâi miân. shôrbâ vist zârêzî haqibî, äsht khû êrmâ sār.

6. jinî vâ: „tû âz kishlâ; âz mirânna. tu äyâ astôr ärd, bārê berâyânî mi bîdî!“ mērdâ bi cöût, ärd-râ yô qirsh gurât. jinî-râ vâ: „âz yo qirsh nêdânâ berâyânî tû!“

7. shôrbâ rishidâ mērdî milî sār û milî yi vêshâ. hâyânî shî hêgâ, auniâ: gâi cinyî; äspêri khû-ri girôt û shîô.

XVII.

1. sâri Khêlâ mârç-i, binê Khêlâ mârç-i.
lâji Mämîsh Ghâzi jê-rô yânnî sâi vûrgî.
2. sâri Khêlân kârô siâ-ô, binê Khêlâ kârô siâ-ô.
Mämîsh Ghâzi qólâ qólâ tûdâ hau'îliâô.
3. sâri Khêlân kûrô tûng-ô, binê Khêlâ kârô tûng-ô.
vâni: tîfângî Mämîsh Ghâzi taqûâô, nêdânô vângô.
4. sâri Khêlâ dâ'shî (= dôshâ) dârg-i, binê Khêlân dâ'shî dârgî.
qûlâ ginnay Mämîsh Ghâzi jâi mârçî.
5. sâri Khêlân sâlinjêr-ô, binê Khêlâ sâlinjêr-ô.
vâni: dârbê Mämîsh Ghâzi khinêr-ô.
6. sâri Khêlâ dâ'shî, binê Khêlâ dâ'shî.
Mämîsh Ghâzi jôrdî yânnô xê (oder: sâ) hâshî.
vâni: gûlâi ginay Mämîsh Ghâzi péi gû'shî.
7. sâri Khêlâ gaurîk-ô, binê Khêlân gaurîk-ô.
Mämîsh Ghâzi vâno: „mi mâkîshên! mi gunûk-ô.“

XVIII.

1. mâ shinnî kôî Hasâri;
mâ wânnî çlki ambâri.
zârê mâ kôtâ kênâi malâi.

2. zârê mâ zârê qâi;
gâ wânnô sâri hêgâi.
zârê mâ kôltâ kênâi âghâi.
3. zârê mâ zârê bizi;
bizi wânnâ gilî nârgizi.
zârê mâ kôltâ âlûshk qirmizi.
4. yâllâh! yâllâh! kênâkê yâllâh!
inâ kênâkê dâri vârdi.
pôrô sî'â âmô címâ sâr di.
5. khâbâr âmâi: râmnaî, bârdi.
mî n'êzânâ, sâirâ bârdi.
inâ Hâlimâ-yâ nilâ zârdi.
Alî jûndyâ khû kûri vârdi.
âz mândâ ârdi.

XIX.

Zwiesgespräch zweier Verliebter.

1. kâ! hînî-hînî, hînî-hînî!
tî bê, qôfâgânî mi â ki!
çizhânî sûrânî sipân khû-rê vîni!
2. kênê! bânê mî bânê bârz-ê.
pânjê wâq't tādâ fârz-ê.
kâm bēndtê min û tû-di qâli bikirô,
hôr bigirô, ârd belârzô!
3. kâ! âz rindêi ashirân-â;
âz bisk-dârgê dâwân-â.
âz wahârî hirê dôstân-â.
4. kênê! âz Hûsî Abdân-â.
âz âghâi nô dâwân-â.
âz wahârî di jinîân-â.
5. kâ! tî yânnî sâri bânê.

tí gèrèní sèí ògháné.
zimbélí tú sè'áí mánání qáítání.
má bíkirim kǎfí amnání!

6. ra: kǎnè! ínì — ínì!
áz mǎrdǎí tú kisháná.
sǎrdǎí kǎnná vǎní.
má kǎnná kǎfí amnání.

XX.

1. kénèí! mí táu girótá shándíd;
dǎstí mí òtǎí sǎrdíd.
hóní mí nǎnó fíníá khārób vǎrdíd.
2. líá! máki, máki!
khábārè shárí khú gòsh máki!
mí dinyá-rá rísòá máki!
3. kénèí, kénèí! tí kéndí shárí,
tí wǎshítǎí mín-á, dǎrg-á, bárí.
pǎíz bérò, áz tú khú-ri bíárí.
4. líá! tí líjí ámí,
tú pǎs bárdò gǎmí.
tí há mí bá'á, há mí vǎrdí!
5. kénèí, kénèí! vǎjí!
biskè tú mánán-á gǎjí.
tú sǎrdá nǎá márgé, nǎá zǎwǎjí!
6. líá! òimí tú sífí, girdí.
berlíé tú sǎrdá sǎ pirdí.
áz tú-rá nǎhítá mirdí.
7. kénèí, kénèí! shán-ò, shán-ò.
wáqté ínì mǎngán-ò.
áz yó hál tú niéviní, zǎrè mí birghú dǎná.

[Çapaxçur'ra]

[Qeseyê serbesti]

1. *inûê mærdim rind-ê.*
2. *inâ jinî rind-ê.*
3. *az inyâ kutikê kishannân.*
4. *li inâ jinî kishannî.*
5. *awê mærdim kishannê.*
6. *mâ inyâ jinaîn kishannî.*
7. *shimâ ayi mærdimân kishannî.*
8. *ayi inyâ aslanân kishannî.*
9. *mî inyâ kutik kisht.*
10. *tûâ inâ jinî kishat.*
11. *inê aslanî inê mærdim kisht.*
12. *mî inyê jinî kishatî.*
13. *mâ inyê jinî kishatî.*
14. *qaz êinayî tûâ az kishatân?*
15. *inyê qaplân kishannûân.*

[Merslei / istaniki / saniki]

1. *Hirê berâi lâjiyê yê pashâyî. hirê hamâ berâi dânrâ shin; shin yê rêi sâr. hirê rêyê. yê rêyâ ağır nûgir; yê rêyâ zî nîân hîrê, nîân nîrê. yê rêyâ-zî kâmok shûrê, rahât [so!] yânno.*

2. *nâ rêî berâo pil vînê: „az rêyê çâtin-râ az shin. berâo miânê vînê: „az shin.“ berâo qijî vînê: „vê gurî mîn-ê; az shin; lûqê shimâ pêî çinyê.“*

3. *berâo qijî au rêyê çâtin-râ shî. aî hûr di berâi hâr gnyê yê rêyâ-râ shî. ênkîî nâ hânê biâm mîrsalâi berâi qijî!*

4. *berâo qijî shî kuûn sâr shî, shî yê dûsht. bin yê dâr payê bî, astorê khwî vârdâ mûrg. nâne khwê wârd, bî rahât [so!].*

5. *qunyâ: kuivân sâr yê qarabaligh astê, di hanzâr mærdim.*

vərb-iyâ yô mærdim jâmærd âmâ, vâ: „ti çî? ti çârâ-i? ti çî girîni? jâne tûri râi! astôrê khwâ û tîjîngê khwâ rûân, tâslîm mâ bi!“

6. lâjê pâshâi wurishtâ wâ jâr bi astôr, kâlmî khû bâst, gûrze khû kârd khû dâst, vârb âi âskêr shî. mîyânê maiddânê vindârd; astôrê khwâi gâmiâ tâpisht, vindârd.

7. wâtâ yô jâmærd âmâ. sanîk âmâ, qunîd lâji pâshâi-dâ [so!] târsâ. vâ: „hâj! nâ tå biâ!“ lâji pâshâi vâ: „vângî mi nînô.“ dâ nâraç âi jâmærd çâr nâçêr âmâ vâ. lâji pâshâi vâ: „ti vêrfûi dârb mi râyât! âdâtî bâbi mâ nîd. vêrfûi mâ dârbe khû nîarzên; hattânî dishmânî mâ dârbê khû nîarzô, mâ nîarzên.“

8. âj lâj wâtâ yô gûrç dâ lâji pâshâi-rô. lâji pâshâi qâmçî khwâ jêrû vist pâ. gûrçi ye dâ ar, dâst khwâ kârd dârk, mîyânâ gûrât. kârd bârz, dâ ar. bi pâyâ. bi yô lîngârê qalishnâ, âsht mîyânê âskîr. bi dâstîr wîz âsht yô pâr âskîr.

9. âskâr qunîd, inê mærdim-râ zâf târsâ. nâ râi yô nâ âgîl âmâ maiddân. lâje pâshâi wîzi çu çîshît kîshî.

10. vist pânj pâkhiwânî âj shâj çu çîshît kîshî. ini âskârî shâi tâslîmî lâji pâshâi bi. nâ raç âj shâj lâji pâshâi kôl binî çânçîlî gûrât, shî bâne khwâ, vâ: „ti ânâ jâmærdî agîl-i! mâ tåâ bîni khû mîyân; mâ ti dahwât kin.“

[Palu'ra] (Dewa Gokdere) [Qeseyê serbesti]

1. nô âslânê kîshânnô.
2. mi vizêr nô âslân kîshîtin.
3. sibâ nê kôpâk kîshânnô.

[Kixi'ra] [Merseli / istaniki / saniki]

I.

1. hazrâtî Mûsâ yô Fir'ûni-râ da'wâ kârd. Fir'ûnî vâ: „dîni mi râshî-ô.“ hazrâtî Mûsâ vâ: „dîni mi râshî-ô.“ wî gi

„bê! áz ú ti má shimā vāri Mīli mubārāk! tí Mīli-rā vāzh: mi dimi bê! áz vānā: mi dimi bê! Mīl tú dimi amā, dīni tū rāsht-ō. āgār mi dimi amā, dīni mi rāsht-ō.“

2. ittīfāq kārđ; shī hūr dī piā; shī Mīli vār. hazrāti Mūsāi vā Mīli-rā: „mi dimi bê!“ Mīl nēshi, vindārd. Fir‘āuni vā gi „mi dimi bê!“ Mīl yi dimi shī.

3. Fir‘āun āyā shāy shān-rā hattān sābā liŋgi khū qāsmā kārđ dārd; sārē khū ānvārd kārđ. vā gi „yā rābbī! āz zānā-k tí rābbī. min ināli khū āz vānā ki, bēru jā; tí mirādī min bēkir!“ Fir‘āun au hālī khū dī.

4. hazrāti Jābrā‘il kārđ sifāti bāni ādīm. amā Fir‘āuni hāt, vā gi „sullānim! yō dārdī min āstō. āz amāyā dārdī khū tú-rā vāji.“ yi vā-g: „vāzh! dārdī tú ēt-ō?“ yi vā gi „yōū kōlāi mi āstō; vātīshī mi nākānnō.“ vā gi „tī ēt āmr kānnī?“ yi vā gi „āz āmr kānnā: tí dī kōlī bārz āūk vā bēkhānikū!“ yi vā gi „tī khātti dāsti khū bēdā mi, bādi jō čāy mi-di dā‘vā niākirū!“ yi nāsht, dā ji. yi gurōt, shī.

5. au sābā Fir‘āuni vā: „bē dīni mi sār!“ hazrāti Mūsā qabūl nī‘kārđ. mārđime khū gurōti, Misir-rā vājiā. Fir‘āuni āskāri khū gurōt, kiūt dimi. Mūsā shī vāri Mīli. Fir‘āun āskāri khū-yā ji-rā bi nāzdi.

6. Mūsā du‘ā kārđ, vāndā Hōmāi dā. Haqq tavāta āmr kārđ: „asāi khū ishārāti Mīli-k!“ Mūsāi asāi khū ishārāt kārđ. Mīl-di rī yē biā. āskāri Mūsā shī, kārđ āūkī miān; dārbāz bi. āskāri Fir‘āuni dim amā vāri āūk.

7. Fir‘āuni vā gi „bōni āūkī-rā! tārsāni mi vār ārzīā pē sār.“ āskāri Fir‘āuni kārđ miāni āūk; āskāri Mūsā āūk-rā vājiā. Fir‘āun tārsā, nēshi. hazrāti Jibrā‘il nisht yō māyine talāb, āsht vār nī yi; āstōri yi nēr (oder: fāl) bi. zāft nēbi, kārđ āūk‘ miān.

8. Mūsāi asāi khū ishārāti āūk kārđ. āūk bi tūtōr. Fir‘āun kiūt āūk sār. au wākht hazrāti Jibrā‘il au khātti dāsti yā ārd, mōt ji. aynyā ji-rā. au wākht vāndā Mūsāi dā: „bē! mi bēkhālisnā!“ hazrāti Jibrā‘il yō lāb čāmūr dā fāk rū; wū āskāri khū‘yā khānāqā.

II.

1. Pahlūli dānā Hārūnā Rāshīta berā bi. rōjeki Hārūnā Rāshīd tākhte khū-di nābā. Pahlūli dānā shī tākhti sārō, mīzē khū kārđ.

2. Hârûn âmâ tákhte khó. tákhte khó pís dí, gerd ji: „kâmi inc tákhte mi pís kârd?“ mârdimân vâ: „Pahlûli pís kârd.“

3. rângdâ Pahlûl dâ. ârd. sûâl kârd ji-râ: „tô qâş pís kârd?“ Pahlûl vâ: „pâi nâ liŋgê min!“ kârd bârz jôr. vâ gi „bóni ânârdî!“

4. Hârûni Rûshâl aunyâ: ârd pêrû nûr. tákhte khó-râ aunyâ: nûr êinyâ. vâ gi „tákhte lû jâi zûlim-yô. nûr êinyâ bâ. âz shiâ au jâ-de, mi mâzê khvâ kârd.“

III.

yô hikâyâ az vâji.

1. yô daw^{it} bi yô mârdim. shâri-di hâr rôş hilâ kârdin. shî kishtâi yô râyâd, yô qôl kând—dawâri shâri ay râyâ-râ yânnû, shinnû—yô dawwâr bêrû, dâkû.

2. daw^{tr} âmâ, shî. mângâ yi tór êinyâ. shî qôl sâr, aunyâ ki mângâ yi hâ qôyâd. yi mârdim tawâi êinyâ bâ; âyâ yôu mângâ yi bî. sôhin tawâyi êinyâ bâ.

3. vâ gi „inâ hilâ az kânnâ shâri, nêrû mi sârâ!“ aunyâ: qôiddâ mângâ yi hatâ-di. khâbitiâ mângâi khû qôl-râ wêşû. aunyâ ki mângâ yi lûg shikyâya. zânâ gi mâkir yi-râ ini gurâ âmâ yi sârât. bârmâ; zânâ, ki yâ hilâ kârdû, âmâ yi sâr.

Amor 10: Terry Lynn Todd

PİYA'YI

Zazaların bulunduğu her yere,
Zazalarla ilgilenen herkese
ULAŞTIR!

Dersim'de Devlet Baskısı Pervasızlaşıyor, Halk Buna Karşı Direniyor!

Geçtiğimiz günlerde Ovacık'ın Hamuşağı Köyü'nün Kızılveren Mezrası, yakınında yapılmış olan karakol güçlerince basıldı. Karakol yapılmaya başlanah yakın köylerin yollarına sık sık pusu kurulmakta, köyler sık sık basılmakta, köylüler rahatsız edilmektedir. Son operasyonda köylüler vurmasınlar diye köpekleri tuttular. Devlet güçleri evleri aradılar. Evleri ararken her zaman yaptıkları gibi eşyaları dağıttular. Ev halkı eşyaların dağıtılmasına müdahale etti. Aramadan sonra onüç onbeş yaşlarında bir çocuk tarafından evin çöban köpeği tutulduğu halde subay tarafından vurularak öldürüldü. Köpeği tutan çocuk korkudan kendini kaybetti. Kimi kadın ve çocuklar da korku ve panik içinde kaldı ve kısa sürede kendini toparlayan kadınlı, erkekli köylüler subay ve askerın üzerine yürüyüp köpeğin ne suçtan hangi amaçla öldürüldüğünü sordular. Köylülerin karşı koyuşuna tahammül edemeyen ve benzeri tavizlerin yaygınlaştığının korkusunu taşıyan askerler, köylülerı sindirmek için dipçiklemeye başladılar. Mezra halkının birbirini yalnız bırakmayan örnek davranışıyla subayın üzerine yürüyerek dipçiklemeyi engellediler. Bu itişme kakaşma sırasında öldürme tehdidinin üzerine yürüyen köylülerden bazılarının ayaklarının dibine birer ateş açıldı. Köylülerin karşı direni-

şıyla karşılaşan ve hatta bir köylünün "İkinci bir Dersim isyanına hazırız" demesi üzerine durumun kötüye gittiğini anlayan subay, hemen tavır değiştirerek babacan pozlarla "Bu kadar büyütülecek ne var. Altı üstü bir köpektir. Ne olacak" vb. demiştir. Köylüler "Köpeğin değeri ne olursa olsun bunu yapmaya hakkınız yok, geçmişte de buarada köpeği vurup yaralamıştınız, bugün köpeği vurursunuz, yarın da insanları" diye karşı çıkarak bunun hesabını soracaklarını ve şikayet edip dava açacaklarını da söylediler. Ve köy adına sekiz dokuz kişi savcılığa gidip suç duyurusunda bulundular.

Olayların büyüklüğüne, küçüklüğüne bakılmaksızın karşı koymanın önemini kavrayan köylüler, kendi kendi siyasal deneyimlerine dayanarak devletin asker ve polisının baskı ve keyfi uygulamalarına karşı koymayı, direnmeyi öğreniyor.

Köylüler kendi deneyimleriyle daha iyi biliyorlar ki, ne kadar suskun dururlarsa, ne kadar korkarlarsa, ne kadar olayları önemsemezlerse, birbirlerine destek olmazlarsa devletin üzerlerindeki baskısı daha fazla artacaktır.

Bu nedenle halkımız suskunluğun çare ol-

madığını, tek yolun onurlu ve başeğmez bir şekilde direnmek, karşı koymak olduğunu görüştür, kavırıyor, bilinç ışığına çıkarıyor. Halkın bu karşı koyuşu devlet güçlerini istediğini yapamaz hale getirecektir. En azından baskıyı ve baskı biçimlerini sınırlandıracaktır.

Halkımız devlet güçlerinin her türlü baskısına, saldırısına ve keyfi uygulamalarına karşı her türlü yol ve yöntemle karşı gelmeli, karşı koymasını öğrenmelidir. Yapılması gereken tek yolun direnmek olduğunu, sürünerek, baskı ve korku altında yaşamaktansa onurlu bir şekilde direnerek yaşamak ve gerektiğinde direnerek ölmek olduğunu öğrenmelidir. İlk kendine güvensizlikten kaynaklanan içindeki korkuyu yenmelidir.

Yukarıdaki olayda, halkımız yasal zeminde de olsa baskı ve keyfi uygulamalara karşı gelmeyi öğreniyor. Bu nedenle savcılığa suç duyurusunda bulundular.

Köylerde ve Ovacık içinde bazı araba sahibi ve şoförler de köylülere yapılan baskıya tanık olduklarını asker ve polis kendilerine de baskı yaptığını söyleyerek suç duyurusunda bulundular.

Bir Başka Olay

Bu taşıt sahipleri karakol yapılan bu yörede karakol güçlerinin gazabına uğradı. Askeri güçlerce yola mayın yerleştirildi ve yoldan geçen bir köylünün traktörü takıldı, traktör hasar gördü. Köylü şikayette bulundu. Hem olayı kınadı, hem de hasarın ödenmesini sağlamaya çalışıyor. Askeri güçler olayı kendileri yapmamış havası vermeye çalıştılar ama, ertesi gün kendi koydukları yere direk gelmeleriyle kendilerini ele verdiler.

Aynı Yörede Bir Başka Olay Daha

Geçtiğimiz günlerde aynı yörede gece yarısı olmadan başka bir köyde evine dönen peynir tüccarlığı yapan bir köylünün takisi tarandı, köylü kaçıp canını zor kurtardı. Arabası kurşunlarla hasara uğrayan köylü şikayette bulundu.

Karakol yapılan her yerde yakın köylere terör estiriliyor, yıldırmaya çalışılıyor. Hayvancılıkla geçimini sağlayan köylüler, çocuklarını hayvanları besiyeye gönderemez oldu. Çocuklarının karakol güçlerince vurulacağı endişesini taşıyorlar. Köylüler hayvanları kaybolunca karanlık basmışsa artık karakol güçlerinin korkusundan hayvanları aramamaktadırlar ve hayvanları çok kez kurt, ayı ve domuz gibi yabani hayvanlarca parçalanmaktadır.

Ekili arazisi olan köylüler, askerlerce taranınız korkusuyla gece tarlalarına gidemekte, gece tarlalarını sulayamamaktadır. Ya da lüks taşımak zorunda kalmakta. Yine karanlık basınca başka bir köye, köy mezasına hatta komşusuna dahi gidememektedir. Hasta veya ölüsü olunca haber veremekte, hastaneye götürememektedir. Yani adeta sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı! Sıkıyönetimsiz sıkıyönetim.

Sadece Köyler mi?

Tunceli Merkez, Ovacık, Hozat başta olmak üzere ilçelerde de sıkıyönetimsiz sıkıyönetim var. Tunceli içinde gece saat on onbir'den sonra mahallelere ve yakın köylere giden arabalar resmi güçlerce taranma korkusuyla çalışmamakta. O saatten sonra düğün bile yapılmaması konusunda uyarılarda bulunmaktadır.

Özellikle Hozat ilçesinde PTT'ce gelen veya yollanan her paket ve mektup yetkisi olmadığı halde ve yasal olarak hakları bulunmamasına rağmen açılıp, bakılmaktadır. Bu durum ilçe halkınca günlük gazetelere yansıtıldı ve Cumhuriyet gazetesinde çıktı diye uzun süredir Cumhuriyet gazetesinin bile ilçeye girmesi polisçe yasaklanıp engellendi.

Keyfi uygulama, birkalım yabancı kimlikli birini, komşu ilçe nüfusuna kayıtlı biri ilçeye girince "Bu ilçede ne işin var, niçin geldin?" vb. vb. şeklinde sorgulanmakta veya gözaltına alınmaya neden olmaktadır.

Patikalarda Sadece Silahlı Devrimciler mi Gezer?

Devlet güçleri o kadar pervasızlaşıyor ki, geçtiğimiz haziran sonlarında Deşt (Geyiksuyu) nahiyesinin Seyperlok adlı mezasında askerlerce silahlı devrimciler gelip geçiyor diye bir patikaya mayın koymuştu.

Yöre halkı gibi, mezra halkı da hayvancılık yapmaktadır. Sabah hayvanları olatmaya bırakılıyor. Evlerden biraz uzaklaşınca patikada bir teke (erkek keçi) mayına basıp havaya uçmuş ve hayvanlara giden kız çocuğu yaralanmıştır. Bu durum köylüler üzerinde büyük tedirginlik yaratmaktadır.

Dersim'den
bir grup Yeni Demokrasi okuru.
16 Temmuz 1989.
(Yeni Demokrasi,
Ağustos 1989, s. 32-33)

EKREM CEMİL PAŞA

MUHTASAR HAYATIM

BRÜKSEL KÜRT ENSTİTÜSÜ

Adresê wasten:

Bürüksel Kürt Enstitüsü
4, rue Bonneels
1040 Bruxelles

Kam ke,
aslê ho
inkar keno,
aqlra hero.

Bê kere
wu
çimanto
ban nêbeno,
bê
ziwan
u
kiltur
xelq nêbeno.

Q E S E B E N D

(Zazaki-Tırkki)

amor: sayı
amora xo; ameyo xo; hesyayo xo:
kendine gelmiş; uyanmış; bilinçlenmiş
anişté: konmuşsun
aseno: görülüyor (niyaseno: görülmü-
yor)
astare; istare: yıldız
astarenot: astronot
astık; este; aste: kemik
aşnaweno: duyuyor; işitiyor
ave; uwe; aw: su
ayne; lîhk: ayna
herbiyo: akıyor, esiyor
bêçike kerdo; gıst kerdo: parmakla-
mış
bıce; bıze; bıje; bıgı: al
biaxki; xerib: yabancı
zara çenayın: kızlık zarı
Cemaate Meclise Mîlletu: Birleşmiş
Milletler Cemiyeti
Cıxud: "Felestin" adlı şiirde 'Siyonist
emeller güden İsraili' anlamında kullanıl-
mış
cımışnê: (kendisine/kendilerine) göster-
sinler
cokawo ke; rıvatra ke; qandê coy:
onun için, o sebeple; bundan dolayı
cori; cara: hiç; asla
cori cıra ranêbirına: hiç kendisinden
ayrılmıyor
çar; çor; çıhar; çuhar: dört
çarc kerdeni; axme kerdeni: dök-
mek; dağıtmak
çekçek: çekirge
çem; la; ro: ırmak
çıxa; çıxaş; çıxaşı; çı bend: ne ka-
dar
çıwan u siyana: sopalara ve taşlarla

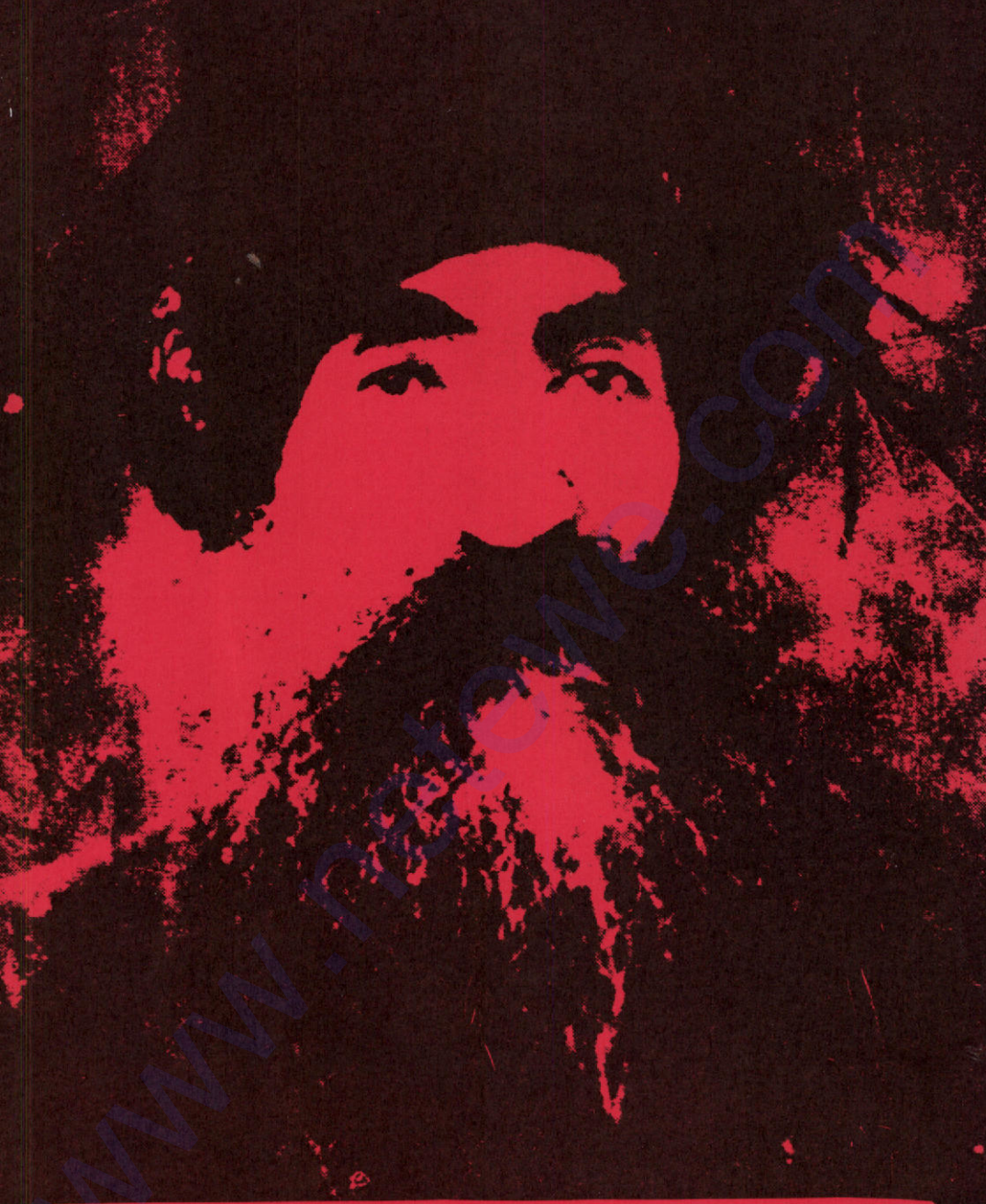
çorşme: etraf, çevre
desteke: ip
dikê şewray veyndano: sabah horozu
dimlast kenê: ters yüz edersin
ewja: ora; orada
ey ma ...: yani ... (ör. Ey ma tıyê
sevanê? Yanî sen ne diyorsun / ne
demek istiyorsun?)
fetellino: geziyor
fiq u fiqare: fakir fukara
fına: yine
finçike: tas
fineno kay: oynatır
gângêr: can alıcı
geris: yüksek yer, yükseklik
giraste: büyük kemik
xapino: kanyor, aldanıyor
xo nêhesyeno: uyanmıyor; kendine gel-
miyor
xulk: sabır; (yine 'sabır' anlamında) ne-
fes; sabretme gücü
haylg: uyanık, bilinçli
Hemed: Ahmed
hemgen; hingmên: bal
Hemilkan: Amerika
henday: bu kadar
hendık; hendi kı: o kadar ki
hendık todî eso: Ne kadar gücüm ye-
terse; elinden ne gelirse
hero: 'ulan', 'be adam' anlamında bir ün-
lem
Hesran: Çermik'in güneyinden Gerger'e
dek uzanan Zaza bölgesi
hewna: daha
hêga; 'erd' tarla
huskunê payızı: sonbahar zamanı, son
bahar dökümü
huyuyo; wıyayo: gülmüş

je; jê; ji; zey; sey: gibi
kan; kıhan: eski
kerm: kurt (elma vs.deki kurt)
keska: keşkek
kê kı resenê: kime yetişirlerse
kuz: testi
qaxu: umur
qaxuyê kesî niyo: kimsenin umurunda değil
qay: herhalde; galiba (ör. Qay yeno: herhalde gelir.)
qeq u qul: çoluk çocuk
qılancıke: Alakarga
qurm: solucan
la: ip, kalın ip, yünden iplik
lao sur u sipe: kırmızı ve beyaz ip.
Dersim yöresinde bir deyim: Pirlerin ve derwishlerin kırmızı ve beyaz renkli iki yün ipliği birbirine dolandırarak bağlamasıyla yaptıkları bir çeşit bütyü, muska
lao şıya: kara yün ip. "Lao sur u sipe"-nin tersine, suçlu, cezalı ya da yaslı durumlarda kullanılır.
lızg; gıl: dal
lope; lep: avuç
meleme: sevgili; güzel meyvalı bir ağaç; bir çeşit çiçek
mısayıv: müsaahip; sağdıç
milliyeteyn: milliyetçilik
miyaniki: gizli
mone: bahane
mulecike; mırzolıke; mulelıke;
morcle: karınca
muriye; miro: armut
naleno: inliyor
naya: bununla
neheq: haksız
nıqli; nequr: gaga
nizu; nêzana: bilmem
nuşte: yazı
nuştox: yazar
oncena we: kurtarır
paştî giroto: güç almış
pero zernın: altın para
peye: fedai; militan
pê destê mı ceno: elimden tutuyor

pêserok: dergi
piyabestın: birlik
piz: ucu sivri ağaç; ince küçük kazık
pul: tepe
Pulêmuriye: Pülümür
reyeno: kurtulur; kurtuluyor
rıper: sayfa
ro: ruh
ron: kur; (yere) bırak
roşnber: aydın (=aydın insan)
royale: sevgili
sem: yakışıklı
senl kı: nasıl ki
ser ramıto: üzerine yürümüş
sınt: uçurum; yar
sındor; sınor: sınır
some, seme; sim: gidiyoruz
sono, seno; sino: gidiyor
şio ro sare Ewropa: Avrupalılara ben zemiş
teverık; teberık; tebarık: kutsal; kutsal toprak
tomete: ayıp; yasak; yapılmayacak şey
tose: tas
tuk; tük: köpek, kurt vs. tüyü
wa bıcewiyo: yaşasın
wes u war: sağ - selim
Wuşen; Hıseyın: Hüseyin
va tu hurida xode kemera huske ve (be): sen yerinde kuru taş olasin, kuru taşa dönesin
verbiyo: akıyor, esiyor
verdana pê: birbirine düşürmek; kışkırtmek; döğüştürmek
verfek: sözcü
verfekenî: sözcülük; savunuculuk
vesanên; veysaney: açlık
veydano; vengdano: sesleniyor
vindaro: seyirciler
vineno: görüyor; buluyor
vore; vewr: kar
yan zi: ya da
yenê hure: uyum sağlarılar
zerq: parlak gün ışığı
zon; zıwan: dil
zurker: yalancı
zuze; dize: kirpi

A L F A B E

ZAZAKI	IPA	KÜRDKI	TIRKKI	'EREBKI
a	[a]	a	a	آ
b	[b]	b	b	ب
c	[dʒ] [dz]	c	c	ج
ç	[tʃ] [ts]	ç	ç	چ
d	[d]	d	d	د
e	[ə]	e	e	ه
ê	[e]	ê	-	-
f	[f]	f	f	ف
g	[g]	g	g	گ
x	[x] [v]	x	ğ	هه
h	[h]	h	h	ه
h̄	[h̄]	-	-	-
i	[i]	i	i	ی
î	[i̇]	î	î	ی
j	[ʒ]	j	j	ج
k	[k] [c]	k	k	ک
q	[q]	q	-	-
l	[l] [ʃ]	l	l	ل
m	[m]	m	m	م
n	[n]	n	n	ن
o	[o] [ɔ]	o	o	و
p	[p]	p	p	پ
r	[r] [ɽ]	r	r	ر
s	[s]	s	s	س
ş	[ʃ]	ş	ş	ش
t	[t]	t	t	ت
u	[u]	û	u	و
ü	[ɯ]	u	ü	و
w	[w]	w	v	و
v	[v]	v	-	-
y	[j]	y	y	ی
z	[z]	z	z	ز

**ÖNDERLERİNİN İDAM EDİLİŞİNİN 52. YILDÖNÜMÜNDE
1937-38 DERSİM ZAZA AYAKLANMASI ŞEHİTLERİNİ
SAYGIYLA ANIYORUZ!**